

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

Conservation and local wisdom of sister cattle in the Loei
Province

โดย

นายศตวรรษ สงกาพันธ์

ดร.สามารถ บุญรัตน์

นางสาววรรณพร ชุมพวง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759120

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

RESEARCH REPORT

Conservation and local wisdom of sister cattle in the Loei Province

By

Mr. Satawat Songkaphan

Dr. Samart Boonrat

Mrs. Wannapron Boonrat

Mahachulalongkornrajavidyalaya University loei Buddhist College

B.E. 2559

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759120

(Copyright By Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	๔
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๔
๑.๗ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๖
บทที่ ๒ ประวัติ และกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย	
๒.๑ ประวัติและความเป็นมา การเลี้ยงโคพื้นเมือง	๔๑
๒.๑.๑ โคพื้นเมืองโคอีสาน	๔๒
๒.๑.๒ โคขาว	๔๒
๒.๑.๓ โคพื้นเมืองภาคใต้	๔๓
๒.๑.๔ โคพื้นเมืองสายภาคกลาง หรือโคลาน	๔๓
๒.๒ กระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมือง	๔๕
๒.๒.๑ การเลี้ยงแม่โคจากคลอดลูก	๔๕
- การให้อาหาร	๔๕
๒.๒.๒ การผสมพันธุ์	๔๖
- วิธีการผสมพันธุ์	๔๖
๒.๒.๓ การตั้งท้องและการกลับเป็นสัด	๔๘
๒.๓ ประโยชน์ของการเลี้ยงโคพื้นเมือง	๕๒
๒.๓.๑ ประโยชน์ของการเลี้ยงโคพื้นเมืองแบบปล่อยฝูงในจังหวัดเลย	๕๒
๒.๓.๒ ประโยชน์จากฟางข้าว	๕๓

	๒.๓.๔ การปรับปรุงฟางข้าวสำหรับเป็นอาหารหยาบ	๕๔
	๒.๓.๕ การจัดเก็บฟางข้าว	๕๕
บทที่ ๓	นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเลี้ยงโค	๕๖
๓.๑	นโยบายเลี้ยงโคพื้นเมือง	๕๖
๓.๑.๑	นโยบายทั่วไปขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย	
๓.๒	กลไกการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ	๕๗
๓.๒.๑	กลไกด้านผลิตโคเนื้อ	๕๘
๓.๒.๒	กลไกด้านการควบคุมป้องกันโรคระบาดสัตว์	๕๘
๓.๒.๓	กลไกด้านการพัฒนาระบบการตลาด	๕๙
๓.๒.๔	กลไกด้านการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	๖๐
๓.๓	การดำเนินงานและการส่งเสริม	๖๐
๓.๓.๑	การเลี้ยงโคพื้นเมืองแบบชังคอกในจังหวัดเลย	๖๒
๓.๓.๒	ด้านการตลาดโคพื้นเมือง การผลิตและการซื้อขาย	๖๔
๓.๓.๓	การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย	๖๖
๓.๔	ปัญหาเร่งด่วนกับจำนวนโคพื้นเมืองขาดแคลน	๗๐
บทที่ ๔	ผลการวิจัย	๗๒
๔.๑	การอนุรักษ์พันธุ์โคพื้นเมือง	๗๒
๔.๒	การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโคพื้นเมือง	๗๔
๔.๓	มาตรการและกลไกการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	๗๕
๔.๓.๑	ด้านการผลิตเนื้อโค	๗๕
๔.๓.๒	ด้านการควบคุมป้องกันโรคระบาด	๗๕
๔.๓.๓	ด้านการพัฒนาระบบการตลาด	๗๕
๔.๓.๔	ด้านศึกษาวิจัย	๗๖
๔.๓.๕	ด้านการบริหารจัดการองค์การ	๗๖
๔.๔	ผลการวิเคราะห์หลักการเลี้ยงแม่โค	๗๙
๔.๔.๑	การให้ลูกของแม่โค	๗๙
๔.๔.๒	การผสมเทียม	๘๐
๔.๔.๓	การให้อาหาร	๘๐
๔.๔.๔	การดูแลแม่โคตั้งท้อง	๘๑

	๔.๕	การเลี้ยงลูกโค	๘๑
	๔.๖	องค์ความรู้จากการวิจัยและแนวทางปฏิบัติตามนวัตกรรมเพื่อลดปัญหา	๘๗
บทที่ ๕		สรุปอภิปรายผล	๙๐
	๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๐
	๕.๒	อภิปรายผลการวิจัย	๙๘
	๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๑๐๓
	๕.๓.๑	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๐๓
	๕.๓.๒	ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ	๑๐๔
	๕.๓.๓	ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๐๕
บรรณานุกรม			๑๐๖
ภาคผนวก			๑๑๑
ภาคผนวก ก		บทความ	๑๑๒
ภาคผนวก ข		กิจกรรมที่เกี่ยวกับการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๒๑
ภาคผนวก ค		ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ	๑๒๓
ภาคผนวก ง		สรุปโครงการวิจัย	๑๒๖
ประวัติผู้วิจัย			๑๒๙

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพราะคณะผู้วิจัยได้รับความเมตตาอนุเคราะห์อันเป็นกำลังใจที่ประกอบด้วยความปรารถนาดีจากคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิและเจ้าหน้าที่จำนวนหลายท่านและหลายฝ่ายผู้วิจัยขอ ระบุนาม ไว้เพื่อแสดงความ ขอบพระคุณและขอบคุณท่านตามลำดับดังต่อไปนี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต,รศ.ดร. (สุทิพย์ อากาศโร) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ ต่อข้าพเจ้าที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ก้าวสู่วงการวิจัย ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์เป็นครั้งแรก โดยให้คำชี้แนะ นับตั้งแต่การนำเสนอหัวข้อการวิจัยจนทำให้โครงการวิจัยมีความชัดเจนมากขึ้น ทำให้ผู้วิจัยมองเห็น ช่องทางในการวิจัยเป็นอย่างดี จนสามารถ ดำเนินการเขียนงานวิจัยฉบับนี้ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณ พระมหาชุตีภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนส่งเสริมการวิจัยที่ ได้ให้ ความอนุเคราะห์ ต่อข้าพเจ้าเสมอมา คอยติดตามถามไถ่ ความก้าวหน้าของงานวิจัยเสมอมา เปี่ยมไปด้วยความหวังดีเสมอ และเจ้าหน้าที่ประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่านที่ทำหน้าที่เป็น กัลยาณมิตรที่ดี ในการติดต่อและประสานงานในด้านต่างๆ ทำให้ได้การติดต่อประสานงานเกี่ยวกับ งานวิจัยทุกขั้นตอนของข้าพเจ้ามีความราบรื่นและผ่านไปอย่างดี

นายศตวรรษ สงกาพันธ์,และคณะ

๒๐ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ชื่อรายงานวิจัย	:	การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย
ผู้วิจัยร่วม	:	นายศตวรรษ สงกาพันธ์ ดร.สามารถ บุญรัตน์ นางสาววรรณพร บุญรัตน์
ส่วนงาน	:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ	:	๒๕๕๙
ทุนอุดหนุนการวิจัย	:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการได้แก่ ๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๒. เพื่อศึกษานโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๓. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย โดยการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ได้แก่ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองของไทย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในจังหวัดเลยเป็นแบบเกษตรกรรายย่อย โรงเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่อยู่อาศัย และแรงงานเป็นสมาชิกในครอบครัว ส่วนการเลี้ยงโค ที่เป็นฟาร์มมาตรฐานขนาดใหญ่ มีจำนวนน้อย ด้านการตลาด เกษตรกรจะจำหน่ายโคผ่านพ่อค้าคนกลางหรือนำเข้าไปจำหน่ายในตลาดนัดโค ซึ่งในพื้นที่จังหวัดเลย มีตลาดนัดโค กระบือ จำนวน ๒ แห่ง ที่อำเภอเมืองเลย และอำเภอหนองหิน การเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรในจังหวัดเลยมีการเลี้ยงในพื้นที่ ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเลย อำเภอเอราวัณ อำเภอเชียงคาน และอำเภอวังสะพุง พันธุ์โคพื้นเมืองที่เลี้ยงในพื้นที่จังหวัดเลย ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ลูกผสม ด้านการตลาดในพื้นที่จังหวัดเลย มีสถานที่รับซื้อน้ำหนัก ๒ แห่ง คือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดเลย และสหกรณ์การเกษตรเมืองเลยจำกัด

Research Title : Conservation and local wisdom of sister cattle in the Loei Province

Researcher : Mr. Satawat Songkaphan
Dr. Samart Boonrat
Mrs. Wannapron Boonrat

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University loei
Buddhist College

Fiscal Year : 2559/2017

Fund of Research : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

Research study "Conservation and Succession of Local Wisdom of Cowboys in Loei Province" In conservation and inheritance of native cattle farming in Loei Province 3. To propose conservation and succession methods Local intelligence of cattle native to the province. By studying qualitative research (qualitative research), there are methods of studying documents and related research, including concepts and theories about conservation and inheritance of local wisdom. Conservation of Thai local wisdom Guidelines for conservation of Thai culture and wisdom Concepts of Thai native cattle raising Documents related to local wisdom, including the history of local wisdom The importance of local wisdom Process of conserving Thai local wisdom capital Roles of local wisdom on local development

The research results show that Native cattle raising of farmers in Loei province is a small-scale farmer model. The house is in the same area as the residence. And workers are family members For raising cattle Which is a large standard farm with a small amount of marketing. Farmers will sell cattle through middlemen or sell them in the cattle market. In Loei area, there are 2 cattle markets in Mueang Loei District And Nong Hin District Native cattle raising Of farmers in Loei Province, there is a culture in 4 districts, namely Mueang Loei District, Erawan District, Chiang Khan District And Wang Saphung District Native cows raised in Loei province Most of them are hybrid varieties. Marketing in Loei Province There are 2 places to buy raw milk, namely, local cattle

farmers cooperatives in Loei land reform area. And Mueang Loei Agricultural Cooperative Ltd.

Keywords : Conservation, Inheritance wisdom, Cowboy

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ได้ตระหนักถึงสถานการณ์และความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะผันผวนด้านเศรษฐกิจพลังงาน และภูมิอากาศ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งเชิงบวกและลบ ดังนั้น ทิศทางการบริหารจัดการประเทศภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเป็นการใช้จุดแข็งและศักยภาพที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตภาคเกษตร และการประกอบกิจการของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องปรับตัวในการเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลกและภูมิภาค ซึ่งประเทศไทยมีพันธกรณีภายใต้กรอบความร่วมมือต่างๆ เพื่อสามารถใช้โอกาสที่เกิดขึ้นและเพิ่มภูมิคุ้มกันของทุนที่มีอยู่ในสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม พร้อมก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี ๒๕๕๘ ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องสร้างความพร้อมสำหรับเชื่อมโยงด้านกายภาพทั้งโครงสร้างพื้นฐาน การทำงานที่ควบคู่กับการยกระดับการพัฒนาคุณภาพคนในท้องถิ่น การเสริมสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ ให้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย

ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร นอกจากนี้ การเสริมสร้างองค์ความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความรู้ความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน ได้แก่ ๑.การค้นคว้าวิจัย ๒.การอนุรักษ์ ๓.การฟื้นฟู ๔.การพัฒนา ๕.การถ่ายทอด ๖.การส่งเสริมกิจกรรม ๗.การเผยแพร่แลกเปลี่ยน และ๘.การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น^๑

^๑บุญมา พงษ์โหมด, วิถีไทย, (ฉะเชิงเทรา : มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๒

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคเป็นที่มีมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ที่นิยมเลี้ยงเพื่อเป็นการเสริมสร้างเศรษฐกิจ และทำให้คนในชุมชนมีงานทำ คนในชุมชนมีความรักและผูกพันในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมทางด้านสังคมให้น่าอยู่และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ภูมิปัญญาการเลี้ยงหลายฝ่ายได้ให้ความสำคัญอย่างมากเพราะการเลี้ยงโคถือว่าเป็นวิถีชีวิตที่ตกทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของคนไทยที่ผูกพันกับอาชีพทางเกษตรกรรม ทำให้เกิดวิธีการทางองค์ความรู้มากมายที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชนบท แต่ในปัจจุบันปัญหาในการเลี้ยงโคเพราะขาดองค์ความรู้ไปอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ว่าจะมีการเลี้ยงโคก็จริง แต่องค์ความรู้ด้านการเลี้ยงโคไม่ใช่เฉพาะการให้หญ้าและน้ำเท่านั้นยังมีวิธีการดูแลรักษาโคไม่ให้เป็นโรคและความเจ็บป่วยที่เกิดจากสิ่งต่างๆ อีกทั้งการเลี้ยงโคในปัจจุบันมีการเลี้ยงเพื่อธุรกิจมากขึ้นกลับทำให้ชาวบ้านที่เลี้ยงแบบธรรมชาติพลอยประสบปัญหาในด้านต่าง ๆ ไปด้วยอย่างเช่น การซื้อขายมาผิดให้กับโคที่เป็นโรคซึ่งบางครั้งก็ต้องอาศัยเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งผิดกับคนสมัยก่อนที่ไม่ได้ใช้สิ่งเหล่านั้นแต่สามารถจะเลี้ยงโคให้อยู่รอดปลอดภัยได้ตามภูมิปัญญาพื้นที่ที่มีอยู่ ซึ่งโคนั้นมีหลายชนิด ได้แก่ โคพื้นเมือง โคขุน โคเนื้อ โคนม และอื่น ๆ แต่พยายามมุ่งเน้นไปที่ภูมิปัญญาการเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมืองของไทย (ปรางสุวรรณ์ ศักดิ์โสภณกุล, ออนไลน์)

แต่ในปัจจุบันวิกฤตการณ์ปัญหาด้านจำนวนโคพื้นเมืองลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วทำให้เกิดแนวคิดการอนุรักษ์สัตว์พื้นบ้านที่อยู่คู่กับประเทศไทยมาช้านานซึ่งทางด้านคณะรัฐมนตรีเห็นชอบตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เสนอ ในการประชุมเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ ที่ผ่านมามีจำนวน ๓ โครงการ ได้แก่ โครงการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตกระบือ วงเงินดำเนินการ ๕,๘๑๖.๖๐ ล้านบาท โครงการเพิ่มประสิทธิภาพและผลิตน้ำนมโค วงเงิน ๑,๐๕๗ ล้านบาท และโครงการอนุรักษ์และพัฒนาผลิตไก่พื้นเมือง วงเงิน ๑๖.๒๗ ล้านบาท กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานสถานการณ์การผลิตโคเนื้อและกระบือ มีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถเพิ่มผลผลิตได้ทันความต้องการ ประกอบกับโคและกระบือเป็นสัตว์ใหญ่ รอบการผลิตต้องใช้เวลามากกว่า ๑ ปี และลักษณะการเลี้ยงของเกษตรกรเป็นรายย่อย และมีแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างจากปศุสัตว์ชนิดอื่น และส่งเสริมการเลี้ยงไก่พื้นเมือง "โดยเฉพาะกระบือที่ประเทศไทยเคยมีความยิ่งใหญ่ แต่ปัจจุบันสถานการณ์แนวโน้มกระบือลดลง และจะหมดภายใน ๕ ปี จึงต้องเร่งแก้ไขปัญหาคาการเลี้ยง ส่วนโคนมจะขาดแคลนแรงงาน และมีแนวโน้มลดลง จึงต้องปรับโครงสร้างการผลิต เพื่อขยายปริมาณและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตน้ำนมโค รวมทั้งการวิจัยพัฒนาการเลี้ยงไก่พื้นเมือง เพื่อเสริมสร้างอาหารให้ชุมชนและท้องถิ่น"^๒

จังหวัดเลยมีพื้นที่ที่มีการเลี้ยงปศุสัตว์ควบคู่กับการเกษตรด้านอื่นๆ มีเกษตรกรส่วนหนึ่งที่ประกอบอาชีพรับจ้างเลี้ยง ไก่ไข่ ไก่เนื้อ สุกร จากบริษัทเอกชน พื้นที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ จำนวน

^๒สรวิศ ธานีโต, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, (กรมปศุสัตว์, ๒๕๕๗) หน้า ๕๒,

๒๓,๓๓๖ ไร่ ปลูกสวนป่า ๒๐,๗๑๙ ไร่ คอกสัตว์ ๙,๐๒๒ ไร่และมีพื้นที่เลี้ยงสัตว์อื่นๆอีกจำนวน ๑๘๓,๗๒๒ ไร่ ภาคราชการได้ให้การสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลยสถานีวิจัยและทดสอบพันธุ์สัตว์เลย สถานีพัฒนาอาหารสัตว์เลย ด่านกักกันสัตว์เลยศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ตามพระราชดำริ อำเภอด่านซ้าย

การเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรในจังหวัดเลยเป็นแบบเกษตรกรรายย่อย โรงเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่อยู่อาศัย และแรงงานเป็นสมาชิกในครอบครัว ส่วนการเลี้ยงโค ที่เป็นฟาร์มมาตรฐานขนาดใหญ่ มีจำนวนน้อย ด้านการตลาด เกษตรกรจะจำหน่ายโคผ่านพ่อค้าคนกลางหรือนำเข้าไปจำหน่ายในตลาดนัด โค ซึ่งในพื้นที่จังหวัดเลย มีตลาดนัดโค กระบือ จำนวน ๒ แห่ง ที่อำเภอเมืองเลย และอำเภอหนองหิน

การเลี้ยงโคนม ของเกษตรกรในจังหวัดเลยมีการเลี้ยงในพื้นที่ ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเลย อำเภอเอราวัณ อำเภอนาดูน และอำเภอวังสะพุง พันธุ์โคนมที่เลี้ยงในพื้นที่จังหวัดเลย ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ลูกผสมโฮลสไตล์ฟรีเซียนเลือด ๗๕ % ขึ้นไป ด้านการตลาดในพื้นที่จังหวัดเลย มีสถานที่รับซื้อน้ำนมดิบ ๒ แห่ง คือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดเลย และสหกรณ์การเกษตรเมืองเลย จำกัดซึ่งจากข้อมูลสัตว์เศรษฐกิจจังหวัดเลย ปี ๒๕๕๓ พบว่า มีโคเนื้อ ๔๑,๑๗๙ ตัว มูลค่า ๔๙๔,๑๔๘,๐๐๐ บาทและโคนม ๑,๒๒๐ ตัว มูลค่า ๑๒,๒๐๐,๐๐๐ บาท (กรมส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเลย, ๒๕๕๘)

กล่าวได้ว่า การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ซึ่งประกอบด้วย ๑๔ อำเภอ ๘๙ ตำบล ๘๔๐ หมู่บ้าน มีประชากร ๕๑๘,๕๘๒ คน มีการเลี้ยงโคพื้นเมืองกันแทบทุกอำเภอแบบปะปนและมีความสำคัญอย่างมากในการสืบทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ของปู่ ย่า ตายาย พ่อแม่ ซึ่งมีลักษณะจากรุ่นสู่รุ่นและเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวและสังคมใกล้เคียงเท่านั้น หากไม่อนุรักษ์และช่วยกันสืบทอดภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองจะทำให้องค์ความรู้จะสูญหายไปตามกาลเวลาจึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง และนอกจากนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังได้รู้ถึงวิธีการอนุรักษ์โคพื้นเมืองและชาวเกษตรกรผู้สนใจในการเลี้ยงโคพื้นเมืองสามารถนำภูมิปัญญาที่ได้จากการวิจัยนำไปใช้ในวิถีชีวิตกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองได้ถูกต้อง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย นโยบาย กลไก และแนวทางการเลี้ยงโคพื้นเมืองตามแบบพื้นบ้านอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา และกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย

๒. เพื่อศึกษานโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญา การเลี้ยวโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย

๓. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยวโคพื้นเมือง ในจังหวัดเลย

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่

การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยวโคในจังหวัดเลย ประกอบด้วย ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเลย อำเภอหนองหิน อำเภอวังสะพุงและอำเภอเชียงคาน

๒. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยวโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย

๓. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-depth Interview) กลุ่มผู้เลี้ยวโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย มี ๔ อำเภอคือ อำเภอเมืองเลย อำเภอหนองหิน อำเภอวังสะพุงและอำเภอเชียงคาน จำนวน ๑๘ ราย และกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเลย จำนวน ๑๒ ราย ประกอบด้วย เทศบาลเมืองเลย จำนวน ๓ ราย เทศบาลวังสะพุงจำนวน ๓ ราย เทศบาลหนองหินจำนวน ๓ ราย เทศบาลเชียงคานจำนวน ๓ ราย รวมทั้งหมด ๓๐ ราย

๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ทราบถึงกระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยวโคในจังหวัดเลย

๒. ได้ทราบนโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยวโคในจังหวัดเลย

๓. ได้ทราบถึงแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยวโคในจังหวัดเลย

๔. สามารถนำไปใช้ได้ในการบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและนโยบายกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตลอดจนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยวโคพื้นเมืองในส่วนงานราชการต่างๆในจังหวัดเลยได้

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การสืบทอดภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความสามารถของแต่ละสังคมที่ได้จากประสบการณ์ และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาหลายชั่วคน จนเป็น วิถีชีวิตของสังคมนั้นๆ^๓

การอนุรักษ์ หมายถึง การกระทำโดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณี และวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น^๔

คนเลี้ยงโค หมายถึง เกษตรกรที่เลี้ยงโคพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเลยประกอบอาชีพการเลี้ยงวัวเป็นอาชีพหลักในการดำรงชีวิต

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

๑. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓๐ ราย

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และพื้นที่การศึกษา

การคัดเลือกกลุ่มชาวบ้านผู้เลี้ยงโคในจังหวัดเลยจำนวน ๑๑ ราย ประกอบด้วย นักวิชาการเกษตรจำนวน ๘ ราย และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน ๑๑ ราย รวมทั้ง ๓๐ รายโดยมีกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ผู้เลี้ยงโคจังหวัดเลย

๓. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. **ขั้นรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร** (Documentary Research) เป็นการศึกษาแนวความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา วิธีการศึกษา รวมทั้งข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ โดยแบ่งแหล่งข้อมูล โดยศึกษาข้อมูลจากงานวิจัย หนังสือ เอกสารและตำราวิชาการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ นโยบาย กลไก และแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโค

๒. ขั้นตอนในการวิจัยภาคสนาม

๑) ติดต่อประสานงานเพื่อกำหนดวัน และเวลาในการลงพื้นที่ในแต่ละรายตามกลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง นักวิชาการเกษตร และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเลย

^๓ อ่างแล้ว, *วิถีไทย*, หน้า ๑๗๓-๑๗๕.

^๔ จักรกฤษณ์ ดาวโรสง, *ภูมิปัญญาท้องถิ่น*, (ออนไลน์), ค้นเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๙, (โรงเรียนพินายวิทยา, <http://www.pm.ac.th>, ๒๕๕๔).

๒) กำหนดระยะเวลาในการเก็บข้อมูล โดยเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน ๒๕๕๘ ถึงเดือน มีนาคม ๒๕๕๙ ซึ่งใช้เวลาในการเก็บข้อมูล รวม ๕ เดือน

๓. เครื่องที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน ๓๐ ราย ซึ่งผ่านตรวจสอบ และการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยการกำหนดผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาในการตรวจสอบแบบ สัมภาษณ์จำนวน ๕ ท่าน เพื่อช่วยในการปรับปรุงแก้ไข ให้คำแนะนำคำถามการวิจัยให้มีความชัดเจน มากที่สุดและเมื่อผ่านการสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้วจะนำมาถอดเนื้อหา และนำมาสรุปประเด็นไปนำไปแยก แยกตามวัตถุประสงค์ในเขตจังหวัดเลย ว่าตรงกับความเป็นจริงและสอดคล้องกับปัจจุบันมากน้อย เพียงใด

๔) วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ด้วยเทคนิควิธีการจำแนก และจัดกลุ่มข้อมูลไปตาม วัตถุประสงค์ เพื่อการวิเคราะห์ สังเคราะห์ประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้มีกรอบการวิจัยมีความสมบูรณ์ มากยิ่งขึ้น และนำผลการวิจัยสรุปเป็นข้อเสนอแนะและนำเสนอต่อที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความ ถูกต้องตามลำดับเสร็จแล้ว จัดทำเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์นำเสนอส่งผลการวิจัยที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ต่อไป

๑.๗ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

๑. แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชาติไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมที่เก่าแก่สืบทอดกันมานานนับพันปี โดยบรรพบุรุษของเรา ได้นำความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ ถ่ายทอดให้คนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยมีการปรับเปลี่ยนไป ตามกาลสมัย เพื่อนำความรู้ที่นั้น ๆ มาใช้ในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพมากขึ้น โดยความรู้ความสามารถ เหล่านี้จะรวมเรียกว่า " ภูมิปัญญา " ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า "Wisdom" ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม สามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาของ มนุษย์

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่นจากประสบการณ์ และความเชื่อ กลายเป็นความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดย มีการปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นความรู้ที่สอดคล้องตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนดังนั้นภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม ซึ่ง สอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วน ๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันทำมาหากิน การร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี เมื่อผู้คน ใช้ความรู้ที่นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือ ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุล ที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้ายทำลายกัน ทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

๑.๑ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย

การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของชุมชนสังคมคนท้องถิ่นในจังหวัดเลยในด้านต่างๆ จะประกอบด้วยองค์ประกอบหลายๆด้าน ของท้องถิ่นจังหวัดภูมิภาคและประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีตและสภาพการณ์ในปัจจุบัน การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้นๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามาเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ

ส่งเสริมกิจกรรมโดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง การเผยแพร่แลกเปลี่ยนโดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลก การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ

๑.๒ แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย

วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจคนไทยซึ่งคนไทยควรภาคภูมิใจและช่วยกันอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่ต่อไป แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑. การตั้งสถาบันในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ที่ดำเนินงานส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เช่น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น

๒. สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย ต้องมีผลงานที่เป็นรูปธรรมและเข้าถึงวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนเพื่อให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน

๓. คุ้มครองลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาไทยเพื่อรักษาภูมิปัญญาไทย เช่น ชื่อมวยไทย ชื่อข้าวหอมมะลิไทย เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรเข้ามาดูแลเรื่องการจดลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาไทย

๔. ประกาศยกย่องผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติและประกาศยกย่องผู้ทรงภูมิปัญญาไทย เช่น ศิลปินแห่งชาติครูภูมิปัญญาไทย เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรรปรุงแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้การแก้ปัญหาการจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญามีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านศิลปกรรม ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านปรัชญา ศาสนา ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านภาษาและวรรณกรรมและประเพณี และ ด้านโภชนาการ ตัวอย่างเช่น ครอบครัวไทยมีปู่ย่าตายาย พ่อแม่ลูก วงศาคณาญาติสั่งสอนสั่งสอนสืบทอดความคิด ความเชื่อ และความรู้ที่กลมกลืนกับวิถีชีวิต เด็กเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติ ทำงานเป็น ปรับตัวได้ เติบโตเป็นผู้ใหญ่ สร้างสรรค์

สังคมไทยสังคมไทย ความเป็นชาติไทย มีฐานที่มั่นคงของภูมิปัญญาไทย คนไทยรู้จักเลือกถิ่นฐานสร้างบ้านเรือน เรามีหมู่บ้านริมสองฝั่งคลอง บนที่ดอน บนเนิน ตามหุบเขา สร้างบ้านใต้ถุนสูง พื้นน้ำท่วม หลังคาหน้าจั่วรับลมฝน ทำเหมืองฝาย กักน้ำไว้ทำนาทำไร่เรามีเครื่องมือทำมาหากิน มีไถ มีคราด แร้ว เบ็ดราว ระเบิดดินน้ำ ชาวสวนแช่ยาฉุน เปลือกสะเดา เพื่อพ่นทำลายแมลงที่กัดกินไม้ผล แม่บ้านเก็บดอกฝ้าย กรอใยไหม ทอเสดสายงดงาม ย้อมผ้าด้วยแก่นขนุน มีสันสวดสวยของดอกไม้ เย็บเสื้อผ้าแบบไทยชาติไทยมีอักษรไทยและเลขไทยของเราเอง เรามีถ้อยคำร้อยกรองที่ไพเราะ เพลงกล่อมเด็ก เพลงพื้นบ้าน ทำร้ายรำที่งดงามอ่อนช้อย รำเริงสง่างาม ตามเสียงดนตรีไทย สมุนไพรรานาชนิด คิดค้นนำมาผสมเป็นยาสุขุมแก้ไข้อาหารไทยนั้นปรุงอย่างประณีต รสอร่อยเลิศ ทั้ง หลน ยำ ปลาแกง คั่ว ผัด ทอด งานครัวฝีมือปรุงหลากหลาย เช่น บึง ย่าง หลาม เผา ผิง คำสั่งสอนชวนคิดเป็นสุภาพิต คำพญา จารึกใบลานวรรณกรรมตัวอย่างที่กล่าวมานี้ เป็นศักดิ์ศรีของชาติ เป็นความฉลาด ความเชี่ยวชาญ ของบรรพบุรุษที่สั่งสมสืบทอดกันมาเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ดังภาพที่ปรากฏ

๒. แนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองของไทย

โคพื้นเมืองเป็นโคที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมาเป็นเวลานานมีขนาดเล็กทนทานต่อสภาพ อากาศร้อนชื้นทนต่อโรคพยาธิและแมลงรบกวนได้ดีหากินเก่งให้ลูกดกสามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบ ได้ดีซึ่งเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติมีแนวโน้มลดลงการเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรรายย่อยสามารถ นำมาเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัวได้ แต่ปัญหาที่สำคัญคือปัจจุบันโคพื้นเมืองมีปริมาณลดลงเนื่องจาก นโยบายการเลี้ยงโคที่รัฐบาลในอดีตที่ผ่านมา ได้เน้นการผลิตเพื่อบริโภคและทดแทนการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศทำให้เกษตรกรหันมาเลี้ยง โคพันธุ์ต่างประเทศทั้งพันธุ์แท้และลูกผสมจนทำให้โคพื้นเมืองไม่ได้รับความเอาใจใส่ในด้านการเลี้ยงดู การปรับปรุงพันธุ์และขาดการอนุรักษ์พันธุ์อย่างจริงจังทำให้โคพื้นเมืองซึ่งสามารถเจริญเติบโตและขยาย พันธุ์ได้ดีในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรถูกละเลยไป ทั้งๆที่โคพื้นเมืองมีคุณลักษณะที่โดดเด่นเหมาะสมกับ สภาพการเลี้ยงดูของเกษตรกรและสภาพท้องถิ่นมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมมานับ พันๆ ปี ให้ลูกดกในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรรายย่อย เลี้ยงง่ายโดยปล่อยให้หากินตามทุ่งหญ้าสาธารณะ ตามป่าละเมาะไล่ต้อนตามป่าเขาสามารถใช้เศษเหลือจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังใช้ ต้นทุนในการเลี้ยงดูต่ำกว่าโคพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ

ปัจจุบันโคพื้นเมืองมีบทบาทที่สำคัญมากขึ้นเพราะการแข่งขันในการใช้พื้นที่การเกษตรเพื่อผลิตอาหาร และเครื่องอุปโภคโดยเฉพาะการผลิตอาหารโปรตีนเพื่อให้พอเพียงกับการบริโภคในท้องถิ่น จากข้อมูล เศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปีพ.ศ.๒๕๔๒ รายงานว่าประเทศไทยมีจำนวนโคเนื้อ รวมทั้งสิ้น ๔,๖๓๕,๗๔๑ ตัว ในจำนวนนี้ประกอบด้วยประชากรโคพื้นเมือง ซึ่งเลี้ยงกระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ จำนวน ๒,๙๘๑,๓๘๑ ตัวกรมปศุสัตว์ได้เห็นถึงความสำคัญของการเลี้ยงโคพื้นเมืองเหล่านั้นไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากร ทางพันธุกรรมและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนเนื่องจากโคพื้นเมืองมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ ในด้านใช้เป็นอาหารสัตว์ใช้ งานธนาคารออมทรัพย์ของเกษตรกรรายย่อย เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมและทรัพยากรของประเทศ กรมปศุสัตว์ได้ดำเนินการโครงการวิจัยทดสอบ พันธุ์และกระจายพันธุ์โคพื้นเมืองในเกษตรกรรายย่อย โดยร่วมมือกับเกษตรกรในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์โคพื้นเมืองในทั่วประเทศทั้งในแง่ผลิตเป็นโคเนื้อและโคที่ใช้เป็นกีฬาประจำท้องถิ่นนั้นๆส่งเสริม ให้มีการรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่ายจัดวางแผนระบบการจัดเก็บข้อมูลและฐานข้อมูลที่จะเอื้อประโยชน์ต่อ การอนุรักษ์ ปรับปรุงการให้ผลผลิตให้สูงขึ้นกว่าเดิม กระจายพันธุกรรมโคพื้นเมืองที่ได้รับการปรับปรุงพันธุ์ แล้วอย่างมีระบบและพัฒนาเป็นสินค้าส่งออกในอนาคต

โคพื้นเมือง ได้มีการเลี้ยงดูมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ยังไม่ทราบแน่ชัดในสายพันธุ์ดั้งเดิม และประวัติความเป็นมาในอดีต โคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองแต่ละสายพันธุ์จะอยู่ในเขตภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนทางภาคเหนือและภาคใต้โคพื้นเมืองบางส่วนจะมีรูปร่าง

แตกต่างกันออกไป เพราะมีสายเลือดโคอื่น โดยเฉพาะโคอินเดียผสมปนเปไปบ้างแล้ว จึงมีโครงสร้างใหญ่ โดยเฉพาะพ่อโคบางตัวอาจมีน้ำหนักตัวสูงถึง ๔๘๐ กิโลกรัม โคพื้นเมืองจัดอยู่ในกลุ่มโคอินเดีย Bos indicus มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีขนสั้นเกรียน โดยทั่วไปมีลำตัวสีน้ำตาลแกมแดง แต่อาจมีสีแตกต่างกันหลายสี เช่น ดำ แดง น้ำตาล ขาว เหลือง เป็นต้น หน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบ ตะโพนก (hump) เล็ก เหนียงคอ (dewlap) และหนังใต้ท้องไม่มากนัก ใบหูเล็ก นิสัยเปรี้ยว ตื่นตกใจง่าย รักฝูง จดจำฝูงได้ดี มีความแข็งแรงทนทาน และอดทนมาก จึงเป็นโคสำหรับใช้งานโดยแท้จริง ทนทานต่อสภาพแวดล้อมอากาศร้อนชื้น โรคพยาธิและแมลงได้ดี มีความสามารถใช้อาหารหยาบที่มีคุณภาพต่ำแต่มีลักษณะด้อย คือการเจริญเติบโตต่ำ

โคพื้นเมืองในจังหวัดเลยแบ่งออกตามลักษณะรูปร่างภายนอกและวัตถุประสงค์การเลี้ยงได้ ๔ สายพันธุ์ คือ

๒.๑ โคพื้นเมืองโคอีสาน

ลักษณะประจำพันธุ์ มีขนสั้นเกรียน โดยทั่วไปมีลำตัวสีน้ำตาลแกมแดง แต่อาจมีสีแตกต่างกันหลายสี เช่น ดำ แดง น้ำตาล ขาว เหลือง เป็นต้น หน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบ ตะโพนกเล็ก เหนียงคอ และหนังใต้ท้องไม่มากนักมีรูปร่างขนาดเล็ก น้ำหนักแรกเกิด ๑๖ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย ๙๔ กก. น้ำหนักโตเต็มที่ เพศผู้ ๓๐๐ - ๓๕๐ กก. เพศเมีย ๒๒ - ๒๕๐ กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก ๒.๗๑ ปี ระยะการอุมท้อง ๒๗๐ - ๒๗๕ วัน ช่วงห่างการให้ลูก ๓๙๕ วัน การกระจายของประชากร เลี้ยงกันมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งตอนล่างและตอนบน เพื่อใช้ลากจูง เเทียมเกวียน และเป็นอาหารโปรตีนที่สำคัญโดยเฉพาะในงานพิธีและเทศกาลที่สำคัญ

ภาพที่ ๒.๑ โคอีสาน

๒. ๒โคขาว

ลักษณะประจำพันธุ์ มีเขา และกิดเท้า มีสีน้ำตาลส้ม ขอบตา และเนื้อจุก มีสีชมพูส้ม ขนฟูทาง สีขาวไม่มีเหนียงสะดือ ขนาดเหนียงคอปานกลางไม่พบบนมากเหมือนกับโคบราห์มัน น้ำหนักแรกเกิด ๑๘ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย ๑๒๒ กก. น้ำหนักโตเต็มที่เพศผู้ ๓๕๐ - ๔๕๐ กก.เพศเมีย ๓๐๐ - ๓๕๐ กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก ๒.๕ ปี ระยะการอุมท้อง ๒๙๐ - ๒๙๕ วัน ช่วงห่างการให้ลูก ๔๖๐ วัน การกระจายของประชากร โคขาวเป็นโคพันธุ์พื้นเมืองพันธุ์หนึ่ง ประวัติความเป็นมาอย่างไรไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด กลุ่มคนบางคนเล่าว่า เกิดจากการกลายพันธุ์ของโคพื้นเมืองในสมัยพระนางจามเทวี เป็นสัตว์คู่บารมีของชนชั้นปกครองสมัยนั้น จากการออกสำรวจของเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกี่ยวกับข้อมูลของโคขาว โดยออกเยี่ยมเยียนเกษตรกรในพื้นที่ต่าง ๆ ในเขตจังหวัดเลย และ พื้นที่จังหวัดใกล้เคียง เกษตรกรส่วนใหญ่ให้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันว่า "โคขาวได้พบเห็นมาช้านานแล้วอย่างน้อยก็ ๗๐ - ๘๐ ปี และจะพบเห็นมากที่สุดเขตพื้นที่ของจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ เท่านั้น" เกษตรกรบางท่านเล่าว่า "ชาวเมืองเลยนิยมใช้โคขาวลากเกวียน เพราะจะทำให้มีสง่า ราศีดี เนื่องจากเป็นโคที่มีลักษณะใหญ่ และมีสีขาวปลอดทั้งตัว ใครที่มีโคขาวเทียมเกวียนในสมัยก่อนเปรียบได้กับการมีรถเบนซ์ไว้ขับในสมัยนี้นั่นเอง และเนื่องจากมีต้นกำเนิดที่จังหวัดลำพูน จึงเรียกโคพันธุ์นี้ว่า "โคขาวลำพูน" จากคุณสมบัติที่มีลักษณะเด่นและเป็นลักษณะเฉพาะพันธุ์ โคขาวลำพูนจึงได้รับการคัดเลือกเพื่อใช้ในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญดังเช่น พระโคเพชร และพระโคพลอย ในปี ๒๕๓๗พระโครุ่ง และพระโคโรจน์ ในปี ๒๕๓๘ เป็นต้น ในปี ๒๕๓๙ กรมปศุสัตว์จัดซื้อโคเพศผู้ ๒๐ ตัว เพศเมีย ๑๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์ที่ สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์พะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และในปี ๒๕๔๓ ได้จัดซื้อเพิ่มเติมเป็นโคเพศผู้ ๘ ตัว และเพศเมีย ๒๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงที่สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์พะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์แพร่ จังหวัดแพร่

ภาพที่ ๒.๒ โคขาวลำพูน

๒.๓ โคพื้นเมืองภาคใต้ (โคชน)

ลักษณะประจำพันธุ์ มีสีแดง สีน้ำตาลอ่อน ดำ และต่าง ไม่มีเหนียงสะดือ มีเหนียงคอบาง น้ำหนักแรกเกิด ๑๕ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย ๘๘ กก. น้ำหนักโตเต็มที่ เพศผู้ ๒๘๐ - ๓๒๐ กก. เพศเมีย ๒๓๐ - ๒๘๐ กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก ๓ ปี ระยะการอุ้มท้อง ๒๗๐ - ๒๗๕ วัน การกระจายของประชากร นิยมเลี้ยงกันมากทางภาคใต้ ซึ่งจากการที่คนภาคใต้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เมื่อหลังฤดูเก็บเกี่ยวประมาณเดือนมีนาคม - เมษายน ชาวนาจะปล่อยโคออกหากินตามท้องทุ่งเป็นฝูงใหญ่ โคจากในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านมีโอกาสได้พบกัน ประกอบกับเป็นช่วงฤดูผสมพันธุ์โคตัวผู้จึงชนกันแย่งชิงเป็นจำฝูง เพื่อจะได้ยึดครอบโคตัวเมีย ชาวบ้านจึงได้เห็นลีลาการชนของโค บางตัว เกิดความรู้สึกรำคาญ ประทับใจ และคัดเลือกไว้เป็นโคชน ซึ่งโคชนจะต้องเป็นโคตัวผู้ที่มีลักษณะดี มีอายุประมาณ ๔ - ๖ ปี ต้องมีสายพันธุ์เป็นโคชนโดยเฉพาะ ผ่านการเลี้ยงดูพิถีพิถันให้ร่างกายแข็งแรงและฝึกชนบ่อย ๆ จนกลายเป็นโคชนที่มีคุณสมบัติเด่นเฉพาะ เช่น แข็งแรงสมบูรณ์ มีไหวพริบในการชน และทรหดอดทนเป็นพิเศษ เป็นต้น โคชนมีมากที่สุดในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง และสงขลา ในปี ๒๕๓๘ กรมปศุสัตว์จัดซื้อโคเพศผู้ ๑๐ ตัว เพศเมีย ๑๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์ที่ สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์นครศรีธรรมราช อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และในปี ๒๕๔๓ ได้จัดซื้อเพิ่มเติมเป็นโคเพศผู้ ๒๔ ตัว และเพศเมีย ๖๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงที่ สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์นครศรีธรรมราช สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์เทพา อำเภเทพา จังหวัดสงขลา สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์กระบี่ อำเภเมือง จังหวัดกระบี่ และสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ตรัง อำเภห้วยยอด จังหวัดตรัง

ภาพที่ ๒.๓ โคชน

๒.๔ โคพื้นเมืองสายภาคกลาง หรือโคลาน

ลักษณะประจำพันธุ์ นิสัยเปรียว ตีนตลกใจง่าย ลำตัวยาวบาง มีสีแดง สีน้ำตาลอ่อน น้ำตาล แก่ ดำ และดำไม่มีเหนียงสะดือ มีเหนียงคอบาง น้ำหนักแรกเกิด ๑๔ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย ๗๘ กก. น้ำหนักโตเต็มที่ เพศผู้ ๒๘๐-๓๐๐ กก. เพศเมีย ๒๐๐-๒๖๐ กก. อายุเมื่อให้ ลูกตัวแรก ๓ ปี ระยะการอุ้มท้อง ๒๗๐-๒๗๕ วัน ในปี ๒๕๕๓ กรมปศุสัตว์จัดซื้อโคเพศผู้ ๔ ตัว เพศ เมีย ๑๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์ที่ศูนย์วิจัยและบำรุงพันธุ์สัตว์หนองขาว อำเภोधธาาราม จังหวัดราชบุรี การกระจายของประชากร นิยมเลี้ยงกันมากในภาคกลาง โดยเฉพาะจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครปฐม และสุพรรณบุรี จากการที่เกษตรกรในจังหวัดดังกล่าว ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เมื่อเพราะปลูกเสร็จแล้ว พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเกษตรกรจะนำข้าวที่ เก็บเกี่ยวแล้วมาวางเรียงไว้ในลักษณะวงกลม มีเสาไม้เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับผูกโคราว(คาน) โดยใช้ วิธีขอแรงงานจากโคของเพื่อนบ้านมาช่วย ซึ่งจะผูกโคเรียงเป็นแถวรายตัวให้พอเพียงกับข้าวที่ตั้งกอง รายล้อมไว้ จากนั้นไล่โควิ่งวนเวียนรอบ ๆ เสาไม้ที่ปักไว้จนกว่าเมล็ดข้าวจะร่วงหล่นจากรวง เกษตรกร จะช่วยกันเก็บฟางข้าวออกจนหมดให้เหลือเฉพาะเมล็ดข้าวเปลือก หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้าวแล้ว เกษตรกรจะมีเวลาวางในช่วงเดือนมีนาคม - พฤษภาคม จึงได้มีผู้คิดนำวิธีการนี้มาใช้และเพิ่มจำนวนโค ที่วิ่งให้มากขึ้น นิยมจัดการแข่งขันในบริเวณวัด ต่อมาเริ่มจัดการแข่งขันนอกวัด จากเริ่มแรกเพื่อความ สนุกสนานและต่อมาได้มีการพัฒนาวิธีการแข่งขันเรื่อย ๆ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงได้ริเริ่มเดิมพันการ แข่งขันวิ่งวัวลานกันขึ้น

ภาพที่ ๒.๔ โคลาน

๓. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓.๑ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (local wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (popular wisdom) หรือ

“ภูมิปัญญาไทย”(Thai wisdom) เป็นคำที่รู้จักกันมานานพอสมควรแล้ว แต่ความจริงในการกล่าวถึงได้เกิดขึ้นในบางระยะๆและไม่ได้นำมาใช้ในการพัฒนาในด้านต่างๆของประเทศได้เต็มที่นัก ภูมิปัญญาท้องถิ่น(local wisdom) สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็น วัฒนธรรม การดำเนินงานด้านวัฒนธรรม จึงต้องใช้ปัญญาค้นหาสิ่งที่มีอยู่แล้วฟื้นฟูประยุกต์ประดิษฐ์เสริมสร้างสิ่งใหม่บนรากฐานสิ่งเก่าที่ค้นพบนั้น นักฟื้นฟูนักประยุกต์และนักประดิษฐ์คิดค้นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้รู้ชาวบ้านและสติปัญญาที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์ นี้เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น^๕

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการส่งสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชาไม่แยกเป็นวิชาแบบเรียนที่เราเรียนแต่เป็นการเชื่อมโยงกันทุกรายวิชา ทั้งที่เป็นเศรษฐกิจความเป็นอยู่ การศึกษาและวัฒนธรรมจะผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน^๖

ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการส่งสมความรู้ประสบการณ์ ที่ได้รับถ่ายทอดจากบุคคลและสถาบันต่างๆ โดยมีอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและศาสนาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยและมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานภูมิปัญญา ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่มีความมีการปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนนั้น^๗

ภูมิปัญญามีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆเหล่านี้คือ

๑. ความคิด เป็นสิ่งที่คิดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาทระบบสมองและต่อมต่างๆทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกายและนักมานุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคม วัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

๒. ความเชื่อ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่างๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎีหลายที่ เช่น ทฤษฎีญาณวิทยา ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ สืบค้นกำเนิดแห่งความรู้และธรรมชาติของความรู้ หากคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียงซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริง และยังสืบค้นความรู้เรื่องกาล (Time) อวกาศ (Space) เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ (Relation) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) องค์ความรู้ หรือ

^๕สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔).

^๖ประเวศ วะสี, การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑.

^๗ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์, การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออก, (กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

ความรู้เป็นสิ่งที่ใช้แสดงหรือยืนยันสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งนักปราชญ์หลายคนได้จัดองค์ความรู้เป็นหมวดๆ (Category) ความรู้หรือองค์ความรู้เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบภูมิปัญญาที่กล่าวมาข้างต้น

๓. ความเชื่อ เป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มนั้นมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือความศรัทธา หรือความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นซึ่งแกนสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับ ทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับวิญญาณ โลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาป บุญคุณโทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

๔. ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ คนปรารถนาอยากจะได้ คนปรารถนาอยากจะมีอยากจะเป็นที่ยกย่องสรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้หรือเห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่างๆ ทางกาย วาจา และความคิดซึ่งค่านิยม โดยสรุปก็คือ สิ่งในกลุ่มสังคมกลุ่มหนึ่งๆ เป็นสิ่งที่ดีมีค่าควรแก่การกระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้องดีงาม ค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

๕. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชนได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ฯลฯ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสมไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเป็นในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และ จิตใจ

๖. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล หรือชุมชนในการที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในลักษณะเดียวกับสิ่งเรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคนหรือแต่ละชุมชนย่อมจะต้องแตกต่างกันไป เป็นต้นว่าการที่บางคนสามารถปาฐกถาได้ดี ลำดับเนื้อหาและการแสดงออกทุกอย่างเป็นที่น่าชื่นชม ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ภายในของบุคคลนั้นๆ หรือบางชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนได้ ก็ถือว่าเป็นความสามารถของชุมชนนั้นๆ ความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาประการหนึ่ง

๗. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ภายในจิตใจ หรือจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไข ป้องกัน ควบคุมและคุ้มครองเหตุการณ์ต่างๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีการสั่งสมความรู้มวลประสบการณ์ต่างๆ ที่มีการสืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายโดยมีความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน จากชุมชนหนึ่งสู่ชุมชนหนึ่งจนทำให้สังคมชาวบ้านมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง^๘

๓.๒ ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา หรือ Wisdom ได้มีนักวิชาการเรียกหรือให้ความหมายของคำนี้แตกต่างกัน เช่นภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาชาวบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ภูมิปัญญาเป็นการเรียนรู้ที่ถูกสั่งสมมาจกหลายองค์ความรู้และปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยมีความหมายที่แตกต่างกัน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ^๙

ภูมิปัญญา เป็นองค์ความรู้ที่จัดเป็นนามธรรม เช่น ความคิด ความรู้ เทคนิค วิธีการ เป็นต้น องค์ความรู้เกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์จากการศึกษา อบรม การลงมือปฏิบัติ การค้นคว้าวิจัย การทดสอบ ฯลฯ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ จากการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งต้องอาศัยเวลาในการศึกษา เรียนรู้ ปฏิบัติ คัดสรรและพัฒนาจนตกผลึกเกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ การดำเนินงานการปฏิบัติ ฯลฯ เฉพาะเรื่องเฉพาะสาขาที่ลึกซึ้ง และองค์ความรู้เหล่านั้นได้ถ่ายทอดสู่คนส่วนใหญ่ในชุมชนและสังคมให้พิสูจน์จนเห็นคุณค่าและยอมรับองค์ความรู้ของภูมิปัญญาอย่างกว้างขวาง^{๑๐}

ภูมิปัญญาหมายถึง ความรู้ ความสามารถของแต่ละสังคมที่ได้จากประสบการณ์ และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบทอดกันมาหลายชั่วคน จนเป็น วิถีชีวิตของสังคมนั้นๆ^{๑๑}

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนโดยทั่วไป^{๑๒}

^๘จักรพันธ์ โสมะเกษตริน, การศึกษาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อการผลิตแบบยั่งยืน กรณีศึกษา เครื่องปั้นดินเผาบ้านโพนทรายอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ, (สำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักคณะกรรมการการอุดมศึกษา, ๒๕๕๕), หน้า ๕-๖.

^๙ราชบัณฑิต, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๑.

^{๑๐}สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, แนวทางการนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย, (กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^{๑๑}อ่างแล้ว, วิถีไทย, หน้า ๑๗๓-๑๗๕.

^{๑๒}สามารถ จันทร์สุรย์, องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ความสามารถ ทักษะ การตัดสินใจ ผลงานงานของบุคคล ซึ่งเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ที่ผ่านการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนา และคัดสรรมาแล้วเป็นอย่างดี จนสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตคนไทยได้เหมาะสมกับยุคสมัย^{๑๓}

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง เป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา จัดการ ปรับตัว เรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน^{๑๔}

“ภูมิปัญญา”ว่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาอันล้ำค่าของท้องถิ่น หรืออีกนัยหนึ่งว่า เป็นพื้นฐานความรู้ความสามารถของบุคคลในท้องถิ่นและความสัมพันธ์กับแบบแผนการดำรงชีวิต ที่ผสมกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อม และกระบวนการทางสังคมเสมือนเป็นแกนหลักของการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข^{๑๕}

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้มีความสุขโดยได้รับการถ่ายทอด สั่งสมกันมาโดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย^{๑๖}

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดกันจากบรรพบุรุษ เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในแต่ละสภาพแวดล้อม โดยการประสมประสานความรู้ ความคิด เข้าด้วยกันในการใช้แก้ปัญหาต่างๆล้วนเป็นสิ่งที่มีความค่า โดยผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย^{๑๗}

ได้ให้มุมมองอีกมิติว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนทัศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลก และสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนทัศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงแต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็นชุมชนและปัจเจกบุคคล

ซึ่งกระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกออกได้ ๓ ลักษณะคือ
 ลักษณะที่ ๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม
 ลักษณะที่ ๒ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคมหรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
 ลักษณะที่ ๓ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิตหรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง^{๑๘}

^{๑๓}สุทธชญา สุทธิศรี, *วิถีธรรมวิถีไทย*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๓

^{๑๔}ยิ่งยง เทาประเสริฐ, *วิธีการดูแลสุขภาพในระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา*, (เชียงใหม่ : วนิดาเพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐

^{๑๕}เอกวิทย์ ณ กลาง, *ภูมิปัญญาวิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๔

^{๑๖}อังกูล สมคณีย์, *สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรโรงเรียนประถมศึกษา*, สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๔.

^{๑๗}ลักขณา รอดสน, *การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง“เรือสายน้ำ และชีวิตชาวปทุมธานี สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดปทุมธานี*, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒

^{๑๘}รัตนะ บัวสนธิ์, *การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในภาคกลางตอนบน*, (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๙), หน้า ๓๕.

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ที่มีการสั่งสมและพัฒนาจนกลายเป็นองค์ความรู้ที่นำมาปฏิบัติและสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น^{๑๙}

จากความหมายข้างต้นที่ได้กล่าวมาสามารถสรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นกระบวนการ หมายถึง กระบวนการทางปัญญาที่คนในชุมชนท้องถิ่นคิดขึ้นจากการเรียนรู้การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ จากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อใช้ในการปรับตัวและการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม โดยมีการลองผิดลองถูก การสังเกต การสั่งสม สืบทอด กลั่นกรอง ปรับปรุงพัฒนาและเลือกสรรกันมาเป็นเวลานานจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นในความหมายอีกลักษณะหนึ่งคือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นผล หมายถึง พื้นเพ รากฐานและองค์ความรู้ของชาวบ้านที่คิดขึ้นจากสติปัญญาและความสามารถในการแก้ปัญหาและเป็นแนวปฏิบัติในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคแต่ละสมัยเพื่อให้บุคคลดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข อันเป็นการสั่งสมทุนทางปัญญาซึ่งถือเป็นทุนทางสังคม

๓.๓ ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชได้มีพระราชดำรัสในบางตอน ดังที่ได้อันเชิญมา ณ ที่นี้ว่า ประชาชนนั้นแหละ เขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำงานกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้ พระองค์ทรงตระหนักเป็นอย่างยิ่งว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่แล้วใช้ประโยชน์เพื่อความอยู่รอดกันมายาวนาน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นวัฒนธรรม เป็นความรู้ที่สั่งสมจากการปฏิบัติจริงในห้องทดลองทางสังคม เป็นความรู้ดั้งเดิมที่ถูกค้นพบ มีการทดลองใช้ แก้ไข ดัดแปลง จนเป็นองค์ความรู้ที่สามารถแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต และถ่ายทอดสืบทอดกันมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาที่คนไทยทุกคนควรรู้ ควรศึกษา ปรับปรุงและพัฒนา ให้สามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นมาแก้ไขปัญหให้สอดคล้องกับบริบทสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้นๆ อย่างแท้จริง^{๒๐}

ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีคุณค่าและความสำคัญไม่เพียงแต่สำหรับผู้คนหรือท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการพัฒนาประเทศโดยรวมให้สามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ชุมชนและชาติผ่านพ้นวิกฤตและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนไว้ได้
๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า และความดีงามที่ดำรงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล

^{๑๙}สุภาพร วิสูงเร, การศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์, (มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ : ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗), หน้า ๕.

^{๒๐}ชวน เพชรแก้ว, การยกระดับและการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสถานการณ์ปัจจุบัน, (สารภาษาไทย, ๒๕๕๗), หน้า ๒-๓.

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองการพัฒนาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่ผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐาน ภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาร่วมสมัยที่ใช้ประโยชน์ได้กว้างขึ้น^{๒๑}

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชาวบ้าน ครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนี้คือ

๑. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนาน จนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเองและชุมชนตลอดมา

๒. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน ประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดี และอย่างมีความเชื่อสืบทอดกันมา

๓. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์

๔. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

๕. เป็นแนวทางนำไปสู่การปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน

๖. ช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกับประชาชน เพราะต่างพึ่งพาอาศัยกัน^{๒๒}

จากความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิดจากพัฒนาการปรับตัว และปรับวิถีชีวิตของคน เป็นความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในห้องทดลองทางสังคม ความรู้เหล่านี้ถูกค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดกันมาด้วยเวลายาวนานผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน จึงมีค่าและมีความสำคัญยิ่งนัก นับเป็นมรดกทางปัญญาของมนุษย์ ที่ทุกคนควรรู้ รักษา พัฒนา และนำมาปรับใช้พัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

๓.๔ ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่า แสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคลและสังคม ซึ่งได้มีการสั่งสม และปฏิบัติสืบทอดต่อเนื่องกันมา ซึ่งมีลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในสังคมไทย ดังนี้^{๒๓}

๑. ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดกันมาอย่างเป็นระบบด้วยกระบวนการกลั่นกรองทางสังคม เรียนรู้ได้จากประสบพบเจอเหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง การฟังจากคำบอกเล่าและการอ่านจากการบันทึก ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนในท้องถิ่นสามารถสร้างองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์จริง และดำรงชีวิตได้อย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

^{๒๑}กฤตฉัตร บุญยัษฐีชัย, การออกแบบระบบสารสนเทศแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๔๘).

^{๒๒}สมจิต พรหมเทพ, รายงานการวิจัยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของประชาชน ชนบทเชียงใหม่, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๓).

^{๒๓}ประสาท เนื่องเฉลิม, วิทยาศาสตร์ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น, (วารสารศูนย์ ๑๑ ,๑ มกราคม-มีนาคม, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕-๖๘.

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเป็นพลวัต มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์ เมื่อสภาพทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวิถีแห่งการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป การสร้างสรรค์และปรับปรุง ภูมิปัญญาเพื่อปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของท้องถิ่น จึงเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้คือ

๑. เป็นความรู้แบบองค์รวมที่เกิดจากการเชื่อมโยงความรู้หรือกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต

๒. เป็นวิถีความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ

๓. มีลักษณะเป็นพลวัต คือ มีการเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยและมีการพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา

๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน มีลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ในตัวเอง^{๒๔}

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้คือ

๑. มีความจำเพาะของท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สัมผัสขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไม่ได้ หรือใช้ไม่ได้ไม่ตีเท่าที่ควร

๒. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูง ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอาธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่ สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตตประโยชน์ โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าเคารพอะไร ย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น

๓. มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า^{๒๕}

ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ๔ ลักษณะ คือ

๑. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น

๒. ความรู้ ความคิด ในการสร้างสรรค์ แบบแผนของการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่างๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่นต่างๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนจิตรกรรม วรรณกรรม ขนบธรรมเนียม ต่างๆ และโบราณอูบาย เป็นต้น

^{๒๔}อ้างแล้ว, การออกแบบระบบสารสนเทศแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน, หน้า ๑๒๔

^{๒๕}อ้างแล้ว, การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา, หน้า๒๑,

๓. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

๔. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง นำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง เป็นต้น^{๒๖}

ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

๑. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ที่คิดขึ้นจากสติปัญญาของชาวบ้านเป็นศักยภาพหรือความสามารถในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม โดยได้รับการสั่งสม ถ่ายทอดปรับตัว ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์ของชาวบ้าน เป็นความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อาจมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกันและระหว่างกลุ่มชน มีการบูรณาการโดยมีวัฒนธรรมเป็นฐาน

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความสามารถของชุมชนท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่คิดค้น สั่งสม สืบทอด ปรับปรุง เรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นใหม่ เป็นศักยภาพหรือความสามารถในการสร้างสรรค์ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์และใช้ในการแก้ไขปัญหาทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแบบแผนวิถีชีวิต เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชุมชนเป็นกระบวนการทัศน์ของกลุ่มคนในท้องถิ่นที่มีต่อต้านต่างๆ เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติในท้องถิ่นนั้นๆ

๕. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนทางปัญญา กระบวนการทางปัญญา เป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจ พฤติกรรม สังคม องค์กร วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิตทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตและวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นสิ่งที่มีค่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญา

๖. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการเรียนรู้ ของคนในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันสอดแทรกในพิธีกรรมต่างๆ เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ผู้อาวุโสสั่งสอนเยาวชนจนเป็นที่รู้จักเกิดการยอมรับและนำไปถ่ายทอดพัฒนาและเป็นพลังที่หลอมรวมผู้คนในชุมชนท้องถิ่นให้อยู่รวมกันได้อย่างสงบสุข^{๒๗}

^{๒๖}กรมวิชาการ, ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา, (กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐).

^{๒๗}ชลภัฏส์ วงษ์ประเสริฐ, การสังเคราะห์นิยามและแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย, (วารสารวิจัยสมาคมห้องสมุดฉบับที่ ๑ , ๑ มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๕๑), หน้า ๕๐-๕๙.

จากลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น ที่ปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นศักยภาพหรือความสามารถในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นอย่างเหมาะสม อาจมีการปฏิสัมพันธ์ของคนในกลุ่มชนเดียวกันและระหว่างกลุ่มชนมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีความจำเพาะของท้องถิ่น และมีลักษณะเป็นพลวัตให้สอดคล้องกับกาลสมัยอยู่ตลอดเวลา

๓.๕ ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ ที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตและสังคมในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งมีความหลากหลายแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากมีพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิตของอาชีพเกษตรกรรม และด้วยเหตุที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบข่ายกว้างขวาง ครอบคลุมวิถีชีวิตประชาชนในท้องถิ่น จึงจำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ดังนี้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำแนกได้หลายแบบตามเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งประเภทแรกแบ่งเป็น ๕ หมวด ดังนี้ หมวดที่ ๑ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อและศาสนา หมายถึง แบบอย่างปฏิบัติสืบทอดกันมาในด้านการยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นความจริง ซึ่งเกิดจากสติปัญญาที่มีความเป็นเหตุเป็นผล หรือเกิดจากความเชื่อ ความศรัทธา แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อ ปรัชญา ศาสนาและลัทธิ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ กฎหมายธรรมเนียม การปกครองการปลูกฝัง การสืบทอดและประเพณี

หมวดที่ ๒ ภาษาและวรรณกรรม หมายถึง สิ่งสื่อความหมายด้วยเรื่องหรือตัวอักษรที่กำหนดไว้เป็นแบบแผนเพื่อใช้เป็นสื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ ข่าวนวน วรรณกรรม ภาษาศาสตร์ และหลักภาษา ภาษาถิ่นและภาษาชนต่างกลุ่ม นิทานและมุขานาม ความเรียง และฉันทลักษณ์ วาทกรรม ภาษิตและปริศนาคำทำนาย

หมวดที่ ๓ ศิลปกรรมและโบราณคดี หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อความงามที่ให้คุณค่าทางจิตใจหรือเพื่อประโยชน์ใช้สอย รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้น เพื่อสื่อสารทางความเชื่อของกลุ่มชนแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรมโบราณคดี การวางผังเมืองและชุมชน วัฒนธรรมสถานหรือแหล่งวัฒนธรรม

หมวดที่ ๔ การละเล่นดนตรีและการพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออกเพื่อสนองความต้องการทางด้านร่างกาย อารมณ์และจิตใจ แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ การขับร้องและดนตรี ระบำรำฟ้อน มหรสพ เพลงเด็กและเพลงกล่อมเด็ก เพลงปฏิพากย์ การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาและนันทนาการ การท่องเที่ยวและธุรกิจเกี่ยวกับวัฒนธรรม

หมวดที่ ๕ ชีวิต ความเป็นอยู่และวิทยาการ หมายถึง กิจกรรมการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือกลุ่มชน ประกอบกับการคิดค้นและพัฒนาวิทยาการเพื่อเสริมสร้างความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยอาศัยบุคคลในท้องถิ่นหรือการรับวัฒนธรรมต่างถิ่นมาปรับปรุงการพัฒนาการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ คหกรรมศาสตร์ การสาธารณสุข ที่อยู่อาศัย ชีวประวัติ วิทยาการและอาชีพ^{๒๘}

^{๒๘}เทิดชาย ช่วยบำรุง, ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๔๑-๔๔

แต่หากจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรายสาขาสามารถแบ่งได้เป็น ๑๐ สาขา ดังนี้

๑. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร เป็นต้น

๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าสู่ตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและการจัดจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่นการรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

๓. สาขาการแพทย์ไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

๔. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในด้านบริหารจัดการการค้าการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

๖. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

๗. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

๘. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารการจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางสังคมอื่นๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้านระบบ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิผล

๙. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

๑๐. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีข้าว เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านตามอัตตะประโยชน์ได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทเพื่อการยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานมีการยังชีพของสังคมปฐมฐาน ยุคที่มนุษย์เสาะหาปัจจัยด้วยวิถีเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงาน ได้แก่วิธีทำมาหากิน วิธีเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับปัจจัย ๔ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยๆ เพิ่มพูนองงามขึ้น จนดูเหมือนเป็นสิ่งสามัญ เช่น

๑.๑ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการหากิน เริ่มแต่ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยว เช่น ภูมิปัญญาการหาของป่า ล่าสัตว์ ตีผึ้ง การทำและใช้เครื่องจับสัตว์น้ำ เช่น นก ปลา เสือ ช้าง เป็นต้นภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็น อาชีพ มีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัว เฉพาะท้องถิ่นขึ้น หนาไม่ ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวทำ นานา การไถ คราด หว่าน ดำ เป็นต้น

๑.๒ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย เช่น การสร้างบ้านเรือนแบบเครื่องผูกภูมิปัญญาการเลือกใช้ วัสดุ วิธีเย็บ ผูกกริม ถักกริม ผูกเงื่อน

๑.๓ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกสรรอาหาร วิธีปรุง และวิธีถนอมอาหาร

๑.๔ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาในการนำสิ่งต่างๆ มาปกปิดร่างกายให้ อบอุ่น เช่น ภูมิปัญญาในการทำหีนเป็นเครื่องมือทอเปลือกไม้ ทำเป็นผ้า การทำและใช้แกะดินเผาเพื่อปั้นฝ้าย การคิดทำฝีมและที่สำหรับงานทอ ภูมิปัญญาในงานถักร้อย ปักชุน เป็นต้น

๑.๕ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับยารักษาโรค ได้แก่ การนำสมุนไพร สัตว์ แร่บางชนิดมาใช้เป็นตัวยา การ ผสมยา วิธีปรุงยา การใช้ยา เป็นต้น

๑.๖ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ผู้คนทุกหมู่เหล่าต่างๆ พยายามจะให้ตนมี ชีวิตยั่งยืนมั่นคง จึงห่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งเอื้ออำนวยต่างๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการ

๑.๗ ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาเบื้องต้นในการพิทักษ์ปกป้องชีวิตและทรัพย์สิน คือ การ พึ่งตนเอง ความพยายามที่จะบำรุงรักษา และเพิ่มขีดความสามารถ การใช้ว้อยวะของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดำรงต่อสู้เพื่อความอยู่รอด

๑.๘ ภูมิปัญญาที่หลบเลี่ยงอันตราย เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สามารถสังเกตความแปรปรวน ของสภาพดิน ฟ้า อากาศ รู้ว่าจะเกิดฝนหนัก ลมแรง ทะเลบ้า ฟ้าคะนอง น้ำท่วมใหญ่ เกิดภัยแล้ง ไฟป่า หรือ ภูมิปัญญาในการโค่นไม้ใหญ่ โดยสามารถบังคับให้ล้มพาดในทิศทางที่ต้องการได้

๑.๙ ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง เช่น ภูมิปัญญาการร่วมแรงแบ่งประโยชน์ เช่น การทำนา รวม การทำสวนรวม คือ ร่วมกันทำนาหรือทำสวนในที่แปลงเดียวกัน ทุกคนที่ทำมีสิทธิ์เก็บกินเป็นการสร้าง จิตสำนึกร่วมกันทำร่วมกันใช้

๑.๑๐ ภูมิปัญญาทำและใช้ศาสตราวุธ เช่น การทำมีดพร้าของชาวใต้ ซึ่งใช้สำหรับงานสับ ฟัน แต่ง เติมสวน และใช้ต่อสู้ได้อีกด้วย

๑.๑๑ ภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน การให้ความสำคัญต่อสตรีและเด็กจึง ปรากฏความเชื่อ เช่น ห้ามหญิงมีครรภ์นั่งขวางบันไดหรือประตู มิฉะนั้นลูกจะไม่สมบูรณ์ เป็นต้น

๒. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้าง พิทักษ์ฐานะ และอำนาจ ผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะและ อำนาจ เพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของสังคม ขีดจำกัดของการศึกษาขีด ความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและยุคสมัยโดยภูมิปัญญากลุ่มนี้มีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและ ตำแหน่งหน้าที่ อาจจำแนกได้ดังนี้

๒.๑ ภูมิปัญญาการสร้างและการขยายฐานอำนาจ ภูมิปัญญาที่เด่นชัด คือ ขยายวงศาอาณาเขตให้ ได้มากขึ้น เพื่อจะได้พวกพึ่งพิงและเพิ่มแรงงาน

๒.๒ ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ เป็นการบำเพ็ญบุญบารมี เพื่อผดุงอำนาจวาสนา เป็น ภูมิปัญญาที่อาศัยหลักคุณธรรม โดยให้ทำแต่กรรมดี

๒.๓ ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ คือ ภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันกำหนดการสัจจระหว่างหมู่บ้าน การร่วมกับหาเงินบำรุงวัด เป็นต้น

๒.๔ เพื่อที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ คือ สิ่งที่เป็นปัญญาชนชาวบ้าน ใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่น เช่น ภูมิปัญญาที่ให้ตระหนักว่า นักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่า^{๒๙}

ประเภทหรือสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
๒. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
๓. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
๔. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน
๕. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
๖. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
๗. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม^{๓๐}

ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้านที่กำหนดการคัดเลือกและเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ๕ สาขา ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

๒. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ ต้นน้ำ ลำธาร การรักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคาะพ่แม่ น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่

๓.๑ กองทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ

๓.๒ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน

๔. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมและผู้รู้เรื่องสมุนไพร

๕. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องและครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตผลเพื่อชะลดการนำเข้าตลาด^{๓๑}

จากประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยที่ครอบคลุมในทุกๆ ด้าน และมีผลต่อการดำรงอยู่ของสังคมจึงจำเป็นต้องพยายามอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป

^{๒๙} สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, บทบาทของสถานศึกษากับภูมิปัญญาไทย, (วารสารห้องสมุด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔-๓๖.

^{๓๐} ศิริพงษ์ นวลแก้ว, การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน, (วิทยานิพนธ์ ศ.ม.นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐), หน้า ๔๒.

^{๓๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓.

๓.๖ แหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ปัจจุบันเป็นยุคสังคมแห่งการเรียนรู้ คือ ประชาชนมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทั้งนี้เพราะทุกคนต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาอาชีพและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดยการแสวงหาความรู้จากการเรียนรู้ด้านสถานที่ เช่น โบราณสถาน สถาบันการศึกษา วัด และแหล่งการเรียนรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ รวมทั้งแหล่งการเรียนรู้ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ นอกจากนี้ยังมีแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูภูมิปัญญาไทย เป็นต้น

การถ่ายทอดองค์ความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ คือ

๑. ครอบครัว เป็นการถ่ายทอดจากบิดามารดาสู่บุตร พี่น้อง เครือญาติใกล้ชิด ถ่ายทอดแก่กันและกันเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาไว้ ความรู้หลายอย่างไม่มีการเผยแพร่ให้ผู้อื่น เพราะถือเป็น “มรดก” ของวงศ์ตระกูล เช่น ความรู้เรื่องการรักษาโรค ยาสมุนไพร ศิลปกรรมกรรมแสดง ศิลปหัตถกรรมต่างๆ เป็นต้น ส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับเก็บไว้ถ่ายทอดให้ผู้ที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาเท่านั้น

๒. วัดและชุมชน ทั้งนี้เพราะวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนหรือศูนย์การศึกษา นอกกระบวน เป็นที่ฝึกอาชีพ ที่ประชุมสัมมนา และที่นัดหมายสำหรับการจัดกิจกรรมทางศาสนา พิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งการจัดงานตามประเพณี การทำบุญเนื่องในโอกาสสำคัญ รวมไปถึงกิจกรรมทางสังคมของส่วนรวม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผู้คนในชุมชนโดยเฉพาะชนบทจะผูกพันกับวัด เพราะวัดเป็นศูนย์รวมความเชื่อมั่น ความศรัทธาโดยมีพระภิกษุเป็นผู้ริเริ่ม ผู้ประสาน ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดกิจกรรม นอกจากนี้วัดยังมีบทบาทเป็นสถานที่ดูแลสุขภาพกายและสุขภาพจิตของคนในชุมชน เป็นศูนย์กลางพบปะสนทนาของประชาชน ชุมชนมีความใกล้ชิดกับวัด วัดจึงเป็นศูนย์ของชุมชน

๓. ครู เจ้าสำนัก เป็นการถ่ายทอดโดยบุคคลที่เป็นผู้รู้ผู้ชำนาญให้แก่บุคคลอื่น ลูกศิษย์อาจเป็นลูกหลานหรือผู้สนใจสมัครเป็น “ศิษย์” ครูเองก็ได้รับการถ่ายทอดจาก “ครู” ของตนมาในลักษณะเดียวกัน ทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี การรับเป็นครูและศิษย์จะเริ่มต้นด้วยพิธีกรรมที่เรียกว่า “ยกครู” อันแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีความลึกซึ้งอย่างยิ่ง เพราะครูจะเป็นผู้ถ่ายทอดไม่เพียงแต่ทักษะหรือวิธีการต่างๆ ให้เท่านั้น แต่จะถ่ายทอดวิญญานให้ศิษย์ที่เก่งและจริงจัง และสามารถสืบทอดทุกอย่างจากครูทั้งในเรื่องทักษะ เนื้อหา รูปแบบ และจิตวิญญานของเรื่องนั้นๆ อันเป็นความชำนาญของครู

๔. เครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อจัดการทรัพยากรผลิตและทุนของตนเอง จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้จากผู้รู้ภายในชุมชนเท่านั้นอาจไม่เพียงพอ ต้องอาศัยการเรียนรู้จากผู้รู้จากภายนอก หรือจากการไปศึกษาดูงาน การประชุมสัมมนา การฝึกงาน และการทดลองปฏิบัติ ดังนั้น การเรียนรู้โดยองค์กรชุมชนท้องถิ่นและเครือข่ายเป็นรูปแบบการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดรูปแบบหนึ่ง^{๓๒}

^{๓๒}สารณี วรรณตรง, แหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : ฉบับที่ ๑๐, (๑ มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๓-๑๐๗.

กล่าวได้ว่าแหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีหลากหลายลักษณะ หากแต่ครอบครัวยุคนี้เป็นรากฐานของชีวิตของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ที่สร้างการเรียนรู้ของบุคคลในครอบครัวมีการส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้มีส่วนร่วมของสมาชิกในครอบครัว เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง ส่วนแหล่งการเรียนรู้อื่นๆ เป็นเพียงส่วนเสริมหรือสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ขยายวงกว้างในระดับชุมชนท้องถิ่นและสังคม

๓.๗ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การบอกวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายไปโดยอัตโนมัติ ไม่ได้เรียนวิชาการสอนมาจากสถาบันใดๆ และจะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือการเรียนการสอนที่เกิดจากการเลียนแบบและการจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวและวิธีการถ่ายทอด ๒ รูปแบบ คือ

๑. ใช้วิธีสาธิต คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่างอธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เขียนเข้าใจและผู้เรียนปฏิบัติตาม

๒. ใช้วิธีการปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย การสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำๆ กันจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะ ผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัวเป็นญาติโดยสายเลือดเนื่องจากความรู้บางอย่างผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนและจะไม่แพร่พรายให้คนอื่นๆ

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดออกเป็น ๒ แบบหลักๆ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่าง การจดจำสืบทอดกันมาและแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตส่วนใหญ่ใช้จารึกในใบลานหรือสมุดข่อย หรือจากภาพวาดที่มีการบันทึกไว้ เพื่อผู้ที่สนใจศึกษาเล่าเรียนสืบทอดกันมาได้วิธีหนึ่ง^{๓๓}

๓.๘ กระบวนการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเก็บรักษาไว้ โดยมีกระบวนการในการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย ดังนี้

แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยสามารถกระทำดังต่อไปนี้

๑. การค้นคว้าวิจัย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆ ในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาของท้องถิ่น ควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีตและสภาพการณ์ในปัจจุบัน

๒. การอนุรักษ์ กระทำโดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

^{๓๓}ดวงฤทัย อรรถแสง, กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓.

๓. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหายหรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่า และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยม

๔. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มในการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาต่อยอดในการผลิต การตลาดและการบริหาร ตลอดจนการป้องกัน และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๕. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรอง ด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบ และรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ

๖. การส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

๗. การเสริมสร้างอัตลักษณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานและปราชญ์ท้องถิ่น ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้นไป

๘. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมให้เกิดการเผยแพร่แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชนและท้องถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

การรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องร่วมมือ ร่วมใจกันดำเนินการ ซึ่งไม่เพียงการรักษาให้คงอยู่เท่านั้น หากแต่ต้องสามารถยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่การใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและเมื่อพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นฐานสำคัญของประเทศ ประเทศก็จะเติบโตด้วยฐานที่มั่นคงและยั่งยืน^{๓๔}

๓.๙ บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน(The Indigeneous Development Strategy) ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า การพัฒนาแบบดั้งเดิมหรือระบบความรู้แบบภูมิปัญญาในท้องถิ่น หรือยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบวัฒนธรรมชุมชน มีจุดกำเนิดจากการต่อต้านข้อเท็จจริงที่ว่านักทฤษฎีและนักวางแผนพัฒนานั้นถ้าไม่มองวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมว่าเป็นพลังที่มีผลในทางบวกก็มักจะไม่เห็นความสำคัญขององค์กรท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ว่ามีคุณค่าต่อการพัฒนา ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถูกละเลยอย่างสิ้นเชิงในการวางแผนโครงการและการปฏิบัติงาน แต่ในทางกลับกันได้มีการนำเอาการจัดการแบบใหม่และทันสมัยมาไว้ในการพัฒนาภาคชนบทในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ นิซอฟ และแอนเดอร์สัน ได้วิเคราะห์กรณีศึกษาของโครงการพัฒนาหมู่บ้านจำนวน ๒๐๐ โครงการ พบว่า ส่วนใหญ่ประสบผลล้มเหลว เพราะละเลยต่อปัจจัยต่างๆ ในท้องถิ่นอันนำไปสู่อุปสรรคในการยอมรับนวัตกรรมต่างๆ ยุทธวิธีการพัฒนาแบบภูมิปัญญาชาวบ้านได้พิจารณาถึงรูปแบบต่างๆ ของประเพณีและวัฒนธรรม อันได้แก่ ระบบการสื่อสารแบบดั้งเดิม ภาวะผู้นำและบทบาทหน้าที่แบบ

^{๓๔}อ้างแล้ว, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, หน้า ๗๖

ดั้งเดิม องค์กรท้องถิ่นและแนวทางการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาชาวบ้าน เทคโนโลยี ตลอดจนระบบความเชื่อแบบดั้งเดิม^{๓๕}

จากบทเรียนการพัฒนาที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นปัญหาของแนวทางการพัฒนาที่มองข้ามภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัจจุบันหลายฝ่ายได้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นรากเหง้าที่สำคัญซึ่งเป็นฐานในการพัฒนาประเทศที่สำคัญ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นด้านต่างๆ อาทิ

๑. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น เช่น การทำไม้กวาดดอกหญ้า การทำมีด การส่งเสริมอาชีพจากสมุนไพร เป็นต้น

๒. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างเสริมสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น เช่น การนวดแผนไทย การดูแลสุขภาพด้วยเกษตรธาตุ ๔ เป็นต้น

๓. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างความสามัคคีและกระบวนกรมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ เป็นต้น

๔. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวของทำข้าวต้ม ปลาตบหางหลวง ร.ศ.๑๒๒ ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง เป็นต้น

๕. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้วัสดุธรรมชาติแทนถุงพลาสติก พิธีบวชป่า เป็นต้น

๖. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การอนุรักษ์เครื่องดนตรีไทยโบราณ การแต่งกายของคนท้องถิ่นต่างๆ

๗. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาเทคโนโลยีชุมชน เช่น การสร้างเครื่องสีข้าวแบบชาวบ้าน

๘. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนกรผลิตสินค้า เช่น สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

๙. การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหาสุขภาพจิต เช่น การห่อข้าวสารเข้าแจ้จ้งข้าวตำรวจ เป็นต้น

ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเป็นทรัพยากรทางปัญญาที่สำคัญ ไม่เพียงเพื่อสร้าง ความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง แต่ยังเป็นทุนที่พร้อมจะแปรสภาพเป็นทุนอย่างอื่น อาทิ ทุนอุตสาหกรรมเพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและบริการ ทุนทางวัฒนธรรมในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ทุนทางสังคมที่สร้างความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคมอย่างสมานสามัคคี จึงสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนประเทศชาติในระดับต่างๆ ไปสู่ความก้าวหน้าบนรากเหง้าของท้องถิ่น

๓. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับโคพื้นเมือง

๓.๑ ความสำคัญของโคพื้นเมือง

โคไทยพื้นเมือง ได้มีการเลี้ยงดูมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ยังไม่ทราบแน่ชัดในสายพันธุ์ดั้งเดิมและประวัติความเป็นมาในอดีต โคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศโดยโคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองแท้ๆ จะอยู่ใน เขตภาคกลางและภาค

^{๓๕} บัณฑิต อ่อนดำและวิริยา น้อยวงศ์ นยางค์, ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท : ประสบการณ์ของประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔-๒๕.

ตะวันออกเฉียงเหนือส่วนทางภาคเหนือและภาคใต้ โคพื้นเมืองบางส่วนจะมี รูปร่างแตกต่างกันออกไป เพราะมีสายเลือดโคอื่น โดยเฉพาะโคอินเดียผสมปนเปไปบ้างแล้ว จึงมีโครงสร้างใหญ่ โดยเฉพาะพ่อโคบางตัวอาจมีน้ำหนักตัวสูงถึง ๔๘๐ กิโลกรัม โคพื้นเมืองจัดอยู่ในกลุ่มโคอินเดีย Bos indicus มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีขนสั้นเกรียน โดยทั่วไปมีลำตัวสีน้ำตาลแกมแดงแต่อาจมีสีแตกต่างกันหลายสี เช่น ดำ แดง น้ำตาล ขาว เหลือง เป็นต้น หน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบ ตะโหนัก (hump) เล็ก เหนียงคอ (dewlap) และหนังใต้ท้องไม่มากนัก ใบหูเล็ก นิสัยเปรียว ตื่นตกใจง่ายรักฝูง จดจำฝูงได้ดี มีความแข็งแรงทนทาน และอดทนมาก จึงเป็นโคสำหรับใช้งานโดยแท้จริง ทนทานต่อสภาพแวดล้อมอากาศร้อนชื้น โรคพยาธิและแมลงได้ดี มีความสามารถใช้อาหารหยาบที่มีคุณภาพต่ำ แต่มีลักษณะด้อย คือ การเจริญเติบโตต่ำ

โคพื้นเมือง เป็นโคที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมาเป็นเวลานานมีขนาดเล็ก ทนร้อน ทนต่อโรคและแมลง หากินเก่ง ให้ลูกดก สามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบได้ดี ซึ่งเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์มีแนวโน้มลดลง การเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงถือเป็นทางเลือกหนึ่ง ที่เกษตรกรรายย่อยนำมาเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัวได้^{๓๖}

๓.๒ ลักษณะทั่วไปของโคพื้นเมืองในประเทศไทย

กรมปศุสัตว์เห็นความสำคัญของการเลี้ยงโคพื้นเมือง เพื่ออนุรักษ์พันธุกรรม (Genetic Resource) และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (Sustainability) เนื่องจากโคพื้นเมืองมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศในด้านใช้เป็นประโยชน์โคพันธุ์พื้นเมืองเดิมเป็นโคที่เกษตรกรเลี้ยงไว้ใช้แรงงาน เพราะแข็งแรง คล่องแคล่วว่องไว อดทน และเลี้ยงง่าย ทนทานต่อสภาพอากาศร้อนของประเทศไทยได้ดี ทนโรคและแมลงต่างๆ โดยเฉพาะเห็บปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี หากินเก่ง จุดเด่นของโคพื้นเมืองคือ มีความสมบูรณ์พันธุ์สูงถึงวัยเจริญพันธุ์เร็ว เพศเมียที่ปกติจะเป็นสัตว์ผสม ผสมติดง่าย คลอดลูกง่าย เลี้ยงลูกเก่ง ให้ลูกดกและอายุยืน แต่จุดด้อยคือ มีขนาดเล็กและโตช้า ปัจจุบันยังมีการเลี้ยงกันอยู่ทั่วไปแต่มีปริมาณน้อยลงเพราะเกษตรกรมักจะผสมข้ามกับโคพันธุ์อื่นๆ เนื่องจากได้ลูกผสมที่มีขนาดใหญ่กว่า โตเร็วและขายได้ราคาดีกว่า ลักษณะสีขนของโคพื้นเมืองแตกต่างกันบ้าง แต่ลักษณะรูปร่างหน้าตาเหมือนกัน^{๓๗} โดยโคพื้นเมืองไทยจัดแบ่งเบื้องต้น ตามลักษณะรูปร่างภายนอกตามภูมิภาคและวัตถุประสงค์ของการเลี้ยงได้ ๔ สายพันธุ์ ได้แก่ โคขาวลำพูนซึ่งเป็นทางภาคเหนือตอนบน โคพื้นเมืองอีสานซึ่งเป็นโคพื้นเมืองภาคอีสาน โคลานเป็นโคพื้นเมืองภาคกลาง และโคชนเป็นโคพื้นเมืองภาคใต้

โคพื้นเมืองเป็นโคที่มีขนาดเล็ก ตัวผู้มีน้ำหนักโตเต็มที่ประมาณ ๓๐๐-๓๕๐ กิโลกรัม ตัวเมียโตเต็มที่ประมาณ ๒๐๐-๒๕๐ กิโลกรัม รูปร่างลักษณะโดยทั่วไปจะมีหน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบตาขนาดปานกลาง ขนหน้าสั้นเกรียน จมูกแคบ ใบหูแหลม โดยทั่วไปมีขาสั้นหรือยาวปานกลางตัวเมียมีขาสั้น หรือไม่มีเขา เขามักจะมีลักษณะตั้งขึ้นแล้วปลายงุ้มเข้า แต่ก็แตกต่างกันไปบ้าง โคไทยมีลำคอบอบบาง คอค่อนข้างยาวใต้คอมีเหนียงคอ แต่มีขนาดแคบเล็กกว่าโคอินเดีย ส่วนต่อระหว่างคอและไหล่ค่อนข้างเห็นได้ชัด ส่วนบนหลังเหนือไหล่มีตะโหนัก ตะโหนักเป็นกลุ่มเนื้อเยื่อแทรกด้วยไขมันบ้าง โหนักมีตั้งแต่ขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ ตัวเมียมีร่องรอยของโหนัก แต่ไม่เห็นชัดในโคตัวผู้หรือไม่มีโหนัก

^{๓๖}panthakan netnooch, โคไทยพื้นเมือง, (ออนไลน์), ค้นเมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๙, (จาก <http://panthakannetnooch.blogspot.com/๒๐๑๕/๐๘/blog-post.html>, ๒๕๕๘).

^{๓๗}สมิต ยิ้มมงคล, การวางแผนการผลิตโคเนื้อ, นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. ๒๕๕๕, หน้า ๓๖๒.

โคพื้นเมืองจะมีกระดูกขาบอบบางค่อนข้างยาว ข้อเท้าระหว่างกีบและแข้งค่อนข้างยาวและอ่อนแอ ส่วนหน้าของลำตัวบอบบางมีกล้ามเนื้อน้อยชอกขาอยู่สูงและเป็นมุมลึก เมื่อมองจากด้านหน้าหรือด้านหลังลำตัวดูตรงกลาง เมื่อมองจากด้านบนพื้นที่สันหลังแคบไม่เป็นรูปสี่เหลี่ยมแต่เป็นมุมแหลมพุ่งออก จากทางด้านซ้ายส่วนด้านหน้า

ส่วนหลังที่ค่อนข้างยาวค่อนข้างสั้น บั้นท้ายลาดลงเล็กน้อยโคนหางสูงขึ้น หากมองจากด้านท้าย จะเห็นบั้นท้ายค่อนข้างเป็นรูปหกเหลี่ยม กล้ามเนื้อขาหลังมีน้อย หางเล็กแต่ยาว พู่หางน้อยกล้ามเนื้อส่วนขาอ่อนมีน้อย ขาหลังค่อนข้างโค้งเป็นรูปเคียวเมื่อมองจากด้านข้าง^{๓๘}

๓.๓ พันธุ์โคพื้นเมืองในประเทศไทย

โคพื้นเมืองในประเทศไทย แบ่งออกตามลักษณะรูปร่างภายนอกและวัตถุประสงค์การเลี้ยงได้ ๔ สายพันธุ์ คือ

๑. โคพื้นเมืองอีสาน

ลักษณะประจำพันธุ์ มีขนสั้นเกรียน โดยทั่วไปมีลำตัวสีน้ำตาลแกมแดง แต่อาจมีสีแตกต่างกันหลายสี เช่น ดำ แดง น้ำตาล ขาว เหลือง เป็นต้น หน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบ ตะโพนกเล็ก เหนียงคอก และหนังใต้ท้องไม่มากนักมีรูปร่างขนาดเล็ก น้ำหนักแรกเกิด ๑๖ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย ๙๔ กก. น้ำหนักโตเต็มที่ เพศผู้ ๓๐๐ -๓๕๐ กก. เพศเมีย ๒๒๐ -๒๕๐ กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก ๒.๗๑ ปี ระยะเวลาอุ้มท้อง ๒๗๐ -๒๗๕ วัน ช่วงห่างการให้ลูก ๓๙๕ วัน

การกระจายของประชากร เลี้ยงกันมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งตอนล่างและตอนบน เพื่อใช้ลากจูง เเทียมเกวียน และเป็นอาหารโปรตีนที่สำคัญโดยเฉพาะในงานพิธีและเทศกาลที่สำคัญ ในปี ๒๕๓๕ กรมปศุสัตว์จัดซื้อโคเพศผู้ ๑๐ ตัว เพศเมีย ๑๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์ที่หน่วยบำรุงพันธุ์สัตว์บุณฑริก อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี และในปี ๒๕๔๓ ได้จัดซื้อเพิ่มเติมเป็นโคเพศผู้ ๘ ตัว และเพศเมีย ๒๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงที่ หน่วยบำรุงพันธุ์สัตว์บุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี และสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

๒. โคขาวลำพูน

ลักษณะประจำพันธุ์ เขา และกิดเท่า มีสีน้ำตาลส้ม ขอบตา และเนื้อจุมก มีสีชมพูส้มขนพู่หาง สีขาวไม่มีเหนียงสะดือ ขนาดเหนียงคอกปานกลางไม่พบบ่อยมากเหมือนกับโคบราห์มันน้ำหนักแรกเกิด ๑๘ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย ๑๒๒ กก. น้ำหนักโตเต็มที่เพศผู้ ๓๕๐ -๔๕๐ กก. เพศเมีย ๓๐๐ -๓๕๐ กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก ๒.๕ ปี ระยะเวลาอุ้มท้อง ๒๙๐ -๒๙๕ วัน ช่วงห่างการให้ลูก ๔๖๐ วัน

การกระจายของประชากร โคขาวลำพูนเป็นโคพันธุ์พื้นเมืองพันธุ์หนึ่ง ประวัติความเป็นมาอย่างไร ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด กลุ่มคนบางคนเล่าว่า เกิดจากการกลายพันธุ์ของโคพื้นเมืองในสมัยพระนางจามเทวี เป็นสัตว์คู่บารมีของชนชั้นปกครองสมัยนั้น จากการออกสำรวจของเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อัน

^{๓๘}ศรเทพ ธัมวาสร, การเลี้ยงโคเนื้อแนวทางการพัฒนาอาชีพเกษตรกรไทย, กรุงเทพฯ : ภาควิชาสัตวบาล คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๙),

เนื่องจากพระราชดำริ เกี่ยวกับข้อมูลของโคขาวลำพูน โดยออกเยี่ยมเยียนเกษตรกรในพื้นที่ต่างๆ ในเขตจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ให้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันว่า "โคขาวลำพูนได้พบเห็นมาช้านานแล้วอย่างน้อยก็ ๗๐ - ๘๐ ปี และจะพบเห็นมากที่สุดในเขตพื้นที่ของจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ เท่านั้น" เกษตรกรบางท่านเล่าว่า "ชาวเมืองลำพูนนิยมใช้โคขาวลำพูนลากเกวียน เพราะจะทำให้มีสง่า ราศีดี เนื่องจากเป็นโคที่มีลักษณะใหญ่และมีสีขาवलอดทั้งตัว ใครที่มีโคขาวลำพูนเทียมเกวียนในสมัยก่อนเปรียบได้กับการมีรถเบนซ์ไว้ขับในสมัยนี้นั่นเอง และเนื่องจากมีต้นกำเนิดที่จังหวัดลำพูน จึงเรียกโคพันธุ์นี้ว่า "โคขาวลำพูน" จากคุณสมบัติที่มีลักษณะเด่นและเป็นลักษณะเฉพาะพันธุ์ โคขาวลำพูนจึงได้รับการคัดเลือกเพื่อใช้ในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญดังเช่น พระโคเพชร และพระโคพลอย ในปี ๒๕๓๗ พระโครุ่ง และพระโคโรจนาในปี ๒๕๓๘ เป็นต้น

ในปี ๒๕๓๙ กรมปศุสัตว์จัดซื้อโคเพศผู้ ๒๐ ตัว เพศเมีย ๑๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์ที่สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์พะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และในปี ๒๕๔๓ ได้จัดซื้อเพิ่มเติมเป็นโคเพศผู้ ๘ ตัว และเพศเมีย ๒๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงที่สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์พะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์แพร่ จังหวัดแพร่

๓. โคพื้นเมืองภาคใต้ (โคชน)

ลักษณะประจำพันธุ์ มีสีแดง สีน้ำตาลอ่อน ดำ และดำ ไม่มีเหนียงสะดือ มีเหนียงคอบาง น้ำหนักแรกเกิด ๑๕ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย ๘๘ กก. น้ำหนักโตเต็มที่ เพศผู้ ๒๘๐ - ๓๒๐ กก. เพศเมีย ๒๓๐ - ๒๘๐ กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก ๓ ปี ระยะการอุ้มท้อง ๒๗๐ - ๒๗๕ วัน การกระจายของประชากรนิยมเลี้ยงกันมากทางภาคใต้ ซึ่งจากการที่คนภาคใต้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เมื่อหลังฤดูเก็บเกี่ยวประมาณเดือนมีนาคม - เมษายน ชาวนาจะปล่อยโคออกหากินตามท้องทุ่งเป็นฝูงใหญ่ โคจากในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านมีโอกาสได้พบกัน ประกอบกับเป็นช่วงฤดูผสมพันธุ์โคตัวผู้จึงชนกันแย่งชิงเป็นจำฝูง เพื่อจะได้ยึดครอบโคตัวเมีย ชาวบ้านจึงได้เห็นลีลาการชนของโคบางตัว เกิดความรูสึกพอใจ ประทับใจ และคัดเลือกไว้เป็นโคชน ซึ่งโคชนจะต้องเป็นโคตัวผู้ที่มีลักษณะดี มีอายุประมาณ ๔ - ๖ ปี ต้องมีสายพันธุ์เป็นโคชนโดยเฉพาะผ่านการเลี้ยงดูพิถีพิถันให้ร่างกายแข็งแรงและฝึกชนบ่อยๆ จนกลายเป็นโคชนที่มีคุณสมบัติเด่นเฉพาะ เช่น แข็งแรงสมบูรณ์มีไหวพริบในการชน และทรหดอดทนเป็นพิเศษ เป็นต้น โคชนมีมากที่สุดในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง และสงขลา

ในปี ๒๕๓๘ กรมปศุสัตว์จัดซื้อโคเพศผู้ ๑๐ ตัว เพศเมีย ๑๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์ที่สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์นครศรีธรรมราช อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และในปี ๒๕๔๓ ได้จัดซื้อเพิ่มเติมเป็นโคเพศผู้ ๒๔ ตัว และเพศเมีย ๖๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงที่สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์นครศรีธรรมราช สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์เทพา อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์กระบี่ อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ และสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ตรัง อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง

๔. โคพื้นเมืองภาคกลาง (โคลาน)

ลักษณะประจำพันธุ์ นิสัยเปรียว ตื่นตกใจง่าย ลำตัวยาวบาง มีสีแดง สีน้ำตาลอ่อนน้ำตาลแก่ ดำ และดำไม่มีเหนียงสะดือ มีเหนียงคอบาง น้ำหนักแรกเกิด ๑๔ กก. น้ำหนักหย่านมเมื่ออายุ ๒๐๐ วันเฉลี่ย

๗๘ กก. น้ำหนักโตเต็มที่ เพศผู้ ๒๘๐-๓๐๐ กก. เพศเมีย ๒๐๐-๒๖๐ กก. อายุเมื่อให้ลูกตัวแรก ๓ ปี ระยะการอุ้มท้อง ๒๗๐-๒๗๕ วัน ในปี ๒๕๔๓ กรมปศุสัตว์จัดซื้อโคเพศผู้ ๔ ตัวเพศเมีย ๑๐๐ ตัว นำไปเลี้ยงและขยายพันธุ์ที่ศูนย์วิจัยและบำรุงพันธุ์สัตว์หนองขาว อำเภอโพธารามจังหวัดราชบุรี

การกระจายของประชากร นิยมเลี้ยงกันมากในภาคกลาง โดยเฉพาะจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครปฐม และสุพรรณบุรี จากการที่เกษตรกรในจังหวัดดังกล่าวส่วนใหญ่

ประกอบอาชีพทำนา เมื่อเพราะปลูกเสร็จแล้ว พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเกษตรกรจะนำข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วมาวางเรียงวนในลักษณะวงกลม มีเสาไม้เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับผูกโคราว (คาน) โดยใช้วิธีขอแรงงานจากโคของเพื่อนบ้านมาช่วย ซึ่งจะผูกโคเรียงเป็นแถวรายตัวให้พอเพียงกับข้าวที่ตั้งกองรายล้อมไว้ จากนั้นไล่โควิ่งวนเวียนรอบๆ เสาไม้ที่ปักไว้จนกว่าเมล็ดข้าวจะร่วงหล่นจากรวงเกษตรกรจะช่วยกันเก็บฟางข้าวออกจนหมดให้เหลือเฉพาะเมล็ดข้าวเปลือก หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้าวแล้ว เกษตรกรจะมีเวลาว่างในช่วงเดือนมีนาคม - พฤษภาคม จึงได้มีผู้คิดนำวิธีการนี้มาใช้และเพิ่มจำนวนโคที่วิ่งให้มากขึ้น นิยมจัดการแข่งขันในบริเวณวัด ต่อมาเริ่มจัดการแข่งขันนอกวัด จากเริ่มแรกเพื่อ ความสนุกสนานและต่อมาได้มีการพัฒนาวิธีการแข่งขันเรื่อยๆ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงได้ริเริ่มเติมพันการแข่งขั้วัวลานกันขึ้น

ข้อดีของโคพื้นเมือง

๑. เลี้ยงง่ายหากินเก่งไม่เลือกอาหารเพราะผานการคัดเลือกแบบธรรมชาติในการเลี้ยงแบบไลตอนโดยเกษตรกร และสามารถปรับตัวให้เข้ากับกรเลี้ยงโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่มีอย่างจำกัดได้เป็นอย่างดี
๒. ใหญ่ดก สอนใหญ่ใหญ่ปละตัวเพราะเกษตรกรคัดแม่โคที่ไม่ใหญ่กออกอยู่เสมอ
๓. ทนทานต่อโรคและแมลงและสภาพอากาศในบ้านเราได้ดี
๔. ไซแรงงานได้ดี
๕. แม่โคพื้นเมืองเหมาะที่จะนำมาผสมพันธุ์กับพ่อพันธุ์หรือผสมเทียมกับพันธุ์อื่น เช่น บราห์มัน โคพันธุ์ตาก โคกำแพงแสน หรือโคกบินทรบุรี
๖. มีเนื้อแน่น เหมาะกับการประกอบอาหารไทย
๗. สามารถใช้งานได้

ข้อเสียของโคพื้นเมือง

๑. เปนโคขนาดเล็กเพราะถูกคัดเลือกมาในสภาพการเลี้ยงที่มีอาหารจำกัด
๒. ไม่เหมาะที่จะนำมาเลี้ยงขุน เพราะมีขนาดเล็กไม่สามารถทำน้ำหนักซากได้ตามที่ตลาด โคขุนต้องการคือที่น้ำหนักมีชีวิต ๔๕๐ กก. และเนื้อไม่มีไขมันแทรก
๓. เนื่องจากแม่โคมีขนาดเล็กจึงไม่เหมาะสมที่จะผสมกับโคพันธุ์ที่มีขนาดใหญ่ เช่น ชาร์โรเลส และซิมเมนทัลเพราะอาจมีปัญหาการคลอดยาก

๓.๔ การผสมพันธุ์โคพื้นเมือง

วิธีการผสมพันธุ์โคมีอยู่ ๓ วิธีคือ^{๓๙}

^{๓๙}อ้างแล้ว,โคไทยพื้นเมือง,หน้า ๑๑๒

๑. การปล่อยให้พ่อพันธุ์คุมฝูง เป็นการปล่อยให้พ่อพันธุ์ให้คุมฝูงแม่โคและให้มีการผสมพันธุ์ตามธรรมชาติ ซึ่งมีข้อดีคือผู้เลี้ยงไม่ต้องคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่พันธุ์ พ่อพันธุ์จะทราบและผสมกับแม่พันธุ์เอง แต่มีข้อเสียคือถ้าแม่พันธุ์เป็นสัด พ่อพันธุ์จะคอยไล่ตามจนไม่สนใจกินหญ้ากินอาหาร ถ้ามีแม่พันธุ์เป็นสัดหลายตัวในเวลาใกล้เคียงกันจะทำให้พ่อพันธุ์มีร่างกายทรุดโทรม วิธีแก้ไขโดยขังพ่อพันธุ์ไว้เมื่อปล่อยให้แม่พันธุ์ออกไปเลี้ยงในแปลงหญ้าแล้วนำพ่อพันธุ์เข้าผสมเมื่อฝูงแม่พันธุ์กลับเข้าคอก

ในพ่อโคอายุ ๓ ปีขึ้นไป ควรใช้คุมฝูงแม่โคประมาณ ๒๐ ถึง ๓๐ แม่ต่อพ่อโค ๑ ตัว แต่ในพ่อโคอายุ ๒ ปีถึง ๒ ปีครึ่ง ควรใช้คุมฝูงแม่โคประมาณ ๑๒ ถึง ๒๕ ตัวต่อพ่อโค ๑ ตัว

ในทุกๆวันที่ปล่อยให้แม่โคออกไปเลี้ยงในทุ่งหญ้า ควรจะขังพ่อโคไว้ในคอกพร้อมทั้งมีหญ้าและน้ำสะอาดอย่างเพียงพอ มีร่มเงาให้พ่อโค พ่อโคจะมีเวลาอยู่กับแม่โคและผสมกับแม่โคที่เป็นสัดในช่วงเช้า เย็น และกลางคืน แต่ทั้งนี้จะต้องไม่มีพ่อโคตัวอื่นอยู่ในทุ่งหญ้านั้นด้วย มิฉะนั้นจะถูกแอบผสมก่อน การขังพ่อโคไว้ดังกล่าวเพื่อให้พ่อโคมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพ การผสมพันธุ์สูงขึ้น พร้อมทั้งจะผสมกับแม่โคได้เสมอ และอายุการใช้งานของพ่อโคจะยาวนานขึ้น

๒. การจูงผสม เป็นการผสมโดยจูงพ่อพันธุ์มาผสมกับแม่พันธุ์หรือจูงแม่พันธุ์มาผสมกับพ่อพันธุ์ การผสมโดยวิธีนี้ควรแยกพ่อพันธุ์ออกเลี้ยงต่างหากเพราะจะทำให้พ่อพันธุ์มีสุขภาพสมบูรณ์ดี และพ่อพันธุ์สามารถผสมกับแม่พันธุ์ได้จำนวนมากว่าการใช้คุมฝูง แต่มีข้อเสียคือผู้เลี้ยงต้องคอยสังเกตการเป็นสัดเอง ปกติพ่อโคสามารถใช้ผสมได้สัปดาห์ละ ๕ ครั้งหากมีการเลี้ยงดูที่ดี เกษตรกรรายย่อยเลี้ยงแม่โครายละประมาณ ๕ ถึง ๑๐ แม่ การที่จะเลี้ยงพ่อพันธุ์ไว้ใช้คุมฝูงเองอาจไม่คุ้มกับการลงทุน เพราะพ่อโค ๑ ตัวสามารถใช้คุมฝูงได้ ๒๕ ถึง ๕๐ ตัวดังที่กล่าวมาแล้ว หากอยู่นอกเขตบริการ ผสมเทียมจึงควรรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้วจัดซื้อหรือจัดหาพ่อพันธุ์มาประจำกลุ่ม เมื่อแม่โคเป็นสัดจึงนำแม่โคมารับการผสมจากพ่อโค เจ้าของแม่โคอาจต้องเสียค่าบริการในการผสมบ้างเพราะผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์ต้องมีค่าใช้จ่าย

ในการเลี้ยงดูพ่อพันธุ์ แม่โคที่จะผสมกับพ่อโคจะต้องปราศจากโรคแท้งติดต่อ (หรือโรคบรูเซลเลซิส) ดังนั้นพ่อโคและแม่โค ของสมาชิกกลุ่มทุกตัวจะต้องได้รับการตรวจโรคและปลอดโรคแท้งติดต่อ เพราะหากพ่อพันธุ์เป็นโรคแล้วจะแพร่โรคให้แม่โคทุกตัวที่ได้รับการผสมด้วย

๓. การผสมเทียม เป็นวิธีการผสมที่นำน้ำเชื้อพ่อพันธุ์มาผสมกับแม่พันธุ์ที่เป็นสัด โดยผู้ที่ทำการผสมเทียมจะสอดหลอด ฉีดน้ำเชื้อเข้าไปในอวัยวะเพศของแม่โคที่เป็นสัด ปกติจะสอดหลอดผ่านคอมดลูก (cervic) เข้าไปปล่อยน้ำเชื้อในมดลูกของแม่โค ขั้นตอนการผสมเทียมโค มีขั้นตอนดังนี้

๓.๑ สังเกตอาการภายนอก โคที่เป็นสัดจะยืนนิ่งให้ตัวอื่นปีนทับ มีเมือกใสไหลจากช่องคลอด อวัยวะเพศบวมแดง

๓.๒ สวม ถุงมือผสมเทียม ใช้สารหล่อลื่น เช่น สบู่ ถูถุงมือแล้วล้วงผ่านทาง ทวารหนัก ล้วงอุจจาระออกมาจากลำไส้ใหญ่ส่วนปลายให้หมด ตรวจคลำระบบสืบพันธุ์ของแม่โคว่า แม่โคเป็นสัดจริงหรือไม่

๓.๓ ล้างบริเวณอวัยวะเพศภายนอกของแม่โคด้วยน้ำให้สะอาดและเช็ดทั้งด้านนอกด้านในให้แห้งด้วยกระดาษทิชชู หรือกระดาษฟาง

๓.๔ ใช้สำลิจับแอสท็อกซ์เช็ดปากคืบ (forceps) ให้สะอาดก่อนใช้คืบหลอดน้ำเชื้อที่ต้องการออกจากถังสนาม แล้วแช่น้ำเชื้อลงในน้ำอุ่นที่อุณหภูมิ ๓๕-๓๗ °C ทันทินานเป็นเวลา ๓๐ วินาที และเวลาตั้งแต่คืบหลอดน้ำเชื้อจนถึงแช่ลงในน้ำอุ่น ไม่ควรเกินกว่า ๓ วินาที

๓.๕ เมื่อละลายน้ำเชื้อในน้ำอุ่นครบ ๓๐ วินาทีแล้วใช้ปากคืบคืบหลอดน้ำเชื้อขึ้นมาเช็ดหลอดน้ำเชื้อด้วยกระดาษทิชชู หรือสำลิจับให้แห้งอย่าให้เหลือน้ำติดข้างหลอด สบัดหลอดน้ำเชื้อให้พองอากาศไปอยู่ด้านที่คืบ และตัดด้านที่คืบโดยตัดระหว่างพองอากาศ สอดหลอดน้ำเชื้อด้านที่ตัดเข้าไปในพลาสติกซีท และดันต่อ

เข้าไปจนสุด หลอดน้ำเชื้อจะล็อกกับจุกสีเขียวในพลาสติกซีท ดึงก้านป็นออกมาจากตัวป็นประมาณ ๑ คืบแล้ว สวมพลาสติกซีทที่มีหลอดน้ำเชื้ออยู่ภายในครอบป็นฉีดน้ำเชื้อ ดันตัวป็นไปจนสุดพลาสติกซีท ใช้วงแหวน ล็อกพลาสติกซีทให้ติดป็น และล็อกให้แน่น

๓.๖ ทดสอบน้ำเชื้อโดยกดก้านป็น ให้น้ำเชื้อปรั้มออกมาที่ปลายหลอดเล็กน้อยเพื่อมั่นใจว่าหากทำ การผสมเทียม น้ำเชื้อจะไหลออกไปด้านนอก ไม่ไหลย้อนกลับเข้าไปในพลาสติกซีท สวมแขนนิตารีซีทหุ้มป็น ทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง

๓.๗ สวมถุงมือ ใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ เปิดถ่างอวัยวะเพศแมโคให้กว้างที่สุดและสอดป็นผ่านเข้าไป โดยสอดเฉียงด้านบน ๔๕ องศา เพื่อป้องกันปลายป็นเข้าไปในรูเปิดของกระเพาะปัสสาวะ เมื่อป็นฉีดน้ำเชื้อ ผ่านเข้าไปแล้ว ให้สอดต่อไปตามแนวระนาบ จากนั้นใช้มือข้างที่สวมถุงมือล้วงผ่านทวารหนัก ตามป็นฉีด น้ำเชื้อเข้าไป และจับที่คอมดลูก (Cervix) ถ้าขณะสอดป็นผ่านช่องคลอด (Vagina) ปลายป็นมักจะไปติดรอย ย่นบางส่วนของช่องคลอดและสอดป็นต่อไปไม่ได้ ให้ใช้มือที่อยู่ในช่องลำไส้ใหญ่ ดึงคอมดลูกให้ยืดอกออกไป ด้านหน้าของตัวโค จะทำให้รอยย่นที่อยู่ในส่วนของช่องคลอดยืดอกออก ป็นจะสอดผ่านเข้าไปได้ จนถึงหน้าคอ มดลูก เมื่อปลายป็นถึงหน้าคอมดลูกให้ดึงปลายอีกข้างหนึ่งของแขนนิตารี ซีท จนปลายป็นทะลุแขนนิตารี ซีท

๓.๘ สอดป็นเข้าไปในคอมดลูก วิธีการสอดป็นผ่านคอมดลูกทำได้โดย ใช้มือข้างที่อยู่ในลำไส้ใหญ่ จับปลายคอมดลูกไว้โดยจับระหว่างส่วนต่อของคอมดลูก (Cervix) กับช่องคลอด (Vagina) ยกขึ้นให้อยู่ระดับ เดียวกับป็นฉีดน้ำเชื้อ จากนั้นใช้หัวแม่มือกดหาส่วนที่เป็นรูเปิดของคอมดลูก ซึ่งจะเป็นช่องทางที่จะสอดป็น ผ่านเข้าไปในคอมดลูก เมื่อพบแล้วให้สอดปลายป็นฉีดน้ำเชื้อไปจนชนนิ้วหัวแม่มือ จากนั้นหลบหัวแม่มือออก ปลายป็นจะผ่านเข้าไปในรูของคอมดลูก

๓.๙ เมื่อป็นฉีดน้ำเชื้อผ่านเข้าไปในรูของคอมดลูกแล้ว เนื่องจากรูของคอมดลูกไม่ตรงมักจะคดไป มาและมีหลีบ ปลายป็นมักจะติดส่วนที่เป็นหลีบภายในโพรงของคอมดลูก ให้ใช้มือข้างที่อยู่ในลำไส้ใหญ่ค่อยๆ ขยับหรือตัดคอมดลูก ซ้ายขวา บนล่าง และสวมเข้าไปในป็น ซึ่งผู้ทำการผสมเทียมจะรู้สึกได้ว่าปลายป็นผ่านเข้าไป ในคอมดลูกที่ละเอียดๆ ซึ่งต้องค่อยๆ สอดผ่านไป จนผ่านทะลุคอมดลูก ขณะกำลังสอดป็นผ่านคอมดลูก ผู้ สอดป็นจะต้องทราบเสมอว่า ขณะนั้นปลายป็นอยู่ที่ตำแหน่งใด

๓.๑๐ ขณะที่ปลายป็นกำลังจะผ่านทะลุคอ มดลูก ให้สอดป็นอย่างช้า ๆ และระมัดระวัง อย่าให้ ปลายป็นเลยเข้าไปถึงตัวมดลูก (Body of Uterus) มากนัก เพราะอาจไปครูดกับผนังตัวมดลูก เมื่อปลายป็น ฉีดน้ำเชื้อทะลุคอมดลูกแล้ว ให้สอดปลายป็นเข้าไปอีกประมาณ ๑ cm. โดยทำการคลำระหว่างรอยต่อของคอ มดลูกกับตัวมดลูกทางด้านล่าง ถ้าพบเพียงปลายป็นฉีดน้ำเชื้อ หมายถึงปลายป็นผ่านทะลุคอมดลูกเข้าไปในตัว มดลูกเป็นระยะ ๑ cm. ถูกต้องแล้ว หากคลำรอยต่อระหว่างคอมดลูกและตัวมดลูกพบก้านป็นฉีดน้ำเชื้อ แสดง ว่าปลายป็นเข้าลึกเกินไปให้ดึงป็นฉีดน้ำเชื้อถอยออกมาอย่างระมัดระวัง

๓.๑๑ ทำการบีบก้านป็นฉีดน้ำเชื้อ ประมาณ ๒ ใน ๓ ของความยาว เพื่อปล่อยน้ำเชื้อ ๒ ใน ๓ ของหลอดภายในตัวมดลูก ให้ปล่อยน้ำเชื้อช้า ๆ ใช้เวลาปล่อยน้ำเชื้อประมาณ ๘ วินาที จากนั้น ถอยป็น ออกมาจนปลายป็นอยู่กลางคอมดลูก (Cervix) ปล่อยน้ำเชื้อที่เหลือกลางคอมดลูก (Cervix)

๓.๑๒ ถอดถุงมือแล้วม้วนถุงทิ้งในถังขยะ ล้างร่องเท้าบูทและผ้ากันเปื้อนให้สะอาด บันทึกรายละเอียดการผสมเทียมลงในแบบบันทึกต่าง ๆ

๓.๕ การเลี้ยงและการจัดการโคพื้นเมือง

รายงานว่า รูปแบบการเลี้ยงและการจัดการโคพื้นเมืองของเกษตรกร สามารถจำแนกได้ ๓ รูปแบบ คือ

๑. แบบไปเข้าเย็นกลับ เกษตรกรมีคอกโคที่บ้านโดยในช่วงเช้าเกษตรกรจะทำการต้อนโคพื้นเมืองที่เลี้ยงไปผูกหาอาหารกินตามพื้นที่บริเวณรอบหมู่บ้านหรือบริเวณใกล้บ้านของเกษตรกร ตอนเย็นจึงทำการต้อนกลับเข้าคอก จะพบในเกษตรกรบางรายที่มีโคจำนวนมาก มีเพียง ๒-๓ ตัว ไม่มีการให้อาหารเสริม โคได้อาหารจากธรรมชาติ แต่ในช่วงหน้าแล้งเกษตรกรจะให้ฟางข้าว

๒. แบบปล่อยในพื้นที่ป่าเขาตลอดช่วงฤดูกาลทำนา เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จจึงทำการต้อนโคพื้นเมืองลงจากพื้นที่ป่าเขามาไว้ในพื้นที่ราบ เนื่องจากพื้นที่ทางการเกษตรมีน้อย เมื่อถึงฤดูกาลทำนาโคมีพื้นที่หากินลดลง หรือแทบจะไม่มีเลย ประกอบกับเกษตรกรต้องใช้แรงงานในการทำนาเป็นส่วนใหญ่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูโค ไม่ต้องการให้โคที่เลี้ยงรบกวนข้าวที่ปลูก ขณะเดียวกันกับเป็นช่วงที่บนเขามีอาหารโคที่สมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้เกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวจึงทำการต้อนโคขึ้นไปไว้บนเขา โคที่อยู่บนเขาจะนอนบริเวณพื้นที่หินเรียบ โลง โคน จะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนที่หากิน ที่นอน โดยจะหากินในพื้นที่ที่โคคุ้นเคยและเคยไป บริเวณใดที่โคไม่เคยไป มันจะไม่ไป

๓. แบบปล่อยไว้ในพื้นที่ป่าเขาตลอดทั้งปี ลักษณะรูปแบบการเลี้ยงเช่นเดียวกับแบบที่ ๒ แต่แตกต่างกันในส่วนที่โคพื้นเมืองที่เกษตรกรเลี้ยงไว้จะถูกเลี้ยงแบบปล่อยให้อยู่ในพื้นที่ป่าเขาตลอดทั้งปี ไม่มีการต้อนโคพื้นเมืองลงมาในพื้นที่หมู่บ้าน เว้นแต่ในช่วงที่เกษตรกรต้องการจำหน่ายโคออกจากฝูง ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่อยู่มีจำกัดและสะดวกต่อเจ้าของในการจัดการเลี้ยงดู^{๕๐}

ระบบการเลี้ยงโคพื้นเมือง เป็นการอาศัยพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติในที่ดินสาธารณะประโยชน์ และฟางที่ได้รับจากการปลูกข้าวเป็นอาหารหลักที่สำคัญ ซึ่งระบบการเลี้ยงโคเช่นนี้ยังเอื้อต่อระบบนิเวศน์ก่อให้เกิดความเกื้อกูลกันกับการปลูกพืช เนื่องจากการเลี้ยงโคจะให้ปุ๋ยคอกเป็นปุ๋ยหลักในการเพาะปลูกทางการเกษตร การเลี้ยงโคพื้นเมืองยังเกี่ยวเนื่องทั้งสังคม ชุมชน และวิถีชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่^{๕๑}

อาหารสัตว์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. อาหารหยาบ หมายถึง อาหารที่มีเยื่อใยสูง มีโภชนะที่น้อยได้ต่ำ ได้แก่ ต้นและใบพืชจำพวกหญ้า พืชตระกูลถั่วชนิดต่างๆ

๒. อาหารข้น หมายถึง อาหารที่มีเยื่อใยต่ำแต่โภชนะย่อยที่ได้สูง ได้แก่ พวกรำไบโอเดรสสูง ซึ่งให้พลังงานแก่สัตว์ ได้แก่ รำ ปลายข้าว มันสำปะหลัง กากถั่ว ปลาป่น เป็นต้น

แม้ว่าโคจะเจริญเติบโตตามปกติด้วยการกินหญ้า หรืออาหารหยาบแต่เพียงอย่างเดียวก็ได้ แต่ทำให้การเจริญเติบโตอยู่ในขีดจำกัด ในบางฤดูหญ้าอาจจะไม่สดและคุณภาพไม่ดีเหมือนในฤดูแล้ง หากโคได้กินหญ้าแก่ หญ้าแห้ง และฟางอย่างเดียวอาจทำให้โคผอมได้ การให้อาหารดังกล่าวนี้ เพื่อให้โคเจริญเติบโตได้ตามความต้องการ จึงจำเป็นให้อาหารข้นเพิ่มเติม ซึ่งเป็นอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง โคกินแล้วย่อยได้มาก และมีเยื่อใยต่ำ^{๕๒}

^{๕๐} วิชา สันทวีวรกุล, และคณะ, ระบบการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของจังหวัดอุบลราชธานี.(ออนไลน์), ค้นเมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๙, (จาก <http://www.mcc.cmu.ac.th/Seminar/pdf/๑๔๗๗.pdf>, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕-๕๒.

^{๕๑} สมพร ดวนใหญ่, โคพื้นเมืองอุบล จากวิถีชีวิตสู่ทางเลือก มาตรฐานผลิตเนื้อวัวคุณภาพ, คณบดีคณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, (ออนไลน์), ค้นเมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๙ (จาก http://www.trf.or.th/News/Content.asp?Art_ID=๗๔๖,๒๕๔๗).

^{๕๒} สว่าง อังกูโร และผดุง สุเตชะ, การเลี้ยงโคเนื้อ, (กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

การเลี้ยงวัวควายว่ามี ๒ แบบ คือ

๑. การเลี้ยงวัวควายเพื่อใช้แรงงาน การเลี้ยงแบบนี้เป็นแบบที่ดำเนินกันทั่วไปในเมืองไทย อันได้แก่ การเลี้ยงวัวควายเพื่อเป็นส่วนประกอบของการ ทำไร่นา โดยมิได้มุ่งเลี้ยงเป็นการค้าโดยเฉพาะ การเลี้ยงเป็นไปแบบตามมีตามเกิด ไม่ต้องมีวิชาการเข้าช่วยมากนัก อาศัยธรรมชาติเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก การเลี้ยงวัวควายแบบนี้จึงเรียกว่า การเลี้ยงแบบธรรมชาติ

๒. การเลี้ยงแบบการค้า ซึ่งยังกระทำกันเป็นส่วนน้อยในเมืองไทย การเลี้ยงแบบนี้อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วยอย่างมาก เพื่อมุ่งให้ได้กำไรมากที่สุดจากกิจการเลี้ยงวัวควายนั่น การเลี้ยงวัวควายแบบนี้ จึงเรียกได้ว่าเป็นการเลี้ยงแบบอุตสาหกรรม โดยมุ่งให้ได้ผลผลิต คือ เนื้อหรือนมมากที่สุด ต่อหนึ่งหน่วยของสิ่งลงทุน การเลี้ยงแบบอุตสาหกรรมจึงต้องคำนึงถึงปัจจัยสำคัญ ๔ ประการ คือ

๒.๑ การดูแลจัดการ ได้แก่ การจัดสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของวัวควาย ให้อยู่ในสภาพที่ดี ให้ผลผลิตสูงแต่ลงทุนต่ำ การดูแลเนื้อครอบครัวรวมถึงการจัดโรงเรือน การปรนนิบัติต่อสัตว์ การควบคุมอุณหภูมิในโรงเรือน และความชื้น การดูแลรักษาความสะอาด เพื่อให้เหมาะสมแก่การขยายพันธุ์ การเจริญเติบโตตลอดจนการให้ผลผลิตของวัวควาย

๒.๒ อาหารและการให้อาหาร ผู้เลี้ยงจะแสวงหาอาหารที่มีคุณภาพในราคาพอสมควร มาใช้เลี้ยงวัว ควาย โดยมุ่งให้ได้ผลผลิต และผลกำไรสูง ทั้งนี้จะได้พิจารณารวมถึงวิธีการให้อาหารที่เหมาะสม เพียงพอ และประหยัด

๒.๓ พันธุ์และการผสมพันธุ์ ผู้เลี้ยงจะพิจารณาเลือกเลี้ยงพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง แต่เลี้ยงง่ายตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ยิ่งกว่านั้น ผู้เลี้ยงจะเลือกใช้วิธีการผสมพันธุ์ที่เหมาะสมตามวัตถุประสงค์ของการผลิตว่าเป็นการผลิตพันธุ์แท้ การผลิตเพื่อขุน หรือการผลิตวัวควายนม และพยายามปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้นเรื่อยๆ

๒.๔ การป้องกันรักษาโรค ได้แก่ การวางมาตรการอันเหมาะสมในการป้องกันโรค และดูแลรักษาสุขภาพสัตว์ เพื่อให้สัตว์สามารถให้ผลผลิตได้สูงสุด เท่าที่จะเป็นไปได้^{๔๓}

๓.๖ การสุขภาพป้องกันโรคและสุขภาพ

ปัญหาโรคระบาด โรคติดเชื้อ ตลอดจนโรคพยาธิ เป็นปัญหาต่อการลดลงของโคเป็นอย่างมาก ดังนั้นการจัดการสุขภาพจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง ซึ่งการมีมาตรฐานในการป้องกันต้นเหตุไว้ดีกว่าการต้องติดตามแก้ไขปัญหาที่ผลบั้นปลาย

หลักการด้านการสุขภาพและการป้องกันโรคทั่วไปของโคเนื้อไว้ดังนี้ การคัดเลือกพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ควรเลือกที่มีสุขภาพดี สมบูรณ์ ปราศจากโรคไวรัสผสมพันธุ์ และให้ได้รับอาหารที่มีคุณค่าทางอาหารสูง สะอาด และเพียงพอ โดยโคทุกตัวต้องได้รับการจดบันทึกในแต่ละรอบปี เช่น โปรแกรมการทำวัคซีน การผสมพันธุ์ วันเดือนปีที่ทำการตรวจโรค ตลอดจนประวัติการเจ็บป่วย เพื่อประโยชน์ด้านการดูแลและรักษาโรค ควรหมั่นตรวจสุขภาพโคเป็นประจำ ทำการตรวจโรคทั้งติดต่อ วัณโรคทุกตัวปีละ ๑ ครั้ง รวมถึงการทำวัคซีนป้องกันโรคคอบวม ปากและเท้าเปื่อยอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง รวมถึงห้องที่ที่เคยเกิดโรคด้วย และควรหมั่นขน

^{๔๓} จริญญา จันทลักษณ์, สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม ๓ เรื่องที่ ๙ วัวควาย : การเลี้ยงวัวควาย, (ออนไลน์), ค้นเมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๙, จาก <http://kanchanapisek.or.th/kp๖/sub/book/book.php?book=๓&chap=๙&page=๓๓-๙-infodetail๐๔.html>

ถ่ายมูลโคออกจากคอกทุกวัน ซึ่งทำให้คอกสะอาด ไม่มีกลิ่นเหม็น และควรทำความสะอาดในตอนเช้าที่ยังมีแสง จะทำให้พื้นคอกแห้งสะอาดในตอนกลางวัน^{๔๔}

๓.๗ ปัญหาการเลี้ยงโคพื้นเมืองในประเทศไทย

ปัญหาที่สำคัญ คือ ปัจจุบันโคพื้นเมืองมีปริมาณลดลง เนื่องจากการนำโคสายเลือดยุโรปมาผสมพันธุ์ และมีการขยายพื้นที่เลี้ยงอย่างกว้างขวาง ทำให้ได้โคลูกผสมที่ให้ผลผลิตที่สูงขึ้น ได้คุณภาพเนื้อและราคาที่ดีกว่า ดังนั้นโคพื้นเมืองจึงมีปริมาณลดลงเนื่องจาก นโยบายการเลี้ยงโคที่รัฐบาลในอดีตที่ผ่านมา ได้เน้นการผลิตเพื่อบริโภคและทดแทนการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศทำให้เกษตรกรหันมาเลี้ยง โคพันธุ์ต่างประเทศ ทั้งพันธุ์แท้และลูกผสมจนทำให้โคพื้นเมืองไม่ได้รับความเอาใจใส่ในด้านการเลี้ยงดู การปรับปรุงพันธุ์และขาดการอนุรักษ์พันธุ์อย่างจริงจัง ทำให้โคพื้นเมืองซึ่งสามารถเจริญเติบโตและขยาย พันธุ์ได้ดีในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรถูกละเลยไป ทั้งๆ ที่โคพื้นเมืองมีคุณลักษณะที่โดดเด่นเหมาะสมกับสภาพการเลี้ยงดูของเกษตรกร และสภาพท้องถิ่นมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมมานับพันๆ ปี ให้ลูกดกในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรรายย่อย เลี้ยงง่าย โดยปล่อยให้หากินตามทุ่งหญ้าสาธารณะ ตามป่าละเมาะไล่ต้อนตามป่าเขา สามารถใช้เศษเหลือจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังใช้ต้นทุนในการเลี้ยงดูต่ำกว่าโคพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ^{๔๕}

๔. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รัตนา นิกเร็ว และจิรสิน พันธุ์โสดา ได้ศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองและ ความพึงพอใจของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง ในจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน ๕๕ ราย เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมสำเร็จรูป Statistical Packages for the Social Science (SPSS) ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอายุระหว่าง ๔๑-๖๐ ปี และมีระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้น เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองส่วนมากไม่มีสถานภาพทางสังคม มีสมาชิกในครอบครัว ๔-๖ คน และไม่มีสมาชิกที่กำลังศึกษา มีพื้นที่ถือครอง น้อยกว่า ๑๑ ไร่และมีรายได้จากการเลี้ยงโคพื้นเมืองระหว่าง ๑๐,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาทต่อครอบครัวต่อปี มีวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงโคพื้นเมือง เพื่อผลิตลูกขาย เกษตรกรส่วนมากเลี้ยงโคพื้นเมืองน้อยกว่า ๑๑ ปี แรงงานที่ใช้ในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ๑-๒ คน ส่วนใหญ่จะเลี้ยงโคด้วยตนเอง และเกษตรกรไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรมด้านการเลี้ยง พบว่า เกษตรกรเลี้ยงโคพื้นเมืองระหว่าง ๑-๕ ตัว/ครอบครัว และใช้พ่อพันธุ์โคพื้นเมืองในการผสมพันธุ์ และมีการคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ เกษตรกรมีคอกขังโคพื้นเมือง ซึ่งแยกต่างหากจากบ้านพัก และไม่มีพื้นที่ปลูกหญ้าอาหารสัตว์ แต่มีการสำรองพืชอาหารสัตว์ (ฟางข้าว) ไว้ให้โคยามขาดแคลน และไม่ใช้อาหารข้นในการเลี้ยง ขณะที่ใช้แร่ธาตุเสริมในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ส่วนการป้องกันและรักษาโรค พบว่า เกษตรกรนำโคพื้นเมืองไปรับบริการฉีดวัคซีนป้องกันโรคระบาดจากเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ แต่ไม่มีการถ่ายพยาธิโค การรักษาโคพื้นเมืองที่ป่วย พบว่า เกษตรกรใช้บริการจากเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์ และในรอบปีที่ผ่านมาไม่มีการตายของโค ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการเลี้ยงโคพื้นเมืองในด้านสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองในปัจจุบัน การจำหน่ายและผลตอบแทนจากการเลี้ยงโคพื้นเมือง

^{๔๔} กัญจนะ มากวิจิตร, **หลักการป้องกันและรักษาโรคโคเนื้อ**, (นครปฐม : ศูนย์ส่งเสริมและอบรมการเกษตร แห่งชาติ, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓๑-๒๔๒.

^{๔๕} อ่างแล้ว, **โคไทยพื้นเมือง**, หน้า ๙๘

การรวมกลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง และการให้บริการของเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์อยู่ในระดับความพึงพอใจมาก สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงโคพื้นเมือง พบว่า เกษตรกรมีปัญหาด้านพื้นที่เลี้ยงโคพื้นเมืองไม่เพียงพอมากที่สุด รองลงมาอาหารหยาบไม่เพียงพอ นอกจากนี้ยังขาดแรงงานในการเลี้ยงโคและขาดแหล่งเงินทุน สำหรับใช้ในการเลี้ยงโคพื้นเมือง^{๔๖}

ชฎารัตน์ บุญจันทร์ ได้ศึกษาระบบเกษตรและสภาพการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อพื้นเมือง และโคเนื้อลูกผสม อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า ผู้เลี้ยงโคเนื้อทั้งสองกลุ่มมีกิจกรรมทางการเกษตรแบบผสมผสานระหว่างการปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพรองและเสริม ในสภาพการเลี้ยงโคเนื้อพื้นเมืองมีการปล่อยในสวนยางพารา ไม่มีการให้วิตามิน แร่ธาตุ รวมถึงไม่มีการทำวัคซีนป้องกันโรค ส่วนผู้เลี้ยงโคเนื้อลูกผสมจำเป็นต้องมีแปลงหญ้าเพื่อปล่อยให้โคแทะเล็ม มีการให้อาหารชั้น วิตามิน แร่ธาตุ และทำวัคซีนป้องกันโรค อย่างไรก็ตาม ผู้เลี้ยงโคเนื้อทั้งสองกลุ่มให้ความคิดเห็นว่าการเลี้ยงโคเนื้อต้องใช้เงินลงทุนมากในระยะแรกมีความเสี่ยงในด้านราคาผลผลิต และภัยธรรมชาติน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกพืช รวมถึงมีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคระบาดน้อยกว่าการเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่น และการเลี้ยงโคเนื้อยังช่วยเกื้อกูลกิจกรรมการปลูกพืชหลายประการ เช่น สามารถผสมผสานการปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เดียวกัน โดยปล่อยให้โคแทะเล็มวัชพืชในสวนยางพารา ใช้มูลโคเป็นปุ๋ย และนำผลพลอยได้ทางการเกษตรมาเป็นอาหารใช้เลี้ยงโคเนื้อ^{๔๗}

สมพร ดวนใหญ่ และคณะ ได้ศึกษาสภาพการผลิตเนื้อโคพื้นเมือง กรณีจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดยโสธร พบว่า ผู้เลี้ยงโคส่วนใหญ่ทำนาควบคู่กับการเลี้ยงโค มีจำนวนโคเฉลี่ยไม่เกิน ๑๐ ตัวต่อครัวเรือน ยกเว้นในเขตพื้นที่ภูเขาชายโขงที่ส่วนมากจะเลี้ยงเป็นฝูงใหญ่มากกว่า ๕๐ ตัวขึ้นไป เนื่องจากสภาพพื้นที่ป่าเขาที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ โคที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นโคเทศเมีย การผสมพันธุ์ยังคงเป็นการผสมพันธุ์แบบธรรมชาติ โดยผสมกันเองภายในฝูงหรือเลือกพ่อพันธุ์ให้ผสม การเลี้ยงดูส่วนใหญ่เป็นการปล่อยแทะเล็มหญ้าเวลากลางวันและช่วงคอกเวลากลางคืนสถานที่แทะเล็มส่วนใหญ่เป็นที่ของตนเองหลังการเก็บเกี่ยว ที่สาธารณะ ริมทาง ไร่ถ่อนน ชายป่าและบนภูเขา ซึ่งกรณีปล่อยเลี้ยงบนภูเขาพบมากที่สุด อำเภอสรีเชียงใหม่ อำเภอยางชุมน้อย และอำเภอนาจะหลวย จ.อุบลราชธานี โคจะอยู่บนเขาตั้งแต่เริ่มฝนจนกระทั่งถึงฤดูการเก็บเกี่ยวโดยเจ้าของไม่ต้องขึ้นไปเฝ้าเมื่อสิ้นฝนบนเขาแล้งน้ำโคจะทยอยกลับลงพื้นที่ราบในสภาพที่สมบูรณ์เต็มที่ ผลการวิจัยในครั้งนี้จึงสรุปได้ว่า (๑)โคพื้นเมืองมีศักยภาพในการเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของประเทศไทย (๒)โคพื้นเมืองมีความเหมาะสมในการพัฒนาสู่การผลิตเนื้อโคตามวิถีธรรมชาติ (Natural beef) เพราะสามารถปล่อยเลี้ยงตามธรรมชาติบนพื้นที่ราบและป่าเขา เนื่องจากความเหมาะสมของขนาดตัว ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากอาหารตามธรรมชาติ ความสามารถในการป็นป่ายเมื่อเทียบกับโคเนื้อลูกผสมที่มีโครงร่างสูงใหญ่กว่า (๓)ในพื้นที่ชายโขงและชายแดนติดประเทศเพื่อนบ้านที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ของป่าเขา แหล่งน้ำและ

^{๔๖} อ่างแล้ว, การศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองและความพึงพอใจของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดสมุทรสงคราม, หน้า ๓ -๔.

^{๔๗} ชฎารัตน์ บุญจันทร์, ระบบเกษตรและสภาพการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อพื้นเมือง และโคเนื้อลูกผสม อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง, (วิทยานิพนธ์การศึกษาด้านหลักสูตรปริญญา วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชา พัฒนาการเกษตร, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๒),

ความงดงามของธรรมชาติ มีศักยภาพในการพัฒนาระบบการเลี้ยงโคพื้นเมืองที่ปล่อยเลี้ยงบนภูเขาสู่การเกษตรเชิงท่องเที่ยว^{๔๘}

รุ่งเรือง สารวิจิตร ได้ศึกษาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ในตำบลนาแห้ว อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ผลการวิจัย พบว่า พันธุ์โคที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พื้นเมือง ร้อยละ ๙๐ รองลงมาคือพันธุ์ลูกผสมระหว่างพันธุ์พื้นเมืองกับพันธุ์อเมริกันบราห์มัน ร้อยละ ๗.๑๔ ปัญหาในการเลี้ยงโคคือ พื้นที่ในการเลี้ยงโคมีน้อยลง พบว่า มีภูมิปัญญาในการรักษาโรค การใช้ประโยชน์จากมูลโค การนำโคไปเลี้ยงในป่า และแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคพื้นเมืองดังนี้ ควรมีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ โดยชุมชนเพื่อชุมชน โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกฎเกณฑ์ข้อตกลงในการเลี้ยงโคในป่าควรร่วมกันอนุรักษ์แหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเลี้ยงโคและการเกษตรอื่นๆ โดยกักเก็บน้ำบริเวณต้นน้ำลำธาร การขุดสระ การสร้างอ่างเก็บน้ำ และควรส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสานและการทำวนเกษตร เพื่อการพึ่งพากันของพืชและสัตว์ตามหลักธรรมชาติ^{๔๙}

ยุทธนา วงศ์โสภา ได้ศึกษาการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วังปลาใน แม่น้ำเลย กรณีศึกษาบ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ผลการวิจัย พบว่าสภาพการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลยแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ (๑)ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและแม่น้ำเลย แสดงออกผ่านการดำรงชีวิตของคนในแง่ต่างๆ ได้แก่ เครื่องมือหาปลา เครื่องมือต่างๆ ในการดำรงชีพ ลักษณะการหาอยู่หากิน และการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเลย (๒)ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนต่างชุมชน แสดงออกผ่านความสัมพันธ์ในชุมชน ได้แก่ กฎกติกาในชุมชน การกำหนด เขตอนุรักษ์วังปลาและการช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ(๓)ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งจะแสดงออกผ่านความเชื่อ จารีตประเพณี เช่น ประเพณีบุญถ้าดินลาย ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อวังสือแดงเจ้าปู่ภูหลวง และข้อห้าม (ชะล่า) ในการดำรงชีพ การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วังปลาในแม่น้ำเลยมี ๔ รูปแบบ ได้แก่ (๑)การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นให้กับเด็กเยาวชนและบุคคลทั่วไป (๒)การสร้างกติกาชุมชนให้เป็นจารีตในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า (๓)การใช้ภูมิปัญญาในการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำ (๔)การใช้ความเชื่อผ่านข้อห้าม (ชะล่า) และความเชื่อเรื่องบุญ บาป ผี เทวดา ด้วยพิธีกรรมความเชื่อท้องถิ่น^{๕๐}

ธิดารัตน์ รัตไว้ ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมอำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ (๑)ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวา เกิดจากการ

^{๔๘}สมพร ดวนใหญ่, สุนทรินทร์ ดวนใหญ่ และรววิทย์ ธนสุนทรสุทธิ, **โครงการวิจัยการผลิต เนื้อโคพื้นเมือง กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร, ชุดโครงการโคพื้นเมือง สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.,๒๕๕๐),**

^{๔๙}รุ่งเรือง สารวิจิตร, **การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคพื้นเมืองใน ตำบลนาแห้ว อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย, (วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขา สิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, ๒๕๕๓),**

^{๕๐}ยุทธนา วงศ์โสภา, **การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วังปลาในแม่น้ำเลย กรณีศึกษา บ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๒),**

เรียนรู้ด้วยตนเอง จากประสบการณ์ชีวิตของผู้เลี้ยงนกเขาชวาท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม โดยเริ่มจากการเรียนรู้ในครอบครัว ผู้สืบทอดในการเลี้ยงนกเขาชวาทั้งหมดจะเป็นเด็กผู้ชาย ได้เรียนรู้การเลี้ยงนกเขาชวาจากการสังเกตจากผู้เป็นพ่อที่ถ่ายทอดให้ในรูปความเชื่อเกี่ยวกับนกเขาชวา เกิดเป็นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในการเลี้ยง นกเขาชวา ที่อยู่ภายใต้ความศรัทธาทางศาสนา มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้ในการเลี้ยงนกเขาชวาให้สอดคล้องกับหลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม เกิดเป็นกลุ่มผู้เลี้ยงนกเขาชวาที่มีความเชื่อและแนวปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน จนเกิดการเรียนรู้และเป็นประสบการณ์ที่ได้สั่งสมและถ่ายทอดสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน (๒) ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น เป็นการศึกษาถึงวิถีชีวิตของชุมชนผู้เลี้ยงนกเขาชวากับความสัมพันธ์ในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็น การอนุรักษ์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน เพราะการจัดการดิน น้ำ ป่า อากาศ ส่งผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนโดยรวม เนื่องจาก ระบบนิเวศของชุมชนที่มีความสมดุลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเลี้ยงนกเขาชวา^{๕๑}

นันทนาและคณะ วิจัยเรื่อง สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองในภาคใต้^{๕๒} ใช้วิธีการเลี้ยงแบบดั้งเดิม โดยใช้เชือกร้อยจมูกและผูกถ่วงตามทุ่งนาที่ว่างเปล่า พื้นที่ร่องสวน บางพื้นที่มีการเลี้ยงโดยปล่อยรวมกันเป็นฝูงในทุ่งโล่ง หรือในทุ่งนาหลังฤดูเก็บเกี่ยว เมื่อถึงฤดูน้ำหลากจะนำมาเลี้ยงบริเวณที่ดอนหรือผูกถ่วงในคอกหรือบริเวณบ้านและเกี่ยวหญ้ามาให้กิน ในช่วงขาดแคลนหญ้าสดจะใช้ฟางข้าวที่รวบรวมไว้ในฤดูเก็บเกี่ยวมาเลี้ยงโคแทนหญ้าสด คอกหรือโรงเรือนของโคพื้นเมือง เกษตรกรส่วนใหญ่จะนำโคขังคอกในตอนกลางคืน คอกขังจะสร้างบริเวณใต้ถุนหรือข้างบ้าน ในตอนกลางคืนอาจมีการสูมไฟเพื่อไล่ยุงบ้าง ลักษณะคอกส่วนใหญ่ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น สำหรับคอกหรือโรงเรือนที่สร้างแบบถาวรหรือกึ่งถาวรมีน้อย ลักษณะคอกที่ใช้เลี้ยง คือ เป็นคอกหรือโรงเรือนแบบชั่วคราว คอกหรือโรงเรือนแบบกึ่งถาวร และคอกหรือโรงเรือนแบบถาวร

ยุทธชัย นุชาญรัมย์ วิจัยเรื่อง การศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมือง^{๕๓} พบว่า โคพื้นเมืองไทยอยู่ในเผ่าโค *Bos indicus* ซึ่งสามารถแบ่งออกตามเขตท้องที่ใด คือ โคพื้น เมืองสายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สายอีสาน) สายภาคกลาง (วัวลาน) สายภาคใต้ (โคชน) สายภาคเหนือ (โคขาวลำพูน) ซึ่งโคพื้นเมืองไทยเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมานาน เป็นโคที่มีความทนร้อน ทนต่อโรคและแมลง หากินเก่ง สามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบคุณภาพต่ำได้ดี ลักษณะนิสัยโดยทั่วไปมีความปราดเปรียว และอาจดูร้ายในบางครั้ง ความสามารถในการ เลี้ยงลูกดีมาก อายุเขาสุระยะเป็นหนุ่มเป็นสาว (puberty) เร็ว เฉลี่ยเพศเมีย ๑-๑.๕ ปี เพศผู้ ๑.๕ ปี อัตราการผสมติดสูงกว่า ๘๐% และช่วงระยะห่างของการ

^{๕๑}ธิดารัตน์ รัตไว้, ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา, การค้นคว้าแบบอิสระ การศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษยกับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘),

^{๕๒}อั่งในรัตนา นึกเร็ว และ จิรสิน พันธุ์โสตา, การศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองและความพึงพอใจของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดสมุทรสงคราม, รายงานการวิจัย, (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดนครปฐม, ๒๕๕๕), หน้า ๓ - ๔.

^{๕๓}ยุทธชัย นุชาญรัมย์, การศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมือง, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, มปป), หน้า ๑.

คลอคลู (calving interval) ประมาณ ๓๖๕-๔๑๓ วัน สั้นกว่าในโคลูกผสมเมืองหนาวที่เลี้ยงในเมืองไทย แต่โคพื้นเมืองเป็นโคที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักและขนาดของลูกแรกเกิดต่ำประมาณ ๑๕.๑ กิโลกรัม อัตราการเจริญเติบโตต่ำเปอร์เซ็นต์ซากเย็นเพียง ๕๑.๒ เปอร์เซ็นต์ปริมาณและคุณภาพซากยังต่ำกว่าโคพันธุ์อื่นเป็นส่วนใหญ่

วิชา สันทวีวรกุล นนทกรณ อรุโสมถน วรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ และณรงค สามารถ วิจัยเรื่องระบบการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง ของจังหวัดอุบลราชธานี^{๕๔} พบว่ารูปแบบการเลี้ยงและการจัดการโคพื้นเมืองของเกษตรกรในพื้นที่ตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของจังหวัดอุบลราชธานีสามารถจำแนกได้ ๓ รูปแบบ คือ ๑. เลี้ยงแบบเขาไปเย็นกลับ จะพบในเกษตรกรบางรายที่มีโคจำนวนไม่มากมีเพียง ๒-๓ ตัว ๒. การเลี้ยงโคพื้นเมืองแบบปล่อยในพื้นที่ป่าเขาตลอดช่วงฤดูการทำนา เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จจึงทำการต้อนโคลงจากเขามาไว้ในพื้นที่โคพื้นเมืองมีการผสมพันธุ์กันเองตามธรรมชาติเนื่องจากลักษณะการเลี้ยงที่มีการปล่อยรวมกันเป็นฝูงโดยใช้โคพ่อพันธุ์ที่มีในฝูงของตนเอง หรือพ่อพันธุ์โคพื้นเมืองของเพื่อนบ้าน โคพื้นเมืองมีการคลอดเองตามธรรมชาติไม่มีการช่วยคลอด ลูกโคที่เกิดมาส่วนใหญ่มีสภาพปกติ แข็งแรง เกษตรกรไม่มีการแยกแม่โคไกลคลอดและแม่โคที่คลอดแล้วออกจากฝูง เลี้ยงรวมกันเป็นฝูงใหญ่ เกษตรกรนิยมซื้อโคตัวเมียเพื่อไวขยายพันธุ์ การซื้อโคจะซื้อกับเกษตรกรในกลุ่มด้วยกันเอง หรือจากตลาดนัดโคกระบือ การขายโคของเกษตรกรมีหลายเหตุผลด้วยกัน เช่น เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินหรือมีโคในฝูงเป็นจำนวนมากเกินไป แหล่งที่เกษตรกรขายโค คือ พ่อค้าในท้องถิ่น และทางถิ่นตลาดนัดโค

স্যันท สิบผาง ศุภชัย อุตชาชน Makoto Otsuka และ กฤตพล สมมาตย์ วิจัยเรื่องสมรรถนะการผลิตของโคพื้นเมืองไทยที่ได้รับอาหารซึ่งแห้งหรือฟางขาวเป็นแหล่งของอาหารหยาบหลัก^{๕๕}พบว่าสมรรถนะการผลิตของโคพื้นเมืองไทยที่ได้รับอาหารซึ่งแห้งหรือฟางขาวเป็นแหล่งอาหารหยาบหลักใช้โคพื้นเมืองไทยเพศผู้ตอนอายุ ๓ ปีน้ำหนักเริ่มต้นเฉลี่ย ๓๑๘±๒๙.๖ กิโลกรัมจำนวน ๑๒ ตัว วางแผนการทดลองแบบสุ่มบล็อกสมบูรณ์กำหนดให้น้ำหนักตัวเป็นบล็อกจำนวน ๔ ซ้ำทำการสุ่มสัตว์ให้ได้รับอาหารสดสวนผสมเป็นอาหารหยาบหลักโทกินแบบเต็มที T๒) ฟางขาวเป็นอาหารหยาบหลักโทกินแบบเต็มทีและ T๓) ฟางขาวเป็นอาหารหยาบและคุณภาพเนื้อผลการทดลองพบว่าอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ยต่อวัน ปริมาณการกินได้ คุณภาพซาก คุณภาพเนื้อและปริมาณ CLA ในเนื้อระหว่างปัจจัยทดลองไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ ($P > 0.05$)

^{๕๔}วิชา สันทวีวรกุล นนทกรณ อรุโสมถน วรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ และณรงค สามารถ, ระบบการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง ของจังหวัดอุบลราชธานี, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

^{๕๕}স্যันท สิบผาง ศุภชัย อุตชาชน Makoto Otsuka และ กฤตพล สมมาตย์, สมรรถนะการผลิตของโคพื้นเมืองไทยที่ได้รับอาหารซึ่งแห้งหรือฟางขาวเป็นแหล่งของอาหารหยาบหลัก, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาสัตวศาสตร์คณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

บทที่ ๒

ประวัติและกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย

บทนี้จะกล่าวถึงประวัติและกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองและที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

การศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ โดยเฉพาะข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องทางด้านประวัติของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย ผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเอกสารและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้เอกสารต่างๆที่ปรากฏขึ้นมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ตลอดจนได้นำเอาข้อมูลแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับคนเลี้ยงโคพื้นเมือง และเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึงข้อมูลเชิงลึกในการสัมภาษณ์เพื่อมาเป็นข้อมูลในการเทียบเคียงของผู้วิจัยในการลงภาคสนาม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นลำดับกระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโค ผู้วิจัยจึงจัดลำดับความสำคัญของการวิจัยเพื่อง่ายต่อการศึกษาตามหัวข้อย่อยที่จะกล่าวในลำดับต่อไป

๒.๑ ประวัติและความเป็นมา การเลี้ยงโคพื้นเมือง

โคพื้นเมืองเป็นโคที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมาเป็นเวลานานมีขนาดเล็กทนทานต่อสภาพ อากาศร้อนชื้นทนต่อโรคพยาธิและแมลงรบกวนได้ดีหากินเก่งให้ลูกตกสามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบ ได้ดีซึ่งเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติมีแนวโน้มลดลงการเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรรายย่อยสามารถ นำมาเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัวได้ แต่ปัญหาที่สำคัญคือปัจจุบันโคพื้นเมืองมีปริมาณลดลงเนื่องจาก นโยบายการเลี้ยงโคที่รัฐบาลในอดีตที่ผ่านมา ได้เน้นการผลิตเพื่อบริโภคและทดแทนการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศทำให้เกษตรกรหันมาเลี้ยง โคพันธุ์ต่างประเทศทั้งพันธุ์แท้และลูกผสมจนทำให้โคพื้นเมืองไม่ได้รับความเอาใจใส่ในด้านการเลี้ยงดู การปรับปรุงพันธุ์และขาดการอนุรักษ์พันธุ์อย่างจริงจังทำให้โคพื้นเมืองซึ่งสามารถเจริญเติบโตและขยาย พันธุ์ได้ดีในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรถูกละเลยไป ทั้งๆที่โคพื้นเมืองมีคุณลักษณะที่โดดเด่นเหมาะสมกับ สภาพการเลี้ยงดูของเกษตรกรและสภาพท้องถิ่นมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมมานับ พันๆ ปี ให้ลูกตกในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรรายย่อย เลี้ยงง่ายโดยปล่อยให้หากินตามทุ่งหญ้าสาธารณะ ตามป่าละเมาะไล่ต้อนตามป่าเขาสามารถใช้เศษเหลือจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังใช้ ต้นทุนในการเลี้ยงดูต่ำกว่าโคพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ ปัจจุบันโคพื้นเมืองมีบทบาทที่สำคัญมากขึ้นเพราะการแข่งขันในการใช้พื้นที่การเกษตรเพื่อผลิตอาหาร และเครื่องอุปโภคโดยเฉพาะการผลิตอาหารโปรตีนเพื่อให้พอเพียงกับการบริโภคในท้องถิ่น จากข้อมูลเศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปีพ.ศ.๒๕๔๒รายงานว่าการประเทศไทยมีจำนวนโคเนื้อรวมทั้งสิ้น ๔,๖๓๕,๗๔๑ตัว ในจำนวนนี้ประกอบด้วยประชากรโคพื้นเมือง ซึ่งเลี้ยงกระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ

ของประเทศ จำนวน ๒,๙๘๑,๓๘๑ ตัวกรมปศุสัตว์ได้เห็นถึงความสำคัญของการเลี้ยงโคพื้นเมือง เหล่านั้นไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากร ทางพันธุกรรมและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนเนื่องจากโคพื้นเมือง มีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ ในด้านใช้เป็นอาหารสัตว์ใช้ งานธนาคารออมทรัพย์ของเกษตรกรรายย่อย เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมและทรัพยากรของประเทศ กรมปศุสัตว์ได้ดำเนินการโครงการวิจัยทดสอบ พันธุ์และกระจายพันธุ์โคพื้นเมืองในเกษตรกรรายย่อย โดยร่วมมือกับเกษตรกรในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์โคพื้นเมืองในทั่วประเทศทั้งในแง่ผลิต เป็นโคเนื้อและโคที่ใช้เป็นกีฬาประจำท้องถิ่นนั้นๆส่งเสริม ให้มีการรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่าย จัด วางแผนระบบการจดทะเบียนข้อมูลและฐานข้อมูลที่จะเอื้อประโยชน์ต่อ การอนุรักษ์ ปรับปรุงการให้ผล ผลิตให้สูงขึ้นกว่าเดิม กระจายพันธุกรรมโคพื้นเมืองที่ได้รับการปรับปรุงพันธุ์ แล้วอย่างมีระบบและ พัฒนาเป็นสินค้าส่งออกในอนาคต

โคพื้นเมือง ได้มีการเลี้ยงดูมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ยังไม่ทราบแน่ชัดในสายพันธุ์ดั้งเดิม และประวัติความเป็นมาในอดีต โคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองแต่ละตัวจะอยู่ในเขตภาค กลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนทางภาคเหนือและภาคใต้โคพื้นเมืองบางส่วนจะมีรูปร่าง แตกต่างกันไป เพราะมีสายเลือดโคอื่น โดยเฉพาะโคอินเดียผสมปนเปไปบ้างแล้ว จึงมีโครงสร้าง ใหญ่ โดยเฉพาะพอโคบางตัวอาจมีน้ำหนักตัวสูงถึง ๔๘๐ กิโลกรัม โคพื้นเมืองจัดอยู่ในกลุ่มโคอินเดีย Bos indicus มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีขนสั้นเกรียน โดยทั่วไปมีลำตัวสีน้ำตาลแกมแดง แต่อาจมีสี แตกต่างกันไปหลายสี เช่น ดำ แดง น้ำตาล ขาว เหลือง เป็นต้น หน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบ ตะ โหนก (hump) เล็ก เหนียงคอ (dewlap) และหนังใต้ท้องไม่มากนัก ใบหูเล็ก นิสัยเปรี้ยว ตื่นตกใจง่าย รักฝูง จดจำฝูงได้ดี มีความแข็งแรงทนทาน และอดทนมาก จึงเป็นโคสำหรับใช้งานโดยแท้จริง ทนทาน ต่อสภาพแวดล้อมอากาศร้อนชื้น โรคพยาธิและแมลงได้ดี มีความสามารถใช้อาหารหยาบที่มีคุณภาพ ต่ำ โคพื้นเมืองในประเทศไทย แบ่งออกตามลักษณะรูปร่างภายนอกและวัตถุประสงค์การเลี้ยงได้ ๔ สายพันธุ์ คือ

๒.๑.๑ โคพื้นเมืองโคอีสาน

เลี้ยงกันมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งตอนบนและตอนล่างของประเทศ เพื่อใช้ลาก จูง เทียมเกวียน และเป็นอาหารโปรตีนที่สำคัญโดยเฉพาะในงานพิธีและเทศกาลที่สำคัญ

๒.๑.๒ โคขาวลำพูน

โคขาวลำพูนเป็นโคพันธุ์พื้นเมืองพันธุ์หนึ่ง ประวัติความเป็นมาเป็นอย่างไรไม่มีหลักฐานที่ แน่ชัด กลุ่มคนบางกลุ่มเล่าว่า เกิดจากการกลายพันธุ์ของโคพื้นเมืองในสมัยพระนางจามเทวี เป็นสัตว์ คู่บารมีของชนชั้นปกครองสมัยนั้น จากการออกสำรวจของเจ้าหน้าที่ศูนย์การศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกี่ยวกับข้อมูลของโคขาวลำพูน โดยออกเยี่ยมเยียนเกษตรกรในพื้นที่

ต่างๆ ในเขตจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ให้ข้อมูลในลักษณะเดียวกันว่า “โคขาวลำพูนได้พบเห็นมาช้านานแล้วอย่างน้อย ๗๐-๘๐ ปี และจะพบเห็นมากที่สุดในเขตพื้นที่ของจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ เท่านั้น” เกษตรกรบางท่านเล่าว่า “ชาวเมืองลำพูนนิยมใช้โคขาวลำพูนลากเกวียน เพราะจะทำให้มีสง่า ราศีดี เนื่องจากเป็นโคที่มีลักษณะใหญ่และมีสีขาวปลอดทั้งตัว ใครที่มีโคขาวลำพูนเทียมเกวียนในสมัยก่อนเปรียบได้กับการมีรถเบนซ์ไว้ใช้ขับในสมัยนี้นั่นเอง และเนื่องจากมีต้นกำเนิดที่จังหวัดลำพูน จึงเรียกโคพันธุ์นี้ว่า “โคขาวลำพูน” จากคุณสมบัติที่มีลักษณะเด่นและเป็นลักษณะเฉพาะพันธุ์ โคขาวลำพูนจึงได้รับการคัดเลือกเพื่อใช้ในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ดังเช่น พระโคเพชร และพระโคพลอย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ พระโครุ่ง และพระโคโรจน์ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นต้น

๒.๑.๓ โคพื้นเมืองภาคใต้

นิยมเลี้ยงกันมากทางภาคใต้ ซึ่งจากการที่คนภาคใต้ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เมื่อหลังฤดูเก็บเกี่ยวประมาณเดือนมีนาคม -เมษายน ชาวนาจะปล่อยโคออกหากินตามท้องทุ่งเป็นฝูงใหญ่ โคจากในหมู่บ้านมีโอกาสพบกัน ประกอบกับเป็นช่วงฤดูผสมพันธุ์โคตัวผู้จึงชนกันแย่งชิงเป็นจำฝูง เพื่อจะได้ยึดครองโคตัวเมีย ชาวบ้านจึงได้เห็นลีลาการชนของโคบางตัว เกิดความรู้สึกพอใจ ประทับใจ และคัดเลือกไว้เป็นโคชน ซึ่งโคชนจะต้องเป็นโคตัวผู้ที่มีลักษณะดี มีอายุประมาณ ๔-๕ ปี ต้องมีสายพันธุ์เป็นโคชนโดยเฉพาะ ผ่านการเลี้ยงดูพิถีพิถันร่างกายให้แข็งแรงและฝึกชนบ่อยๆ จนกลายเป็นโคชนที่มีคุณสมบัติเด่นเพาะ เช่น แข็งแรง สมบูรณ์ มีไหวพริบในการชน และทรหดอดทนเป็นพิเศษ เป็นต้น โคชนมีมากที่สุดในจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง และสงขลา

๒.๑.๔ โคพื้นเมืองสายภาคกลาง หรือโคลาน

นิยมเลี้ยงมากในภาคกลาง โดยเฉพาะจังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครปฐม และสุพรรณบุรี จากการที่เกษตรกรในจังหวัดดังกล่าวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เมื่อเพาะปลูกเสร็จแล้ว พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวเกษตรกรจะนำข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้วมาวางเรียงไว้ในลักษณะวงกลม มีเสาไม้เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับผูกโคราว(คาน) โดยใช้วิธีขอแรงงานจากโคของเพื่อนบ้านมาช่วย ซึ่งผูกโคเรียงเป็นแถวรายตัวให้พอเพียงกับข้าวที่ตั้งกองรายล้อมไว้ จากนั้นไล่โควิ่งวนเวียนรอบๆ เสาไม้ที่ปักไว้จนกว่าเมล็ดข้าวร่วงหล่นจากรวง เกษตรกรจะช่วยกันเก็บฟางข้าวออกจนหมดให้เหลือเฉพาะเมล็ดข้าวเปลือก หลังจากเสร็จสิ้นการเก็บข้าวแล้ว เกษตรกรจะมีเวลาว่างในช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม จึงได้มีผู้คิดนำวิธีการนี้มาใช้และเพิ่มจำนวนโคที่วิ่งให้มากขึ้น นิยมจัดการแข่งขันในบริเวณวัด ต่อมาเริ่มจัดการแข่งขันนอกวัด จากเริ่มแรกเพื่อความสนุกสนานและต่อมาได้มีการพัฒนาวิธีการแข่งขันเรื่อยๆ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จึงได้ริเริ่มเติมพันการแข่งขันวัวลานกันมากขึ้น

ความสำคัญของโคพื้นเมือง

โคพื้นเมืองเป็นโคที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมาเป็นเวลานานมีขนาดเล็กทนทานต่อสภาพ อากาศร้อนชื้นทนต่อโรคพยาธิและแมลงรบกวนได้ดีหากินเก่งให้ลูกดกสามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบ ได้ดีซึ่งเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติมีแนวโน้มลดลงการเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรรายย่อยสามารถ นำมาเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัวได้ แต่ปัญหาที่สำคัญคือปัจจุบันโคพื้นเมืองมีปริมาณลดลงเนื่องจาก นโยบายการเลี้ยงโคที่รัฐบาลในอดีตที่ผ่านมา ได้เน้นการผลิตเพื่อบริโภคและทดแทนการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศทำให้เกษตรกรหันมาเลี้ยง โคพันธุ์ต่างประเทศทั้งพันธุ์แท้และลูกผสมจนทำให้โคพื้นเมืองไม่ได้รับความเอาใจใส่ในการเลี้ยงดู การปรับปรุงพันธุ์และขาดการอนุรักษ์พันธุ์อย่างจริงจังทำให้โคพื้นเมืองซึ่งสามารถเจริญเติบโตและขยาย พันธุ์ได้ดีในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรถูกละเลยไป ทั้งๆที่โคพื้นเมืองมีคุณลักษณะที่โดดเด่นเหมาะสมกับ สภาพการเลี้ยงดูของเกษตรกรและสภาพท้องถิ่นมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมมานับ พันๆ ปี ให้ลูกดกในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรรายย่อย เลี้ยงง่ายโดยปล่อยให้หากินตามทุ่งหญ้าสาธารณะ ตามป่าละเมาะไล่ต้อนตามป่าเขาสามารถใช้เศษเหลือจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังใช้ ต้นทุนในการเลี้ยงดูต่ำกว่าโคพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ ปัจจุบันโคพื้นเมืองมีบทบาทที่สำคัญมากขึ้นเพราะการแข่งขันในการใช้พื้นที่การเกษตรเพื่อผลิตอาหาร และเครื่องอุปโภคโดยเฉพาะการผลิตอาหารโปรตีนเพื่อให้พอเพียงกับการบริโภคในท้องถิ่น จากข้อมูล เศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปีพ.ศ. ๒๕๔๒รายงานว่าประเทศไทยมีจำนวนโคเนื้อรวมทั้งสิ้น ๔,๖๓๕,๗๔๑ ตัว ในจำนวนนี้ประกอบด้วยประชากรโคพื้นเมือง ซึ่งเลี้ยงกระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ จำนวน ๒,๙๘๑,๓๘๑ ตัวกรมปศุสัตว์ได้เห็นถึงความสำคัญของการเลี้ยงโคพื้นเมืองเหล่านั้นไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากร ทางพันธุกรรมและการใช้ประโยชน์อย่างยิ่งย่นเนื่องจากโคพื้นเมืองมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ ในด้านใช้เป็นอาหารสัตว์ใช้ งานธนาคารออมทรัพย์ของเกษตรกรรายย่อย เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมและทรัพยากรของประเทศ กรมปศุสัตว์ได้ดำเนินการโครงการวิจัยทดสอบ พันธุ์และกระจายพันธุ์โคพื้นเมืองในเกษตรกรรายย่อย โดยร่วมมือกับเกษตรกรในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์โคพื้นเมืองในทั่วประเทศทั้งในแง่ผลิตเป็นโคเนื้อและโคที่ใช้เป็นกีฬาประจำท้องถิ่นนั้นๆส่งเสริม ให้มีการรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่าย จัดวางแผนระบบการจัดเก็บข้อมูลและฐานข้อมูลที่จะเอื้อประโยชน์ต่อ การอนุรักษ์ ปรับปรุงการให้ผลผลิตให้สูงขึ้นกว่าเดิม กระจายพันธุกรรมโคพื้นเมืองที่ได้รับการปรับปรุงพันธุ์ แล้วอย่างมีระบบและพัฒนาเป็นสินค้าส่งออกในอนาคต

สถานที่และการจำหน่ายโคพื้นเมือง

๑. โคพื้นเมืองอีสาน ที่หน่วยบำรุงพันธุ์สัตว์บุญทริก อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี และสถานีบำรุงพันธุ์

สัตว์ชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

๒. โคขาวลำพูน ที่สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์แพร์ จังหวัดแพร์ และสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์พะเยา อำเภอมืองจังหวัด

พะเยา

๓. โคลาน ที่ศูนย์วิจัยและบำรุงพันธุ์สัตว์หนองกวาง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
๔. โคน ที่สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์นครศรีธรรมราช อำเภอรัตนบุรี จังหวัดนครศรีธรรมราช สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์เทพา อำเภอเทพา จังหวัดสงขลา สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์กระบี่ อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ตรัง อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง

ราคาจำหน่ายพันธุ์ต่อตัวทั้งเพศผู้และเพศเมีย ตามอายุและน้ำหนักของโค ดังนี้

โคอายุตั้งแต่หย่านจนถึงอายุไม่เกิน ๖ ปี ราคา กิโลกรัมละ ๒๘๐ บาท

และโคอายุเกิน ๖ ปี แต่ไม่เกิน ๖ ปี ราคา กิโลกรัมละ ๓๐๐ บาท

การเลือกซื้อโคพื้นเมือง

๑. ติดต่อขอซื้อโคพื้นเมือง ตามหน่วยงานของรัฐบาล เช่น ศูนย์/สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ ตามรายละเอียดที่แจ้งไว้แล้วข้างต้น หรือกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับการส่งเสริมให้ปรับปรุงและขยายพันธุ์โคพื้นเมือง ดังเช่น กลุ่มเกษตรกรที่เป็นศูนย์บำรุงพันธุ์โคพื้นเมืองในอุปการะของกรมปศุสัตว์ เป็นต้น ซึ่งโคแต่ละตัวจะมีการบันทึกพันธุ์ประวัติต่าง ๆ โดยละเอียด เช่น น้ำหนักแรกเกิด น้ำหนักเมื่อหย่าน น้ำหนักเมื่ออายุ ๑ ปี การเจริญเติบโตในระยะต่าง ๆ ประวัติของพ่อและแม่ เป็นต้น

๒. ซื้อโคจากเกษตรกรรายย่อยอื่นๆ ซึ่งโคที่จะซื้ออาจเป็นโคสาวที่ยังไม่ได้รับการผสมพันธุ์ โคนสาวตั้งท้อง แม่โคที่เคยให้ลูกแล้ว แม่โคท้อง หรือ แม่โคลูกติด หากซื้อโคสาวอาจราคาถูกแต่ไม่แน่ว่าอาจมีปัญหาการผสมติดหรือไม่ หากซื้อแม่โคท้องหรือมีลูกติดก็แน่ใจได้ว่าไม่มีปัญหาด้านการผสมติดแต่ราคาสูงกว่า การขนส่งแม่โคท้องต้องระมัดระวังไม่ให้แท้ง และควรสอบถามว่าพ่อพันธุ์ของลูกในท้องเป็นพันธุ์ใดจะได้ต่อรองราคาให้เหมาะสมได้ อย่างไรก็ตามการซื้อโคจากเกษตรกรรายย่อยอื่น ๆ ทั้งผู้ซื้อและผู้ขายโคก็ควรทราบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับโคตัวนั้น ก่อนจะตัดสินใจซื้อขายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมโดยมีข้อพิจารณา ดังนี้ การประมาณอายุโคโดยดูจากฟันว่าเป็นโคนสาวหรือโคแก่ หรืออายุประมาณเท่าไร ดูได้จากฟันของโค โคนจะมีเฉพาะฟันล่างเท่านั้น ฟันของโคนมีทั้งฟันหน้าและฟันกราม จะดูเฉพาะฟันหน้าเท่านั้นเพราะฟันกรามดูได้ยากโคนมีฟัน ๒ ชุด คือฟันน้ำนม เป็นฟันชุดแรกที่งอกในลูกโค จะงอกครบ ๘ ซี่ (๔ คู่) ภายใน ๑ เดือนหลังคลอดและคงอยู่ต่อไปจนโคอายุประมาณ ๑ ปี ครึ่งฟันน้ำนมจะทยอยหลุดไปแล้วฟันแท้ก็งอกขึ้นมาแทน ฟันแท้ชุดแรกจะขึ้นมาแทนเมื่อโคอายุ ๒ ปี การงอกของทั้งฟันน้ำนมและฟันแท้จะเริ่มจากคู่กลางก่อนคู่ที่ ๒, ๓ และ ๔ จะอยู่ถัดออกไปทั้ง ๒ ข้างตามลำดับ การประมาณอายุโคดูได้จากฟันแท้ตามตารางที่ ๑ ในภาพฟันสีขาวเป็นฟันน้ำนม ฟันสีเข้มเป็นฟันแท้

๒.๒ กระบวนการเลี้ยงดูโคพื้นเมือง

การเลี้ยงแม่โคให้มีสุขภาพดีเป็นปัจจัยสำคัญต่อการผสมติดของแม่โคและทำให้แม่โคให้ลูกอย่างสม่ำเสมอ ความต้องการอาหารของแม่โคระยะต่าง ๆ แตกต่างกัน การจัดการเลี้ยงดูแม่โคสามารถจำแนกออกเป็นระยะต่าง ๆ ตามความต้องการอาหารของโคได้ ๓ ระยะดังนี้

ระยะที่ ๑ จากคลอดลูกถึง ๓-๔ เดือน หลังคลอด ซึ่งเป็นระยะผสมพันธุ์จนถึงตั้งท้อง

ระยะที่ ๒ ท้อง ๔-๖ เดือน

ระยะที่ ๓ ท้อง ๓ เดือน

๒.๒.๑ การเลี้ยงแม่โคจากคลอดลูก ถึง ๓-๔ เดือน (๑๒๐ วัน) หลังคลอด

ระยะนี้เป็นระยะก่อนผสมพันธุ์ เมื่อผสมติดแล้วจะเริ่มตั้งท้องและแม่โคยังผลิตน้ำนมเลี้ยงลูกที่ยังติดแม่อยู่ การให้อาหารมีความสำคัญมากที่สุดสำหรับแม่โคระยะนี้ เพราะแม่โคต้องการอาหารสำหรับฟื้นฟูระบบอวัยวะสืบพันธุ์และผลิตน้ำนมสำหรับเลี้ยงลูก

การให้อาหาร

ระยะจากคลอดลูกถึงผสมพันธุ์ หากแม่โคมีน้ำหนักเพิ่มขึ้นจะทำให้การผสมติดดีขึ้นและลดระยะห่างของการให้ลูกลง แต่การทำให้โคเพิ่มน้ำหนักโดยให้อาหารชั้นเสริมต้องเสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ถ้าให้แม่โคได้กินหญ้าอ่อนในแปลง ๓-๔ สัปดาห์ก่อนถึงฤดูพันธุ์แม่โคจะเริ่มทำน้ำหนักเพิ่มขึ้นและมีการผสมพันธุ์ดีขึ้น เมื่อแม่โคคลอดแล้วจะกินอาหารเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในตารางที่ ๓ เป็นการให้อาหารแม่โคอุ้มท้องของสถานีบำรุงพันธุ์สัตว์อุบลราชธานี (หน่วยบำรุงพันธุ์สัตว์บุณฑริก) ซึ่งฤดูฝนจะเน้นให้ทะเล็มในแปลงหญ้า ส่วนปลายฤดูหนาวและฤดูแล้งจะให้หญ้าหมักหรือฟางข้าวพร้อมเสริมด้วยอาหารชั้นประมาณ ๐.๓ - ๐.๕ กก./ตัว นอกจากนี้ควรมีแร่ธาตุให้โคเลียกินตลอดปี ซึ่งแร่ธาตุสามารถผสมเองได้โดยมีส่วนผสมคือ กระดุกปน : เกลือทะเลปน ในอัตราส่วน ๓ : ๑ ในกรณีที่กระดุกปนหาซื้อไม่ได้อาจใช้ "โคแคลเซียมฟอสเฟต" แทนในอัตราส่วนเดียวกัน ซึ่งแร่ธาตุมีประโยชน์สำหรับโคในด้านช่วยส่งเสริมให้โคมีการเจริญเติบโตเป็นไปอย่างปกติ ผสมติดง่าย ให้ลูกที่มีสุขภาพแข็งแรง ให้ลูกสม่าเสมอทุกปี

๒.๒.๒ การผสมพันธุ์

ปกติแม่โคเมื่อคลอดแล้วกลับเป็นสัดอีกภายใน ๓ ถึง ๕๐ วันแต่ควรผสมหลัง ๖๐ วัน การผสมภายใน ๔๐ วันหลังคลอดอาจมีปัญหาทำให้เกิดการติดเชื้อจากแบคทีเรีย ควรผสมหลัง ๖๐ วัน การที่จะให้แม่โคให้ลูกปีละตัวแม่โคจะต้องได้รับการผสมอีกภายใน ๘๐ วัน ถ้าแม่โคผสมจะกลับเป็นสัดข้างแม่โคจะผสมติดได้จะต้องอยู่ในระยะที่เป็นสัด ซึ่งเป็นระยะที่แม่โคจะแสดงอาการทางเพศและพร้อมที่จะยอมให้ผสม แม่โคที่เป็นสัดจะมีอาการกระวนกระวายกว่าปกติ ไล่ขึ้นทับตัวอื่นหรือยอมให้ตัวอื่นขึ้นทับอวัยวะเพศจะบวมกว่าเดิม ผนังด้านในช่องคลอดเมื่อใช้มือเปิดออกดูจะมีสีชมพูออกแดง ในช่วงต้นของอาการเป็นสัดอาจจะมีเมือกใส ๆ ไหลออกมา ในช่วงหลัง ๆ น้ำเมือกจะข้นและเหนียวขึ้น แม่โคจะเป็นสัดอยู่นานประมาณ ๒๐ ถึง ๒๒ วัน (เฉลี่ย ๒๑ วัน) จะกลับเป็นสัดใหม่อีก ช่วงการเป็นสัดได้แก่ระยะการเป็นสัดจากครั้งก่อนถึงครั้งหลัง ช่วงการเป็นสัดของโคเฉลี่ย ๒๑ วันแต่แม่โคในฝูงประมาณ ๘๔% จะมีช่วงการเป็นสัดในระยะ ๑๘-๒๔ วันอีก ๕ % เป็นสัดก่อน ๑๘ วัน และ ๑๑ % เป็นหลัง ๒๔ วันการเก็บประวัติการเป็นสัดของแม่โคจึงเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยสังเกตการเป็นสัดของแม่โคที่ใช้การผสมเทียมและการจูงผสม ระยะการเป็นสัดที่ไม่แน่นอนอาจเกิดจากสาเหตุอื่นอีก เช่น โรคแท้งติดต่อ โรคไวรัสไอซิส การขาดอาหาร พยาธิ ฯลฯ นอกจากนั้นแม่โคบางตัวแสดงอาการ

เป็นสัตว์ชัดเจนหรือเป็น " สัตว์เจ็บ " และบางตัวจะแสดงอาการเป็นสัตว์ในเวลากลางคืน ดังนั้นถ้าใช้วิธีจูงผสมหรือผสมเทียมแล้วผู้เลี้ยงต้องคอยสนใจสังเกตให้ดีมีฉะนั้นแม่โคจะพลาดการผสม

วิธีการผสมพันธุ์

การผสมพันธุ์โคพื้นเมืองในปัจจุบันมีอยู่ ๒ วิธีคือ

๑. การปล่อยให้พ่อพันธุ์คุมฝูง

การผสมพันธุ์โคพื้นเมืองจะผสมตลอดปี โดยปล่อยให้พ่อพันธุ์ให้คุมฝูงแม่โคและให้มีการผสมพันธุ์ตามธรรมชาติ ซึ่งมีข้อดีคือผู้เลี้ยงไม่ต้องคอยสังเกตการเป็นสัตว์ของแม่พันธุ์ พ่อพันธุ์จะทราบและผสมกับแม่พันธุ์เอง แต่มีข้อเสียคือถ้าแม่พันธุ์เป็นสัตว์พ่อพันธุ์จะคอยไล่ตามจนไม่สนใจกินหญ้ากินอาหารถ้ามีแม่พันธุ์เป็นสัตว์หลายตัวในเวลาใกล้เคียงกันจะทำให้พ่อพันธุ์มีร่างกายทรุดโทรม วิธีแก้ไขโดยขังพ่อพันธุ์ไว้เมื่อปล่อยให้แม่พันธุ์ออกไปเลี้ยงในแปลงหญ้าแล้วนำพ่อพันธุ์เข้ามาผสมเมื่อฝูงแม่พันธุ์กลับเข้าคอก ในพ่อโคอายุ ๓ ปี ขึ้นไปควรใช้คุมฝูงแม่โคประมาณ ๒๐ ถึง ๓๐ แม่ต่อพ่อโค ๑ ตัว แต่ในพ่อโคอายุ ๒ ปีถึง ๒ ปีครึ่ง ควรใช้คุมฝูงแม่โคประมาณ ๑๒ ถึง ๒๕ ตัวต่อพ่อโค ๑ ตัวในทุก ๆ วันที่ปล่อยให้แม่โคออกไปเลี้ยงในทุ่งหญ้า ควรจะขังพ่อโคไว้ในคอกพร้อมทั้งมีหญ้าและน้ำสะอาดอย่างเพียงพอ มีร่มเงาให้พ่อโค พ่อโคจะมีเวลาอยู่กับแม่โคและผสมกับแม่โคที่เป็นสัตว์ในช่วงเช้า เย็น และกลางคืน แต่ทั้งนี้จะต้องไม่มีพ่อโคตัวอื่นอยู่ในทุ่งหญ้านั้นด้วย มิฉะนั้นจะถูกแอบผสมก่อนการขังพ่อโคไว้ดังกล่าวเพื่อให้พ่อโคมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงซึ่งจะช่วยให้ประสิทธิภาพการผสมพันธุ์สูงขึ้น พร้อมทั้งจะผสมกับแม่โคได้เสมอ และอายุการใช้งานของพ่อโคจะยาวนานขึ้น

๒. การจูงผสม

เป็นการผสมโดยจูงพ่อพันธุ์มาผสมกับแม่พันธุ์หรือจูงแม่พันธุ์มาผสมกับพ่อพันธุ์ การผสมโดยวิธีนี้ควรแยกพ่อพันธุ์ออกเลี้ยงต่างหากเพราะจะทำให้พ่อพันธุ์มีสุขภาพสมบูรณ์ดี และพ่อพันธุ์สามารถผสมกับแม่พันธุ์ได้จำนวนมากว่าการใช้คุมฝูง แต่มีข้อเสียคือผู้เลี้ยงต้องคอยสังเกตการเป็นสัตว์เองปกติพ่อโคสามารถใช้ผสมได้สัปดาห์ละ ๕ ครั้งหากมีการเลี้ยงดูที่ดี เกษตรกรรายย่อยเลี้ยงแม่โครายละประมาณ ๕ ถึง ๑๐ แม่ การที่จะเลี้ยงพ่อพันธุ์ไว้ใช้คุมฝูงเองอาจไม่คุ้มกับการลงทุน เพราะพ่อโค ๑ ตัวสามารถใช้คุมฝูงได้ ๒๕ ถึง ๕๐ ตัวดังที่กล่าวมาแล้ว หากอยู่นอกเขตบริการผสมเทียมจึงควรรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้วจัดซื้อหรือจัดหาพ่อพันธุ์มาประจำกลุ่ม เมื่อแม่โคเป็นสัตว์จึงนำแม่โคมารับการผสมจากพ่อโคเจ้าของแม่โคอาจต้องเสียค่าบริการในการผสมบ้างเพราะผู้เลี้ยงพ่อพันธุ์ต้องมีค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดู พ่อพันธุ์แม่โคที่จะผสมกับพ่อโคจะต้องปราศจากโรคแท้งติดต่อ (หรือโรคบรูเซลเลอซิส) ดังนั้นพ่อโคและแม่โคของสมาชิกกลุ่มทุกตัวจะต้องได้รับการตรวจโรคและปลอดโรคแท้งติดต่อ เพราะหากพ่อพันธุ์เป็นโรคแล้วจะแพร่โรคให้แม่โคทุกตัวที่ได้รับการผสมด้วย

๒.๒.๓ การตั้งท้องและการกลับเป็นสัตว์

หลังจากแม่โคได้รับการผสมพันธุ์จนติดแล้วจะตั้งท้องเฉลี่ยนานประมาณ ๒๗๒ วัน (๒๗๐ ถึง ๒๗๕ วัน) ผู้เลี้ยงควรจดบันทึกวันที่ผสม แล้วอีกประมาณ ๒๑ วันต่อไปต้องคอยสังเกตดูว่าแม่โคกลับเป็นสัตว์อีกหรือไม่ หากกลับเป็นสัตว์แสดงว่าผสมไม่ติดต้องผสมใหม่ หากไม่กลับเป็นสัตว์แสดงว่าผสมติดแล้ว แต่อีกทุก ๆ ๒๑ วันต่อไปควรคอยสังเกตอีกเพื่อให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น ระยะ ๑-๒ เดือนหลังจากผสมติดแม่โคมีโอกาสแท้งลูกได้ง่าย จึงไม่ควรให้แม่โคมีโอกาสกระทบกระแทกกัน การทำงานทั่วไปเกี่ยวกับโคควรทำในช่วงอากาศเย็น เช่น ช่วงเช้า หรือบ่าย ควรคอย ๆ ไล่ต้อน หลีกเลี้ยงการเขียนดีโค การตรวจท้องเพื่อดูว่าแม่โคได้รับการผสมติดจนตั้งท้องจริงหรือไม่ นั้นสามารถทำได้โดยการคลำตรวจดูมดลูก และรังไข่ผ่านทางทวารหนักตั้งแต่แม่โคตั้งท้องได้ ๒ ถึง ๓ เดือนขึ้นไป ต้องใช้ผู้ที่มีความชำนาญและมีประสบการณ์ เป็นผู้ตรวจให้เท่านั้น

การเลี้ยงแม่โคระยะตั้งท้อง ๔-๖ เดือน

เป็นระยะที่ลูกโคโตแล้วและเตรียมตัวหย่านนม หากลูกโคกินหญ้าและอาหารได้เก่งแล้วแม่โคก็ต้องการอาหารเพียงเพื่อบำรุงร่างกายเท่านั้น ระยะนี้ความต้องการอาหารเพื่อเลี้ยงลูกในท้องยังน้อยอยู่ แม่โคจึงต้องการอาหารน้อยกว่าระยะอื่น สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงโดยให้อาหารคุณภาพต่ำได้ ถ้าให้อาหารคุณภาพดีอาจทำให้แม่โคอ้วนเกินไป แต่ก็ควรระวังอย่าให้แม่โคผอม ควรมีไขมันสะสมอยู่บ้าง โดยในฤดูฝนให้ทะเล็มในแปลงหญ้าเป็นหลัก ให้อาหารข้นเสริมบ้างตามสภาพของแม่โค ฤดูแล้วให้หญ้าหมักเป็นหลักเสริมด้วยอาหารข้นตัวละประมาณ ๐.๓-๐.๕ กก. นอกจากนี้หญ้าหมักไม่เพียงพอที่ใช้ฟางข้าวเสริมด้วยอาหารข้น อาหารข้นที่เสริมอาจปรับใช้ตามวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นและให้มีราคาถูกที่สุดเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

การเลี้ยงแม่โคระยะ ๙๐ วัน (๓ เดือน) ก่อนคลอด

เป็นระยะที่สำคัญอีกระยะหนึ่งของแม่โคเพราะเป็นระยะที่ลูกในท้องเจริญเติบโตมาถึง ๗๐-๘๐ % และแม่โคเตรียมตัวให้นมด้วย ถ้าให้อาหารคุณภาพไม่ดีแม่โคจะสูญเสียน้ำหนัก ซึ่งจะทำให้การกลับเป็นสัตว์หลังคลอดช้าลง มีผลทำให้ไม่ได้ลูกปีละตัว ระยะนี้ควรให้แม่โคมีน้ำหนักเพิ่มขึ้นเพื่อชดเชยน้ำหนักที่จะสูญเสียเมื่อคลอด โดยเฉพาะโคสาวเป็นสิ่งจำเป็นมาก

การให้อาหาร

ระยะนี้ถ้าให้อาหารพลังงาน ไม่เพียงพอจะมีผลทำให้อัตราการผสมติดต่ำ อัตราการตายของลูกโคเมื่อคลอดและหย่านนมสูง น้ำหนักลูกโคเมื่อคลอดและหย่านมต่ำ อัตราการผสมติดต่ำ ดังนั้นควรแยกเลี้ยงดูต่างหาก ให้โคได้กินอาหารคุณภาพดีจะทำให้แม่โคฟื้นตัวหลังคลอดได้เร็ว

การคลอด

ก่อนคลอด ๑ สัปดาห์ควรแยกแม่โคให้อยู่ในคอกที่สะอาด มีฟางหรือหญ้าแห้งรอง หรือให้อยู่ในแปลงหญ้าที่สะอาดสามารถดูแลได้ง่าย ปกติแม่โคจะตั้งท้องเฉลี่ย ๒๗๐ วัน (๒๗๐-๒๗๕วัน) ถ้าเลยกำหนดคลอดแล้ว ๑๐ วัน และแม่โคยังไม่คลอดต้องสังเกตและดูแลอย่างใกล้ชิด ลูกโคที่คลอดปกติจะเอาเท้าหน้าไพล่หลุดออกมาก่อน แล้วตามด้วยจมูก ปาก หู ซึ่งอยู่ระหว่างขาหน้า ๒ ขา ที่ไพล่ออกมาในท่าพุ่งหลาว การคลอดทำอื่นนอกเหนือจากนี้เป็นการคลอดที่ผิดปกติอาจต้องให้การช่วยเหลือควรให้สัตวแพทย์เป็นผู้ดำเนินการ

"แม่โคส่วนใหญ่ไม่จำเป็นต้องช่วยในการคลอด ควรอยู่ห่างๆไม่ควรรบกวนแม่โค แม่โคควรคลอดลูกออกมาภายใน ๒ ชั่วโมงหลังจากที่ถุงน้ำคร่ำปรากฏออกมา หากช้ากว่านี้ควรให้การช่วยเหลือ หากไม่คลอดภายใน ๔ ชั่วโมงลูกจะตาย หลังจากคลอดลูก ๘ ถึง ๑๒ ชั่วโมงถ้ายังไม่หลุดออกมาแสดงว่ารกค้าง ต้องให้สัตว์แพทย์มาล้างออกและรักษาต่อไป"

การเลี้ยงลูกโคเล็ก(จากแรกเกิด ถึงหย่านม)

การจัดการเลี้ยงดู

เมื่อลูกโคคลอดควรให้ความช่วยเหลือโดยเช็ดตัวให้แห้ง จัดการเอาหน้าเมื่ออภิบริเวณปากและจมูกออกให้หมด จับขาหลังยกให้ลูกโคห้อยหัวลงตบลำตัวเบาๆจนลูกโคร้อง หากลูกโคหายใจไม่สะดวกอาจต้องช่วยหายใจด้วยการเป่าปาก เมื่อลูกโคยืนได้ ให้ใช้ถ้วยผูกสายสะดือให้ห่างจากพื้นท้องประมาณ ๓ ถึง ๖ ซม. ให้ใช้กรรไกรที่สะอาดตัดแล้วใช้ยาทิงเจอร์ไอโอดีนชุบสายสะดือคอยดูให้ลูกโคได้กินน้ำนมแม่ให้เร็วที่สุดเพราะนมโคระยะแรกที่เรียกว่านม น้ำเหลืองจะมีคุณค่าทางอาหารสูงและมีภูมิคุ้มกันโรคจากแม่ถ่ายทอดมาสู่ลูก หากลูกโคไม่สามารถดูดนมกินเองได้ควรรีดนมจากแม่มาบ้วนให้ลูกกินจนแข็งแรงไม่ควรปล่อยแม่และลูกโคไปตามฝูงควรจัดหาอาหารและน้ำดื่มกักไว้แยกต่างหากจากฝูงจนกว่าลูกโคจะแข็งแรงดีแล้วจึงปล่อยตามฝูง

การปฏิบัติเลี้ยงดูลูกโคอื่น ๆควรทำดังนี้

๑. ฝูงที่มีโคจำนวนมากคนเลี้ยงอาจจำโคได้ไม่หมดจึงควรติดบอร์ดหูหรือทำเครื่องหมายลูกโคโดยเร็วที่สุด ซึ่งจะมีประโยชน์ในการจัดทำประวัติโคในฝูงปรับปรุงพันธุ์ควรชั่งน้ำหนักแรกเกิดภายใน ๒๔ ชั่วโมงหลังคลอด การติดเบอร์หูลูกโคนิยมใช้เบอร์พลาสติกขนาดเล็ก ประกอบด้วยตัวเมียเป็นแผ่นกว้างประมาณ ๔ ซม. แผ่นตัวผู้เป็นแผ่นกลมมีเดือยสำหรับล็อกให้ติดกับตัวเมีย ตัวเมียมี ๒ แบบคือ แบบที่พิมพ์หมายเลขสำเร็จมาจากโรงงานกับแผ่นเปล่าที่ต้องมาเขียนหมายเลขที่เราต้องการได้เองโดยมีปากกาสำหรับเขียนโดยเฉพาะ การใช้แบบแผ่นเปล่ามีข้อดีคือสามารถเขียนหมายเลขเองได้ตามที่ต้องการ มีคิมสำหรับบีบให้เดือยของแผ่นตัวผู้ทะลุไปล็อกติดกับแผ่นตัวเมียพยายามติดบริเวณโคนหู ติดให้ห่างจากขอบใบหูให้มาก ๆ ระวังอย่าให้ถูกเส้นเลือดใหญ่ โดยใช้นิ้วลูบคลำดูก่อนเบอร์หูแบบนี้สามารถอ่านได้ในระยะห่างประมาณ ๑ เมตร หากติดไม่ดีอาจหลุดได้แต่หากติดได้ดีและใช้เบอร์คุณภาพดีโอกาสหลุดมีน้อยมาก

"การทำเครื่องหมายลูกโคอีกอย่างหนึ่งคือการสักหูให้เป็นหมายเลขมีคิมสักโดยเฉพาะ การสักโดยหนีบหมายเลขที่ใบหูด้านในบริเวณที่ไม่มีขนหลีกเลี่ยงบริเวณที่มีขนและเส้นเลือด หากมีเส้นเลือดออกหนักจะไม่ติด เสร็จแล้วใช้หมึกอินเดียนอีนค์หรือหมึกเงินลูบบริเวณที่สัก หมึกจะแทรกเข้าไปตามรูติดเป็นหมายเลขตามที่สัก การสักมีข้อดีคือจะติดแน่นตลอดชีวิตโค แต่มีข้อเสียคือ อ่านได้ยากกว่าเบอร์พลาสติก เวลาอ่านต้องจับบังคับโคเพื่ออ่านดูใกล้ๆ บางครั้งเบอร์ที่สักไว้อาจไม่ชัดเจน"

๒. เมื่อลูกโคอายุ ๓ สัปดาห์ควรถ่ายพยาธิตัวกลม และถ่ายซ้ำอีกเมื่ออายุ ๖ สัปดาห์ ทั้งนี้อาจสุมหาไข่พยาธิดูก่อนก็ได้

๓. ฉีดวัคซีนป้องกันโรคแท้งติดต่อ (หรือบูร์เซลโลซิส) แก่ลูกโคเพศเมียอายุ ๓ ถึง ๘ เดือนแล้วเจาะรูที่หูข้างขวาของโค ๒ รู

-เมื่อลูกโคอายุ ๓-๘ เดือน ทำการฉีดวัคซีนโรคแท้งให้กับลูกโคเพศเมียทุกตัว

-เมื่อลูกโคอายุ ๔ เดือนทำการฉีดวัคซีนโรคปากและเท้าเปื่อย

การให้อาหารชั้นเสริมแก่ลูกโคเล็ก

ลูกโคจะเริ่มหัดกินหญ้าและอาหาร เมื่ออายุประมาณ ๒ ถึง ๓ เดือนเนื่องจากแม่โคจะให้นมได้สูงสุดในระยะนี้ หลังจากนั้นจะเริ่มผลิตน้ำนมเพื่อเลี้ยงลูกโคลดลงเรื่อยๆ ในขณะที่ลูกโคเติบโตขึ้นทุกวัน ลูกโคที่กินหญ้าและอาหารอื่นทดแทน ลูกโคจึงจำเป็นต้องกินอาหารอื่นทดแทน ลูกโคที่กินหญ้าและอาหารได้เร็วก็จะเติบโตได้เต็มที่ การให้อาหารชั้นเสริมจะทำให้ลูกโคโตเร็วขึ้น มีน้ำหนักหย่านมสูงกว่าเมื่อไม่ได้ให้อาหาร

ลูกโคอายุต่ำกว่า ๓ เดือนให้กินอาหารได้เต็มที่ แต่ถ้าอายุมากกว่า ๓ เดือนควรเพิ่มอาหารให้ทีละน้อยและค่อยๆ เพิ่มขึ้นหลังจากที่ลูกโคทุกตัวเริ่มกินอาหาร แต่ถ้าลูกโคมีขนาดต่างกันอาจจำเป็นต้องแยกกลุ่มลูกโคตามขนาด

ที่ให้อาหารลูกโคควรอยู่ใกล้กับบริเวณคอกแม่โคอยู่เพื่อที่ลูกโคจะได้เข้าไปลองกินอาหารได้สะดวก โดยทำช่องให้ลูกโคลอดเข้าไปกินอาหารได้กว้างประมาณ ๔๐๐-๔๕๐ มม. พื้นที่บริเวณให้อาหารประมาณ ๓๐ ซม.ต่อ ๓ ตัวให้อาหารชั้นให้กินตัวละประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ กรัม

การทำลายเขาโค

การมีเขาของโคไม่ได้มีผลดีทางเศรษฐกิจและอาจทำให้เกิดปัญหาหลาย ๆ อย่างเช่น

๑. เกิดอันตรายต่อผู้เลี้ยงและผู้ที่เกี่ยวข้อง
  ๒. โคมักขวิดกันเอง ทำให้เกิดบาดแผล เสียค่าใช้จ่ายและเสียเวลาในการรักษา
  ๓. โคบางตัวอาจมีเขายาวโง้งเข้ามาทิ่มแทงใบหน้าหรือตาตนเองได้
  ๔. อาจเกิดอุบัติเหตุเขาเข้าไปติดหรือขัดกับคอก อาจทำให้ถึงตายได้
  ๕. โคบางตัวเขาแกงออก ทำให้สิ้นเปลืองเนื้อที่วางอาหาร คอก และการขนส่ง
- การทำลายเขาโคยิ่งทำเมื่ออายุน้อยเท่าใดก็ยิ่งดี เพราะจะลดความเจ็บปวดการบาดเจ็บที่เกิดขึ้น การจับยึดก็ทำได้ง่าย การทำลายเขาลูกโคมีวิธีการต่าง ๆ เช่น

การใช้สารเคมี

ส่วนใหญ่ใช้โซดาไฟ อาจใช้แบบแห้งที่มีรูปแบบเหมือนซอล์คเขียนกระดาน หรือใช้แบบเหลวชั้นคล้ายยาสีฟันก็ได้ ควรทำเมื่อลูกโคอายุไม่เกิน ๑๐ วัน ตัดขนบริเวณรอบๆ ปุ่มเขาออก ใช้ซีซีผึ้งหรือจารบีทารอบๆ เพื่อป้องกันไม่ให้โซดาไฟไหลเยิ้มไปถูกบริเวณอื่น ทาเป็นวงกว้าง ๆ ถ้าเป็นโซดาไฟชนิดแห้งต้องทำให้ปุ่มเขาขึ้นเล็กน้อยแล้ว เอาแท่งโซดาไฟถูบริเวณปุ่มเขาจนมีเลือดซึมเล็กน้อย ใช้เวลาประมาณ ๑๕ นาที ถ้าเป็นโซดาไฟชนิดเหลวชั้นต้องชุดปุ่มเขาเล็กน้อยให้เป็นรอยเพื่อเอาไขมันที่ปกคลุมอยู่ออกแล้วเอาโซดาไฟเหลวทาบนปุ่มเขาในพื้นที่บ้านใช้ปูนแดงกับสบู่กรดในปริมาณเท่าๆ กัน กวนผสมน้ำจนเหลวคล้ายยาสีฟัน ใช้แทนโซดาไฟเหลว แยกลูกโคออกจากแม่อย่างน้อยครึ่งชั่วโมงเพื่อไม่ให้แม่เลีย หลังจากทาแล้ว ๒ ถึง ๓ วัน ปุ่มเขาจะเกิดสะเก็ดหนา ภายใน ๑๐ วันสะเก็ดจะหลุดออก ไม่มีแผลเปิด แต่ถ้าใช้สารเคมีมากเกินไปหรือถูโซดาไฟแรงเกินไป หรือสะเก็ดหลุดออกออกก็อาจมีแผลได้ให้ทำการรักษาแผล

การตอนโค

ลูกโคตัวผู้ที่ไม่ต้องการใช้หรือขายทำพันธุ์ หรือเพื่อใช้ทำงาน ควรตอนเมื่ออายุประมาณ ๕ ถึง ๖ เดือน โคตัวผู้ที่ต้องการใช้ทำงานควรตอนเมื่ออายุประมาณ ๓ ถึง ๔ ปี เพื่อให้กล้ามเนื้อส่วนหน้าของร่างกายโคได้พัฒนาตามลักษณะของโคตัวผู้อย่างเต็มที่ก่อน กล้ามเนื้อส่วนหน้าจะทำให้โคทำงานได้

แข็งแรง การตอนสามารถทำได้โดยการทุบแบบพื้นบ้าน การผ่าเอาลูกอันทะออกแต่วิธีที่ปลอดภัยคือ การตอนโดยใช้คีมที่เรียกว่า"เบอร์ดิซโซ่ (Burdizzo) " โดยใช้คีมหนีบให้ท่อน้ำน้ำเชื้อเหนือลูกอันทะ อดตัน

การหย่านมลูกโค

เกษตรกรโดยทั่วไปมักปล่อยให้ลูกโคอยู่กับแม่จนกระทั่งแม่โคคลอดลูกตัวใหม่ ซึ่งจะมีผลเสียทำให้แม่โคขณะอุ้มท้องใกล้คลอดมีสุขภาพไม่สมบูรณ์ เพราะต้องกินอาหารเพื่อเลี้ยงทั้งลูกโคที่กำลังอยู่ในท้องและลูกโคตัวเดิมอีกด้วย ดังนั้นจึงควรหย่านมลูกโคที่อายุประมาณ ๖ เดือนครึ่งถึง ๗ เดือน แต่ทั้งนี้ให้คำนึงถึงสุขภาพของลูกโคและแม่โคด้วย โดยปกติหากหย่านมลูกโคเร็วเท่าใดก็จะทำให้แม่โคมีโอกาสรักษาสุขภาพเร็วเท่านั้น ลูกโคที่โตเร็วก้สามารถหย่านมได้เมื่ออายุประมาณ ๕ เดือน จะมีผลให้แม่โคสุขภาพไม่ทรุดโทรมมากนัก ลูกโคที่ยังไม่สมบูรณ์แข็งแรงอาจหย่านมช้าลง โดยให้อยู่กับแม่ไปจนอายุถึง ๘ เดือน แต่ก็ทำให้แม่โคมีสุขภาพทรุดโทรมมาก มีผลทำให้เมื่อคลอดลูกตัวใหม่แล้วจะกลับเป็นสัตว์ซาลงระยะเวลาในการให้ลูกตัวต่อๆ ไปจะห่างขึ้นก่อนหย่านมควรให้ลูกโคได้มีโอกาสกินหญ้าในแปลงที่มีคุณภาพดี ในขณะที่แม่โคได้กินหญ้าคุณภาพต่ำกว่า แต่ลูกโคสามารถมาหาแม่ได้ตามที่ต้องการ เมื่อหย่านมควรแน่ใจว่ามีอาหารให้ลูกโคกินอย่างเพียงพอ ถ้ายังไม่พร้อมก็ยังไม่ควรหย่านมระยะหย่านมและหลังหย่านมควรมีอาหารคุณภาพดีให้ลูกโคกินอย่างเพียงพอ การหย่านมลูกโค โดยแยกลูกโคจากแม่ นำไปขังในคอกที่แข็งแรงควรให้แม่โคอยู่ในแปลงหญ้าหรือคอกที่มีรั้วกันที่มั่นคงซึ่งอยู่ใกล้กันเป็นเวลา ๓-๕ วันเพราะหากให้ไปอยู่ไกลแม่โคส่วนหนึ่งจะแหกรั่วหรือคอกมาหาลูกหลังจาก ๓-๕ วันแม่โคจะเริ่มยอมรับสภาพและค่อยๆ ว่างไปจนสามารถออกไปแปลงหรือคอกที่ห่างไกลได้ ขังลูกไว้ในคอกประมาณ ๗-๑๐ วัน โดยให้กินอาหารข้นและอาหารหยาบอย่างเต็มที่ คอกลูกโคหย่านมจะต้องอยู่ห่างจากคอกแม่พันธุ์ ระยะนี้เป็นการศึกษาให้ลูกโคคุ้นเคยกับการให้อาหาร แร่ธาตุ การเข้าคอก คัดการพ่นเห็บหรือของต่างๆ การไล่ต้อน ซึ่งจะมีความสำคัญในการให้ประสบการณ์แก่โคไปตลอดที่สำคัญก็คือ ควรเลี้ยงในแปลงหญ้าหรือคอกที่มีความมั่นคงแข็งแรงไม่ให้ลูกโคหนีได้ หากลูกโคสามารถหนีได้จะติดนิสัยไป

ตลอด

การตีเบอร์

การตีหรือสักเบอร์หูลูกโคอาจหลุดหายหรือเลอะเลือนได้ ดังนั้นเมื่อหย่านมช่วงที่แยกขังไว้ควรทำเครื่องหมายถาวรโดยตีเบอร์โคที่ตะโพกส่วนใหญ่จะตีที่ด้านซ้ายของโค การตีเบอร์มีแบบการตีเบอร์ร้อนและเบอร์เย็นการตีเบอร์ร้อนทำได้โดยนำเหล็กตีเบอร์เผาไฟแล้วนำมาประทับบนตัวโค การตีเบอร์เย็นใช้เหล็กใช้เหล็กตีเบอร์แช่น้ำแข็งแห้ง (dry ice) แทน ส่วนใหญ่ใช้การตีเบอร์ร้อนเพราะทำได้ง่ายและไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายการตีเบอร์ร้อนทำได้โดย จับโคบังคับให้อยู่กับที่ อาจล้มนัดขาทั้ง ๔ ให้แน่น หรืออาจทำในช่องบังคับโค เผาเหล็กตีเบอร์ให้ร้อนจัด ประทับเบอร์ลงบนผิวหนังโคโดยนาบไว้ประมาณ ๒-๓ วินาที อย่าใช้แรงกดเบอร์ลงไปเพราะความร้อนจะกระจาย ทำให้เนื้อบริเวณนั้นสูง จะเกิดการอักเสบเป็นแผลเน่าได้ เสร็จแล้วใช้ยาเหลืองทา

การเลี้ยงโคหลังหย่านม

การจัดการหลังหย่านม คัดลูกโคที่สามารถใช้ทำพันธุ์ได้ เก็บไว้เพื่อเลี้ยงไว้เป็นพ่อพันธุ์หรือขายทำพันธุ์ ลูกโคที่คัดเก็บไว้ทำพันธุ์ควรมีน้ำหนักหย่านมเท่ากับหรือมากกว่าน้ำหนักหย่านม

มาตรฐานของโคพันธุ์นั้นๆและมีอัตราส่วนของน้ำหนักหย่านมเกินค่าเฉลี่ยของฝูง ส่วนลูกโคที่เหลือควรจำหน่ายออกจากฝูง

การเลี้ยงดูโคสาว

โคสาว หมายถึง โคเพศเมียที่มีอายุตั้งแต่ ๑ ปีขึ้นไป จนมีอายุประมาณ ๑๘ เดือน การที่จะให้แม่โคสาวให้ลูกที่อายุ ๒ ปี แม่โคจะต้องพร้อมที่จะผสมพันธุ์ได้เมื่ออายุ ๑๓ ถึง ๑๖ เดือน แต่ควรคำนึงถึงน้ำหนักเมื่อผสมมากกว่าซึ่งควรตั้งเป้าหมายให้ผสมพันธุ์ที่น้ำหนักประมาณ ๑๐๐-๑๕๐ กก

การคัดโคสาวเข้าผสมพันธุ์

ควรคัดโคสาวเข้าผสมพันธุ์ให้มากกว่าจำนวนแม่โคที่คัดออกมไม่ต่ำกว่า ๒ เท่า เพราะหลังจากการผสมในปีแรกอาจต้องคัดแม่โคสาวที่ให้ลูกตัวแรกออกอีกมาก เช่น คัดแม่โคออกปี ๑๐ ตัว ควรคัดโคสาวเข้าผสมพันธุ์อย่างน้อยปีละ ๒๐ ตัว การคัดโคสาวไว้มากอาจทำให้ต้องลดจำนวนโคขนาดอื่นในฟาร์มลงแต่โคสาวที่คัดออกภายหลังก็มีราคาสูงกว่าเมื่อขายที่หย่านม การเลี้ยงไว้อาจคุ้มค่าคัดโคสาวที่มีลักษณะขาและเท้าไม่ดีออก ปล่อยให้โคเดินอย่างอิสระตรวจดูเท้าและกีบว่ามีขนาดเท่ากันหรือไม่ นอกจากนั้นควรดูตา ปาก และเต้านมด้วย

โคที่ตื่นง่ายหรือไม่เชื่องควรคัดออกเพราะจะสร้างปัญหาในการเลี้ยงดูและสามารถถ่ายทอดไปยังลูกได้ ก่อนผสมพันธุ์ควรชั่งน้ำหนัก ตัวที่มีน้ำหนักไม่ถึงเป้าหมายควรคัดออกโคน้ำหนักน้อยมีโอกาสผสมติดยาก หรือหากตั้งท้องอาจมีปัญหาการคลอดยากให้หม่นน้อย และอาจกลับเป็นสัดซ้ำ

หากมีโคสาวที่มีน้ำหนักถึงตามเป้าหมายมากเกินความต้องการ ให้คัดตัวที่มีลักษณะเพศเมียเอาไว้ก่อน เพราะเป็นโคที่มีโอกาสผสมติดสูงและผลิตน้ำนมได้มาก ลักษณะดังกล่าวได้แก่ มีหน้ายาว คอเรียบบาง โครงสร้างช่วงไหล่บาง และหนังบาง ดูได้จากช่วงลำคอที่ราบเรียบ มีลักษณะคล้ายโคนมมากกว่าโคเจ้าเนื้อ ควรคัดโคที่มีลักษณะคล้ายโคตัวผู้ออก

การให้อาหารคุณภาพดีแก่โคสาวเป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้โคผสมติดเร็วควรให้โคสาวได้กินหญ้าในแปลงที่มีคุณภาพดี แปลงหญ้าโคสาวควรอยู่ห่างจากแปลงโคพ่อพันธุ์เพื่อหลีกเลี่ยงการแอบผสมพันธุ์ การเลี้ยงโคสาวร่วมกับแม่โคที่เคยให้ลูกมาแล้วโคสาวจะเสียเปรียบเพราะถูกข่ม ทำให้กินอาหารได้น้อยกว่าทั้งที่โคสาวต้องการอาหารมากกว่าเพื่อการเติบโต และโคสาวเมื่อเป็นสัดจะถูกข่มไม่ให้เห็นอาการเป็นสัดออกมาชัดเจน

๒.๓ ประโยชน์ของการเลี้ยงโคพื้นเมือง

การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย คณะผู้วิจัยได้จัดออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการเลี้ยงโคเนื้อแบบปล่อยฝูงในจังหวัดเลย ด้านการเลี้ยงโคเนื้อแบบขังคอกในจังหวัดเลย ด้านการตลาดการผลิตและการซื้อขาย และการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

๒.๓.๑ ประโยชน์ของการเลี้ยงโคพื้นเมืองแบบปล่อยฝูงในจังหวัดเลย

การเลี้ยงโคเนื้อแบบปล่อยฝูง มีลักษณะการเลี้ยงโดยเกษตรกรไล่ต้อนโคไปเลี้ยงตามพื้นที่สาธารณะริมทางบ้าง หรือพื้นที่รกร้าง กลางทุ่งนา ตามหุบเขา ไร่ สวน และพื้นที่ที่เพื่อนบ้านอนุญาตให้นำโคไปปล่อยเลี้ยงได้ เพราะชุมชนสังคมชนบทจะมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีน้ำใจพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเกษตรกรมักจะซื้อโคด้วยกันเองเป็นส่วนใหญ่เพราะมีความเชื่อถือซึ่งกันและกันราคาต่อรองก็คุยกันได้ ต่อรองกันได้ง่ายกว่าคนต่างท้องถิ่น จึงทำให้เกษตรกรมีความเชื่อใจกันในการปล่อยพื้นที่ว่างเปล่า ไร่ นา สวน ให้เลี้ยงโคได้ เพราะมีความเชื่อในเรื่องของการขับถ่ายของโค จะทำให้เป็นปุ๋ยใส่ลงที่นา ชาวเกษตรกรจึงเล็งเห็นความสำคัญของการเลี้ยงโคในไร่ นา สวน^๖

โคพื้นเมืองเป็นโคที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของจังหวัดเลยมาเป็นเวลานานมีขนาดเล็กทนทานต่อสภาพ อากาศร้อนชื้นทนต่อโรคพยาธิและแมลงรบกวนได้ดีหากินเก่งให้ลูกตกสามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบ ได้ดีซึ่งเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติมีแนวโน้มลดลงการเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรรายย่อยสามารถ นำมาเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัวได้ แต่ปัญหาที่สำคัญคือปัจจุบันโคพื้นเมืองมีปริมาณลดลงเนื่องจาก นโยบายการเลี้ยงโคที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอดีตที่ผ่านมา ได้เน้นการผลิตเพื่อบริโภคและทดแทนการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศทำให้เกษตรกรหันมาเลี้ยงโคพันธุ์ต่างประเทศทั้งพันธุ์แท้และลูกผสมจนทำให้โคพื้นเมืองไม่ได้รับความเอาใจใส่ในด้านการเลี้ยงดู การปรับปรุงพันธุ์และขาดการอนุรักษ์พันธุ์อย่างจริงจังทำให้โคพื้นเมืองซึ่งสามารถเจริญเติบโตและขยาย พันธุ์ได้ดีในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรถูกละเลยไป ทั้งๆที่โคพื้นเมืองมีคุณลักษณะที่โดดเด่นเหมาะสมกับ สภาพการเลี้ยงดูของเกษตรกรและสภาพท้องถิ่นมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมมานับ ร้อยๆ ปี ให้ลูกตกในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรรายย่อยเลี้ยงง่ายโดยปล่อยให้หากินตามทุ่งหญ้าสาธารณะ ตามป่าละเมาะไล่ต้อนตามป่าเขาสามารถใช้เศษเหลือจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังใช้ ต้นทุนในการเลี้ยงดูต่ำกว่าโคพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ^๗

๒.๓.๒ ประโยชน์จากฟางข้าว

- ใช้เป็นอาหารหยาบสำหรับเลี้ยงโค กระบือ
- ใช้ทำปุ๋ยหมัก
- ใช้ทำเป็นวัสดุปกคลุมดินหลังการหว่านเมล็ดพืช
- ใช้ทำเป็นวัสดุคลุมดินสำหรับรักษาความชุ่มชื้นของดิน และใช้คลุมดินแก้ปัญหาดินเค็ม
- ใช้เป็นวัสดุสำหรับการเพาะเห็ดฟาง

^๖สัมภาษณ์, นายไสว โมรันโท, ผู้ใหญ่บ้านท่าบุงหมู่ที่๕ ตำบลศรีสองรัก, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๙.

^๗สัมภาษณ์, นางบุปผาชาติ ไชยพงศ์, นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองเลย, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

- ใช้ทำเป็นที่มุงหลังคาหรือฝากระท่อม
- ใช้ทำเป็นเชื้อจุดไฟ ช่วยให้ก่อไฟง่าย
- ใช้เป็นวัสดุผูกมัดหรือใช้แทนเชือก แต่ต้องนำมาแช่น้ำก่อนเพื่อให้ฟางนุ่ม และป้องกันการแตก ขาด ขณะพันเป็นเกลียวรัด
- ใช้เป็นวัสดุสำหรับการปล่อยครั้ง
- ใช้ผลิตเป็นเยื่อกระดาษ

๒.๓.๔ การปรับปรุงฟางข้าวสำหรับเป็นอาหารหยาบ

๑. วิธีการทางกายภาพ (physical treatment)

เป็นวิธีปรับปรุงคุณภาพฟางข้าวให้มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เช่น การสับเพื่อให้มีขนาดเล็กลง การแช่น้ำเพื่อให้มีความอ่อนนุ่ม เป็นต้น

๒. วิธีการทางเคมี (chemical treatment)

เป็นวิธีการปรับปรุงคุณภาพฟางข้าวเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเคมีด้วย วิธีการทางเคมีสำหรับช่วยเพิ่มค่าการย่อยได้ เช่น การหมักด้วยยูเรีย การย่อยด้วยกรด เป็นต้น การหมักฟางข้าวด้วยยูเรียสำหรับเป็นอาหารหยาบ ของโค กระบือ จะต้องระมัดระวังในเรื่องปริมาณยูเรียที่ใช้ เพราะหากใช้ในปริมาณมากจะเกิดความเป็นพิษต่อสัตว์ได้ คือ จะทำให้ความเข้มข้นของแอมโมเนีย และระดับความเป็นกรด-ด่างในกระเพาะรูเมนของสัตว์มากขึ้น เมื่อถูกดูดซึมจะถูกเปลี่ยนเป็นยูเรียที่ตับ หากดูดซึมมากตับจะไม่สามารถเปลี่ยนเป็นยูเรียได้หมด ส่วนที่เหลือจะอยู่ในเลือดสูงขึ้น และจะแพร่เข้าสู่ส่วนต่างๆ ของร่างกาย รวมถึงสมอง ผลที่ตามมา คือ สัตว์มีอาการกระวนกระวาย เดินโซเซ น้ำลายฟูมปาก กล้ามเนื้อกระตุก หายใจขัด และชักตายภายใน ๒-๓ ชั่วโมง

๓. วิธีการทางกายภาพ-เคมี (physical-chemical treatment)

เป็นวิธีการปรับปรุงคุณภาพฟางข้าวที่ใช้กระบวนการทางกายภาพ และเคมีร่วมกัน อาทิ การบด สับ ละนํามาหมักด้วยยูเรียหรือย่อยด้วยกรด เป็นต้น

๔. วิธีการทางชีวภาพ (biological treatment)

เป็นวิธีการปรับปรุงคุณภาพฟางข้าวด้วยกระบวนการทางชีวภาพ กระบวนการนี้ที่สำคัญ คือ การหมักด้วยการใช้จุลินทรีย์หรือใช้เอ็นไซม์จากจุลินทรีย์ อาจหมักฟางข้าวที่ยังไม่ได้ผ่านการบดสับหรือใช้ฟางข้าวที่บดสับแล้วก็ได้^๕

๒.๓.๕ การจัดเก็บฟางข้าว

๑. การกองในที่โล่ง การกองฟางในที่โล่ง เป็นวิธีการเก็บรักษาฟางข้าววิธีดั้งเดิมที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณด้วยการกองฟางให้เป็นกองสูงโดยเลือกกองบนพื้นที่ที่เป็นเนินหรือบริเวณที่สูงไม่

^๕ ถนัด รัตนาณพงศ์, การเสริมยูเรีย-กากน้ำตาลและไบโกระถิน-กากน้ำตาลในฟางข้าวสำหรับโคนมในฤดูแล้ง, ๒๕๓๑, (มปป.)

เสียงต่อน้ำท่วมได้ง่าย ลักษณะของกองฟางมีรูปร่างคล้ายระฆังคว่ำ มีฐานกว้าง และค่อยๆ เรียวลดขนาดลงจนถึงส่วนปลายสุด การกองฟางด้วยฟางชนิดเกี่ยวมือสามารถกองเรียงเป็นชั้นๆ อัดเรียงกันแน่น และกองสูงได้ดีกว่าฟางข้าวจากการใช้รถเกี่ยวหรือฟางข้าวที่ใช้รถนวด เนื่องจากฟางมีลักษณะคงสภาพเป็นลำต้นสมบูรณ์ สามารถจัดเรียงได้ง่าย ปัจจุบันการกองวิธีนี้ยังพบได้ทั่วไปตามพื้นที่ชนบทในทุกแปลงเกษตรกรที่มีความต้องการใช้ประโยชน์จากฟางข้าวน้อย เช่น ในเกษตรที่ใช้เป็นอาหารโคเพียงไม่กี่ตัว จึงได้รวบรวม และจัดเก็บในโรงเรือน การกองวิธีการนี้ มีโอกาสทำให้ฟางข้าวเน่าเสียได้ง่าย โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่ฟางข้าวสัมผัสกับน้ำฝนโดยตรง และหากดินมีความชื้นมาก ฟางข้าวบริเวณฐานด้านล่างจะเน่าเสียได้ง่าย แต่ก็ยังมีฟางข้าวบางส่วนที่ยังสามารถรักษาสภาพไว้ได้ โดยเฉพาะฟางข้าวบริเวณส่วนกลางของกอง

๒. การกองในโรงเรือน เป็นวิธีการเก็บรักษาฟางข้าวที่ใช้ในเกษตรบางราย โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีความต้องการใช้ฟางข้าวมาก และสามารถมีเงินทุนสร้างโรงเรือนเก็บได้ เช่น เกษตรที่มีอาชีพเพาะเห็ดฟาง เกษตรกรที่ต้องใช้ฟางคลุมแปลงเกษตร และเกษตรกรผู้เลี้ยงโคจำนวนมาก เป็นต้น วิธีการเก็บรักษาฟางวิธีนี้ สามารถเก็บรักษาฟางข้าวได้นานหลายปี เนื่องจากมีหลังคาป้องกันฝนได้ แต่มีค่าใช้จ่ายสูงมากเมื่อเทียบกับการกองในที่โล่ง^๙

---

^๙สัมภาษณ์, จำสิบเอกสงวน นาคี, ข้าราชการทหารบ้านาญหมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก, เมื่อวันที่ ๘

บทที่ ๓

นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเลี้ยงโค

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การวิเคราะห์เนื้อหาและจากการลงพื้นที่ที่ได้จากการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดเลยจำนวน ๓๐ ราย ซึ่งเกี่ยวกับข้องกับการการคัดเลือกกลุ่มชาวบ้านผู้เลี้ยงโคในจังหวัดเลยจำนวน ๑๑ ราย ประกอบด้วย นักวิชาการเกษตรจำนวน ๘ ราย และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน ๑๑ ราย รวมทั้งหมด ๓๐ ราย โดยมีกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ผู้เลี้ยงโคจังหวัดเลย ประเด็นที่นำมาวิเคราะห์มี ๒ ประเด็น ได้แก่ นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย และกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

๓.๑ นโยบายเลี้ยงโคพื้นเมือง

การศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเลย คณะผู้วิจัยได้จัดออกเป็น ๒ ด้าน ได้แก่ นโยบายทั่วไปขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย และกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

๓.๑.๑ นโยบายทั่วไปขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

นโยบายการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อในจังหวัดเลย ได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นองค์การบริหารส่วนตำบลศรีสองรัก เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ และ ๑๐ ระบุว่า รัฐจะส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตโคเนื้อให้เพียงพอต่อการบริโภคของประเทศ เพื่อทดแทนการนำเข้าและส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเล็งเห็นความสำคัญของนโยบายแห่งชาติ จึงได้มีการสนับสนุนให้เกษตรกรในท้องถิ่นของตนสามารถเลี้ยงโคเนื้อเป็นระบบธุรกิจได้ โดยรัฐจะเป็นผู้สนับสนุนปัจจัยการผลิตพื้นฐาน เงินทุนดอกเบี้ยต่ำภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงโค สนับสนุนให้มีการส่งออกโคเนื้อ โคพันธุ์ และผลิตภัณฑ์โคออกไปขายยังต่างประเทศ โดยรัฐเป็นผู้เจรจากับประเทศคู่ค้าและอำนวยความสะดวกในการส่งออก

และจากนโยบายดังกล่าวสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลยในฐานะผู้รับผิดชอบงานด้านการผลิต การพัฒนาปศุสัตว์และการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ต่างๆมาโดยตลอด จึงเล็งเห็นความสำคัญในการ

ผลิตโคเนื้อ โดยเฉพาะโครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อของชาวจังหวัดเลย และที่สำคัญ จะมีโครงการต่างๆมากมาย อาทิเช่น โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อตามแผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิต การเกษตร โครงการธนาคารโค - กระบือเพื่อเกษตรกรกรมตามพระราชดำริ เป็นต้น แต่การส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อต่างๆ เหล่านี้ ยังมีปัญหาอยู่หลายประการ เช่น ปัญหา ด้านการส่งเสริม ด้านการผลิต ด้านการตลาด และด้านโรคระบาดสัตว์ เป็นต้น^๑

โคเนื้อเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ความนิยมและความต้องการบริโภคเนื้อโคภายในประเทศมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น จังหวัดเลยก็เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีเกษตรกรให้ความสนใจในการเลี้ยงโคจำนวนมาก รูปแบบการเลี้ยงโคเนื้อในปัจจุบันจึงปรับเปลี่ยนเป็นการเลี้ยงเชิงธุรกิจมากขึ้น เกษตรกรมีรูปแบบการเลี้ยงแบบจริงจัง เลือกใช้พันธุ์ที่เหมาะสมต่อรูปแบบการผลิตและมีการวางแผนการผลิตอย่างเป็นระบบ ทำให้เนื้อโคที่ได้มีคุณภาพดีกว่าเดิม และสามารถทดแทนเนื้อโคคุณภาพดีที่นำเข้าจากต่างประเทศได้ การผลิตโคเนื้อในจังหวัดเลยคิดเป็นร้อยละ ๔.๐๓ ของจำนวนโคเนื้อทั้งหมดในประเทศไทย ระบบการตลาดโคเนื้อในจังหวัดเลยอยู่ในระดับขนาดกลางๆและตลาดระดับล่างเป็นรูปแบบการเลี้ยงโคเนื้อในจังหวัดเลยมีทั้งแบบการขังคอกและการแบบปล่อยฝูง ในการเลี้ยงโคเนื้อแบบขังคอกเป็นการเลี้ยงระยะสั้น การเลี้ยงโคเนื้อในแต่ละรูปแบบอาศัยปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกัน^๒

ตามกรอบและนโยบายของรัฐบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพยายามผลักดันให้เกษตรกรปฏิบัติตามนโยบายการส่งเสริมเกษตรกรให้เลี้ยงโคเนื้อในทุกภูมิภาค แต่เนื่องด้วยสภาพโดยทั่วไปไม่ค่อยเอื้ออำนวยต่อการเลี้ยงโค จึงทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคไม่สอดคล้องกับนโยบายการเลี้ยงโคมากเท่าที่ควร ตามนโยบาย ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อ ด้านการกำหนดราคา รับซื้อโคเนื้อ ด้านคุณภาพของเนื้อโคและด้านการตลาด

๓.๒ กลไกการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ

การส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรในจังหวัดเลย จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์และงบประมาณ ของโครงการที่ได้กำหนดไว้ โดยเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบระดับจังหวัดและปศุสัตว์อำเภอที่เกี่ยวข้อง ร่วมคัดเลือกพื้นที่ ชี้แจงโครงการถ่ายทอดความรู้ด้านการเลี้ยงโคเนื้อ การจัดการด้านอาหาร สัตว์ การดูแลสุขภาพสัตว์ การป้องกันโรคในโคเนื้อ ทั้งรูปแบบการฝึกอบรม การสาธิต การทัศนศึกษา ดูงาน และรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้เกษตรกรได้รับความรู้สามารถนำไป ปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตาม

^๑สัมภาษณ์, นายประจวบ ศีลธรรม, นายกองคกรบริหารส่วนตำบลศรีสองรัก, เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๕๙.

^๒สัมภาษณ์, นายเจษฎา สอนเสียง, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่๔ ตำบลปากตม, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

การดำเนินกลไกสำหรับการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรในจังหวัดเลย มีข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคในการส่งเสริมอยู่หลายประการ ได้แก่ อุปสรรคด้านบุคลากรของหน่วยงาน งบประมาณ คุณสมบัติและความต้องการของเกษตรกร รวมถึงระบบส่งเสริมการปศุสัตว์ที่ไม่เหมาะสม ซึ่งเป็นปัญหาต่อความสำเร็จและไม่สนองต่อความต้องการของเกษตรกรที่เลี้ยงโคเนื้อในจังหวัดเลยอย่างแท้จริง ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงได้กำหนดกลไกสำหรับคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย แยกออกเป็น ๕ ด้าน ได้แก่ กลไกด้านผลิตโคเนื้อ กลไกด้านการควบคุมป้องกันโรคระบาดสัตว์ กลไกด้านพัฒนาระบบการตลาด กลไกด้านตลาดเนื้อโค และกลไกด้านการบริหารจัดการองค์กร^๓

๓.๒.๑ กลไกด้านผลิตโคเนื้อ

- ๑) จัดให้มีการฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยีด้านผลิตโคเนื้อให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงโค
- ๒) สนับสนุนให้เกษตรกรเก็บรักษาแม่โคเนื้อพันธุ์ดีไว้ขยายพันธุ์ เพื่อผลิตโคเนื้อที่มีคุณภาพ โดยให้ทุนในการสนับสนุนเอาใจใส่ดูแลเกษตรกรต่อไป
- ๓) เพิ่มการผลิตเนื้อโคคุณภาพสำหรับตลาดระดับสูงโดยใช้วิธีผสมเทียม และโคพ่อพันธุ์ฝักฝนเกษตรกรให้ทดลองทำจริงเพื่อเกิดความชำนาญ
- ๔) สนับสนุนให้เกษตรกรผลิตพืชอาหารสัตว์เพื่อจำหน่าย หรือผลิตเพื่อการเลี้ยงโคเนื้อของตนเองให้ครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่
- ๕) สนับสนุนและส่งเสริมการถ่ายพยาธิลูกโคเนื้อของเกษตรกรเพื่อลดอัตราการตายของลูกโคเนื้อ
- ๖) มีการพัฒนาฟาร์มโคเนื้อของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์มโคเนื้ออย่างแท้จริงและยั่งยืนถึงรุ่นสู่รุ่น
- ๗) สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาให้มีการผลิตโคเนื้อพื้นเมือง ในรูปเนื้อโคธรรมชาติและเนื้อโคอินทรีย์^๔

๓.๒.๒ กลไกด้านการควบคุมป้องกันโรคระบาดสัตว์

๑. เพิ่มการผลิตวัคซีนป้องกันโรคที่สำคัญให้มีคุณภาพและมีปริมาณให้เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร
๒. การกระจายอำนาจให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินการเกี่ยวกับวัคซีนโดยองค์กร

^๓สัมภาษณ์, ดร.อรุณีย์ ราชภักดิ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาโคก, เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๙.

^๔สัมภาษณ์, นายเหล่าทอง สายวิเศษ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปากหมาก, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม

ปกครองส่วนท้องถิ่นทำหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลด้านคุณภาพ

๓. เพิ่มประสิทธิภาพด้านชายแดนในการป้องกันโรคและควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ โดยเฉพาะ

ชายแดนที่ติดริมน้ำโขง ประกอบด้วย อ.เชียงคาน อ.ท่าลี่ อ.นาแห้ว อ.ปากชม เป็นต้น

๔. ควบคุมโรคจากการนำเข้าโคมีชีวิต และเนื้อโคจากต่างประเทศ เพื่อลดการติดเชื้อที่ไม่สามารถตรวจสอบได้เนื่องจาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีเครื่องมือที่ทันสมัยมากเท่าที่ควร

๕. ฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านการควบคุม ป้องกันโรคระบาดสัตว์แก่เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประเทศเพื่อนบ้านอย่างรัดกุมและต่อเนื่องอยู่ตลอด

๖. ควรจัดให้มีการจัดทำเครื่องหมายและขึ้นทะเบียนโคเนื้อแห่งชาติ^๕

๓.๒.๓ กลไกด้านการพัฒนาระบบการตลาด

๑. สนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยรวมตัวเป็นกลุ่มหรือสหกรณ์ โดยสร้างเครือข่ายความเชื่อมโยงด้านการผลิตกับด้านการตลาดมีการประสานงานกันอย่างเป็นระบบ

๒. จัดทะเบียนฟาร์มเกษตรกรที่เลี้ยงโคและจัดตั้งศูนย์สารสนเทศโคเนื้อ เพื่อให้ทราบข้อมูลด้านการผลิตและความต้องการของตลาดโคเนื้อมีความชัดเจนและรัดกุมมากขึ้น

๓. พัฒนาการตลาดโคมีชีวิต ให้มีระบบตรวจสอบย้อนกลับได้ เพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน

๔. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการขยายตลาดขายพันธโคเนื้อและเนื้อโคคุณภาพในต่างประเทศ โดยเน้นประเทศในเขต อาเซียน เป็นอันดับแรกเพื่อการรองรับไปสู่ระดับโลกในอนาคต

๕. บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรแนะนำ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้มีการบริโภคเนื้อโคขุนที่ผลิตภายในประเทศให้เพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับตลาดที่จะเพิ่มขึ้น

๖. มีการตรวจสอบและพัฒนาโรงฆ่าสัตว์ให้ได้มาตรฐาน สะอาด ถูกสุขอนามัย พร้อมทั้งมีเครื่องหมายรับรองคุณภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

๗. ปรับปรุงรูปแบบการจำหน่ายเนื้อในตลาดสด โดยกำหนดให้เก็บรักษาเนื้อสัตว์ในตู้เย็นเพื่อการจำหน่าย เพื่อสร้างระบบอาหารปลอดภัย

๘. ศึกษา วิจัยการแปรรูปเนื้อโคเป็นอาหารประเภทพร้อมบริโภค

๙. สร้างเครื่องหมายสินค้าจากเนื้อโคพื้นเมืองในรูปแบบเนื้อธรรมชาติหรือเนื้ออินทรีย์

๑๐. การควบคุมการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศ เพื่อป้องกันราคาเนื้อโคในประเทศ

ตกต่ำ

^๕ สัมภาษณ์, นางจิระพันธ์ พิศถาน, ผู้ใหญ่บ้านหัวนาหมู่ที่ ๘ ตำบลนาโป่ง, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม

๑๑. พัฒนาความรู้ให้แก่ผู้ประกอบการ หรือเจ้าของโรงฆ่า และผู้ตัดแต่งเนื้อโคให้มีความรู้ความสามารถ ในการเก็บรักษาเนื้อโคหลังถูกฆ่า แยกชนิดของเนื้อตามคุณภาพ

๑๒. ส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายและศูนย์กระจายสินค้าเนื้อโคให้มีคุณภาพของสหกรณ์โคเนื้อในเมืองใหญ่ๆและแหล่งท่องเที่ยวสำคัญๆ เช่น ภูเรือ ภูกระดึง และอำเภอเชียงคาน เป็นต้น^๖

๓.๒.๔ กลไกด้านการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๑) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของสินค้าเนื้อโคคุณภาพของสหกรณ์โคเนื้อ โดยการนำระบบการบริหารจัดการแบบคล่องตัวมาขับเคลื่อนตลอดห่วงโซ่การผลิตและการตลาด

๒) จัดตั้งศูนย์สารสนเทศโคเนื้อ เพื่อทำหน้าที่ประสานความร่วมมือด้านข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีหน้าที่รวบรวมข้อมูลการนำเข้า ส่งออก และการค้าเนื้อโค โคเนื้อ ผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์จากโคเนื้อความเคลื่อนไหวทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๓) ปรับปรุงและแก้ไขกฎหมายและระเบียบที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดโคเนื้อให้มีความสมดุลเท่าเทียมกัน

๔) ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อรวมตัวเป็นสถาบันเกษตรกรและสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนาโคเนื้อทั้งระบบการผลิตและการตลาดกระจายทั่วทุกเทศบาล

๕) บริหารจัดการรวบรวมข้อมูลให้เป็นปัจจุบันมากที่สุด กลั่นกรองและเผยแพร่สู่ผู้เลี้ยงโคเนื้อทั่วทุกอำเภอในจังหวัดเลย

๖) วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อซึ่งได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะในทางลบอันเนื่องมาจากการทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีต่อรัฐบาล^๗

๓.๓ การดำเนินงานและการส่งเสริม

การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย คณะผู้วิจัยได้จัดออกเป็น ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการเลี้ยงโคเนื้อแบบปล่อยฝูงในจังหวัดเลย ด้านการเลี้ยงโคเนื้อแบบขังคอกในจังหวัดเลย ด้านการตลาดการผลิตและการซื้อขาย และการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

^๖สัมภาษณ์, นายประจักษ์ คุณพันธ์, กำนันตำบลศรีสองรัก, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

^๗สัมภาษณ์, จำสิบเอกสุภรณ์ ประเสริฐไทย, ข้าราชการบำนาญ, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

ภาพที่ ๓.๑ การเลี้ยงโคเนื้อแบบปล่อยฝูง

ปัจจุบันโคพื้นเมืองมีบทบาทที่สำคัญมากขึ้นเพราะการแข่งขันในการใช้พื้นที่การเกษตรเพื่อผลิตอาหารและเครื่องอุปโภคโดยเฉพาะการผลิตอาหารโปรตีนเพื่อให้พอเพียงกับการบริโภคในท้องถิ่น จากข้อมูลเศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปีพ.ศ.๒๕๕๘ รายงานว่าจังหวัดเลยมีจำนวนโคเนื้อประมาณการ ๑๒,๗๖๑ ตัว เพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว ๔๓๑ตัว ในจำนวนนี้ประกอบด้วยโคพื้นเมือง ซึ่งเลี้ยงกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัด จำนวน ๑๒,๗๖๑ ตัว สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลยได้เห็นถึงความสำคัญของการเลี้ยงโคพื้นเมืองเหล่านั้นไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากร ทางพันธุกรรมและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนเนื่องจากโคพื้นเมืองมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ของจังหวัด ในด้านใช้เป็นอาหารสัตว์ใช้งานธนาคารออมทรัพย์ของเกษตรกรรายย่อย เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมและทรัพยากรของจังหวัด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดได้ดำเนินการโครงการวิจัยทดสอบ พันธุ์และกระจายพันธุ์โคพื้นเมืองในเกษตรกรรายย่อย โดยร่วมมือกับเกษตรกรในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์โคพื้นเมืองในทั่วทุกอำเภอของจังหวัดทั้งในแง่ผลิตเป็นโคเนื้อและโคที่ใช้นมประจำท้องถิ่นนั้นๆส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่าย จัดวางแผนระบบการจดทะเบียนข้อมูลและฐานข้อมูลที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ ปรับปรุงการให้ผลผลิตให้สูงขึ้นกว่าเดิม กระจายพันธุกรรมโคพื้นเมืองที่ได้รับการปรับปรุงพันธุ์ แล้วอย่างมีระบบและพัฒนาเป็นสินค้าส่งออกในอนาคต^๔

^๔สัมภาษณ์, นายวิบูลย์ เลิศวัฒนาสมบัติ, ปศุสัตว์จังหวัดเลย สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลย, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

๓.๓.๑ การเลี้ยงโคพื้นเมืองแบบชังคอกในจังหวัดเลย

การเลี้ยงโคเนื้อแบบชังคอก ลักษณะการเลี้ยงคือจำกัดจำกัดพื้นที่ โดยให้โคอยู่ในคอกหรือโรงเรือน เกษตรกรเป็นผู้หาอาหารหยาบโดยตัดมาให้กินทุกมื้อ และมีการเสริมอาหารข้นเพื่อเพิ่มคุณค่าทางอาหารเพื่อให้โคเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น เกษตรกรจะซื้อพันธุ์โคมาจากตลาดนัดโคเป็นส่วนใหญ่ รองลงมาจะซื้อจากฟาร์มเกษตรกร พันธุ์โคที่เกษตรกรเลี้ยงคือ โคพันธุ์ลูกผสมอเมริกันบราห์มัน รองลงมาคือโคพันธุ์ลูกผสมฮินดูบราซิล เลี้ยงในระยะสั้นๆ ๓-๖ เดือนแล้วขาย ลักษณะโรงเรือนของโคชังคอกจะมีความทนทานแน่นหนากว่าโคปล่อยฝูง โดยพื้นคอกเป็นพื้นปูนซีเมนต์ และเป็นพื้นดินโรงเรือนจะมุงด้วยกระเบื้องและสังกะสีรั้วจะทำด้วยไม้ไผ่รองลงมาคือไม้และเหล็กแป็บอาหารจะเป็นรางฉาบด้วยปูนซีเมนต์และมีอ่างน้ำทุกฟาร์ม เกษตรกรจะให้อาหารโคชังคอกด้วยอาหารหยาบผสมอาหารข้น โดยการตัดมาให้กิน เกษตรกรมีการเก็บถนอมพืชอาหารหยาบเป็นการกักตุนไว้ในหน้าแห้งแล้ง และเกษตรกรทุกรายใช้แหล่งน้ำบาดาลในการเลี้ยงโคชังคอก นอกจากนั้นมีการเลี้ยงโคแม่พันธุ์ร่วมด้วย มีการเปลี่ยนพ่อพันธุ์คุมฝูง ประมาณ ๓ปีถึง๔ปีจะเปลี่ยนพ่อพันธุ์ต่อครั้ง อัตราการให้ลูกเฉลี่ยของแม่โคปีละ ๑ ตัว และมีการคัดโคสาวที่ผิดปกติออก เกษตรกรทุกฟาร์มไม่มีการตรวจโรคโคก่อนนำโคเข้าคอก เกษตรกรทุกรายมีการป้องกันโรค โดยการฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย ยาถ่ายพยาธิและยาบำรุง^๙

ภาพที่ ๓.๒ การเลี้ยงโคเนื้อแบบชังคอก

^๙สัมภาษณ์, นายก้าน คุณวงศ์, นายเทศมนตรีนาอ้อ, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙

โคพื้นเมือง ที่อยู่ในจังหวัดเลยได้มีการเลี้ยงดูมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ยังไม่ทราบแน่ชัดในสายพันธุ์ดั้งเดิมและประวัติความเป็นมาในอดีต โคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองต่างๆอยู่ในเขตภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนทางภาคเหนือและภาคใต้โคพื้นเมืองบางส่วนจะมีรูปร่างแตกต่างกันออกไป เพราะมีสายเลือดโคอื่น โดยเฉพาะโคอินเดียมผสมปนเปไปบ้างแล้ว จึงมีโครงสร้างใหญ่ โดยเฉพาะพ่อโคบางตัวอาจมีน้ำหนักตัวสูงถึง ๔๘๐ กิโลกรัม โคพื้นเมืองจัดอยู่ในกลุ่มโคอินเดียม มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีขนสั้นเกรียน โดยทั่วไปมีลำตัวสีน้ำตาลแกมแดง แต่อาจมีสีแตกต่างกันหลายสี เช่น ดำ แดง น้ำตาล ขาว เหลือง เป็นต้น หน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบ ตะโหนก เล็ก เหนียงคอและหนังใต้ท้องไม่มากนัก ใบหูเล็ก นิสัยเปรี้ยว ตื่นตกใจง่ายรักฝูง จดจำฝูงได้ดี มีความแข็งแรงทนทาน และอดทนมาก จึงเป็นโคสำหรับใช้งานโดยแท้จริง ทนทานต่อสภาพแวดล้อมอากาศร้อนชื้นโรคพยาธิและแมลงได้ดี มีความสามารถใช้อาหารหยาบที่มีคุณภาพต่ำ^{๑๐}

การเลี้ยงโคเนื้อเป็นอาชีพที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ดังนั้น วิธีการเลี้ยง รูปแบบการเลี้ยง ทักษะคติ ความเชื่อ ฯลฯ ยังปรากฏให้เห็นอยู่ในยุคปัจจุบัน จึงเกิดปัญหาการเลี้ยงโคเนื้อมาโดยตลอด เช่น ปัญหาการขาดแคลนอาหารหยาบในฤดูแล้ง ปัญหาพื้นที่เลี้ยงโคไม่เพียงพอ เพราะภูมิศาสตร์ของจังหวัดเลยส่วนใหญ่จะมีหุบเขาค่อนข้างเยอะและแม่น้ำลำคลองก็มีจำนวนน้อยมากถ้าเทียบกับจังหวัดอื่นๆที่มีพื้นที่ราบ ซึ่งปัญหาต่างๆเหล่านี้ เกษตรกรสามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง หากเกษตรกรเอาใจใส่และให้ความสำคัญเรื่องการปลูกพืชอาหารสัตว์ โดยการแนะนำของเจ้าหน้าที่สำนักงานปศุสัตว์เพราะจำนวนโคที่เกษตรกรเลี้ยงส่วนใหญ่ใช้อาหารหยาบสดวันละประมาณ ๔๐๐ กิโลกรัม ซึ่งเกษตรกรสามารถปลูกและบริหารจัดการพืชอาหารสัตว์ในพื้นที่ที่จำกัดของตนเองใช้เลี้ยงโคจำนวนดังกล่าวได้^{๑๑}

^{๑๐}สัมภาษณ์, นายอภิรักษ์ มนตรี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลอ้อ, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๙.

^{๑๑}สัมภาษณ์, จำสับเอกสงวน นาคี, ช่างราชการทหารบ้านบุญหมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก, เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๕๙.

ภาพที่ ๓.๓ การเลี้ยงโคเนื้อแบบใช้พื้นที่จำกัด

๓.๓.๒ ด้านการตลาดโคพื้นเมือง การผลิตและการซื้อขาย

สถานการณ์ตลาดและราคาแหล่งรับผลิตที่สำคัญอยู่ในเขตอำเภอเมือง วังสะพุง หนองหิน เชียงคาน ฯลฯ เป็นต้น มีการซื้อขายราคาโคเนื้อ ขนาดใหญ่ โคเนื้อขนาดกลาง และโคเนื้อขนาดเล็ก ราคาเท่ากันที่ผ่านมา เนื่องจากปริมาณความต้องการบริโภคโคเนื้อ ในตลาดปัจจุบันยังไม่เปลี่ยนแปลง ราคาที่เกษตรกรขายได้ โคเนื้อ ขนาดใหญ่ เฉลี่ยตัวละ ๑๙,๑๐๐ บาท - โคเนื้อ ขนาดกลาง เฉลี่ยตัวละ ๑๖,๔๕๐ บาท - โคเนื้อ ขนาดเล็ก เฉลี่ยตัวละ ๑๒,๑๕๐ บาท ราคาโคมีชีวิต ซึ่งจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ซื้อ ซึ่งแบ่งออก ได้ ๒ ประเภท ได้แก่

ซื้อเพื่อใช้ทำเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ และซื้อเพื่อส่งเข้าโรงฆ่าสัตว์ ราคาจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะของโคเนื้อ เช่น ลักษณะตรงตามแนวสายพันธุ์ โคที่มีลักษณะตรงตามแนวสายพันธุ์ จะมีราคาสูงกว่าโคที่มีลักษณะไม่ตรงตามแนวพันธุ์ เช่น โคพันธุ์บราห์มันจะต้องมีสีขาว สีเทา หรือสีแดง ถ้าเป็นโคพันธุ์บราห์มันพันธุ์แท้จะต้องมีหนัง จมูก พู่หาง ขนตาและหนังต้องเป็นสีดำ เป็นต้น ซึ่งอายุของโค โคที่มีอายุน้อยจะมีราคาเมื่อเปรียบเทียบกับน้ำหนักต่อกิโลกรัมจะสูงกว่าโคที่มีขนาดเล็ก และพันธุ์ประวัติโคที่มีพันธุ์ประวัติจะมีราคาสูงกว่าโคที่ไม่มีพันธุ์ประวัติ

ภาพที่ ๓.๔ การเลี้ยงโคพันธุ์บราห์มัน

ชื่อเพื่อส่งเข้าโรงฆ่าสัตว์ ราคาจะแตกต่างกันขึ้นกับปริมาณโคที่ส่งเข้าจำหน่ายในท้องตลาด ถ้ามีโคส่งสู่ตลาดมากราคาก็จะถูก เพราะราคาขนาดของโคจะแตกต่างกันตามคุณภาพของขนาดตัวโค โคที่มีขนาดใหญ่จะมีราคาเมื่อเปรียบเทียบกับน้ำหนักต่อกิโลกรัมจะสูงกว่าโคที่มีขนาดเล็กและความสมบูรณ์ของโค โคที่มีความสมบูรณ์จะราคาสูงกว่าโคผอม เนื่องจากปริมาณเนื้อมากกว่าโคผอม^{๑๒}

การจัดการผลิตโคเนื้อแบบปล่อยฝูง เกษตรกรเลี้ยงโคจะมี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะการเลี้ยงแบบไล่ต้อนเกษตรกรไล่ต้อนโคออกจากคอกในทุกๆเช้า เพื่อหากินตามแหล่งที่สาธารณะ หรือทุ่งนาในเวลากลางวันก็ต้อนไปกินน้ำใกล้กับแหล่งที่หากิน หากไม่มีแหล่งน้ำเกษตรกรก็ต้องต้อนกลับมาหากินน้ำที่คอก พอตกถึงบ่ายจึงต้อนไปหากินหญ้า จากนั้นเกษตรกรต้อนโคมากินน้ำอีกครั้งก่อนกลับเข้าคอกในตอนเย็น การเลี้ยงลักษณะแบบนี้เกษตรกรต้องพึ่งพาพื้นที่สาธารณะและแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งเมื่อถึงฤดูแล้งของทุกปี เกษตรกรก็จะขาดแคลนพื้นที่เลี้ยงสัตว์และแหล่งน้ำ ส่วนการเลี้ยงอีกลักษณะหนึ่งก็คือการเลี้ยงแบบปล่อยให้แทะเล็มในที่เกษตรกรเอง หรือตามสถานที่เจ้าของอนุญาตให้เข้าไปแทะเล็มได้ เกษตรกรทำการล้อมรั้วด้วยรูดแล้วปล่อยกระแสไฟฟ้าจากแบตเตอรี่ เพื่อไม่ให้

^{๑๒} สัมภาษณ์, นายอภิรักษ์ มนตรี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลนาอ้อ, เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๙.

โคออกมาจากสถานที่แห่งนั้นแล้วลุกเข้าในไร่ที่นาสวนอื่นที่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิต การเลี้ยงโคในลักษณะแบบนี้เกษตรกรสามารถปล่อยโคไว้แล้วตนเองสามารถไปที่อื่นได้โดยไม่ต้องคอยดูแลตลอดเวลา การเลี้ยงลักษณะแบบนี้ค่อนข้างมีน้อยบางที่ก็เลี้ยงทั้งสองรูปแบบแล้วแต่ความสะดวกของเกษตรกร ส่วนใหญ่เกษตรกรเลี้ยงโคในพื้นที่สาธารณะ รองลงมา ก็จะเป็นการเลี้ยงแบบใช้พื้นที่ของตนเองและพื้นที่สาธารณะ^{๑๓}

๓.๓.๓ การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงโคของชาวจังหวัดเลย จะแยกออกเป็น ๓ ด้าน คือ ๑. ภูมิปัญญาการดูแลลักษณะโคที่ปรากฏภายนอกแบบปล่อยฝูง ๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นการตอนโค และ ๓. ภูมิปัญญาในการกักเก็บฟางข้าวเพื่อเป็นอาหารสำหรับการเลี้ยงโคเนื้อแบบขังคอก

ในส่วนแรกภูมิปัญญาการดูแลลักษณะโคที่ปรากฏภายนอก เกษตรกรจะต้องใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกโค มีลักษณะที่เฉพาะตัว คือคัดเลือกลักษณะทางกายภาพของวัวที่มีความอดทน มีผละกำลัง และปราดเปรียว สำหรับภูมิปัญญาการดูแลลักษณะที่ปรากฏเพื่อการระบุตัวจะดูจากตำนิรูปพรรณของจมูก และขวัญเป็นหลัก ซึ่งการดูแลลักษณะที่จะมูกมีทั้งการดูรูปร่างและการดูภาพพิมพ์จมูกซึ่งสอดคล้องกับการระบุตัววัวที่ใช้ในประเทศซึ่งมีหลักฐานการใช้รูปแบบดังกล่าวเป็นสากล สำหรับการดูขวัญซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทัศนคติความเชื่อ ลักษณะแนวคิด

จากการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นจะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาการตอนมีความสอดคล้องกับวิธีสมัยใหม่ที่มีการใช้ในการตอนในปัจจุบัน แม้การตอนตามวิธีของภูมิปัญญาอาจทำให้เกิดการฟกซ้ำได้มาก แต่ด้วยภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรลดการฟกซ้ำบริเวณชั้นอัมตะด้วยสมุนไพร ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักฐานทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ที่แสดงถึงการออกฤทธิ์ในพืชสมุนไพรที่มีฤทธิ์ที่บรรเทาความเจ็บปวดและป้องกันการอักเสบได้ การใช้สมุนไพรในการเลี้ยงวัวนับเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถต่อยอดสู่การพัฒนาการใช้สมุนไพรในท้องถิ่น สอดคล้องตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพึ่งพาตนเอง ลดรายจ่าย และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และเหมาะสมกับการเลี้ยงสัตว์พื้นถิ่นในครัวเรือน ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นการเลี้ยงวัวในจังหวัดเลยนับเป็นแนวทางหลักสำคัญในการบูรณาการองค์ความรู้เฉพาะถิ่นที่มีการสั่งสมสืบทอดอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่นร่วมกับการพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้^{๑๔}

^{๑๓}สัมภาษณ์, นางพวงเพชร พลวิเศษ, ข้าราชการบำนาญ ตำบลวังสะพุง, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

^{๑๔}สัมภาษณ์, นายไพศาล สอนเสียง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่๔ ตำบลปากตม, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม

ภาพที่ ๓.๕ การตอนโคเนื้อ

ภูมิปัญญาการจัดเก็บฟางข้าว เป็นส่วนของต้นข้าวที่เหลือหลังการเก็บเกี่ยว และนำเมล็ดข้าวออกแล้ว แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ ๑.ฟางข้าวจากการเกี่ยวมือและนวดมือ ๒.ฟางข้าวจากการเกี่ยวมือและนวดด้วยรถนวด และ ๓.ฟางข้าวจากรถตัดฟางข้าว ฟางข้าวนี้ถือเป็นผลพลอยได้ทางการเกษตรจากนาข้าวที่มีประโยชน์ใน

หลายด้าน และใช้เป็นวัตถุดิบสำคัญสำหรับการผลิตทางเกษตรอื่น ๆ ชนิดของฟางข้าวฟางข้าวที่มีสภาพสมบูรณ์จะประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ใบข้าว ปล้องข้าว และรวงข้าว ส่วนฟางข้าวที่ได้จากการเก็บด้วยตัดในแปลงนาจะมีส่วนประกอบของตอซังหรือ กอข้าวรวมด้วย แต่จะอยู่ในลักษณะที่เป็นฟางแตก แยกแยะได้ยากกว่าเป็นส่วนใด โดยทั่วไปฟางข้าวแบ่งได้เป็น ๓ ประเภทจากวิธีการรวบรวม ได้แก่

๑. ฟางข้าวจากการเกี่ยวมือ และนวดมือ

เป็นฟางข้าวที่ได้จากการเกี่ยวข้าว และนำเมล็ดข้าวออก อาจด้วยวิธีการเกี่ยวด้วยมือหรือใช้รถเกี่ยวข้าวฟางข้าวจากการเกี่ยวด้วยมือจะถูกมัดเป็นระเบียบด้วยตอก และถูกนำเมล็ดออกด้วยการตีด้วยไม้ หรือ อาจไม่เป็นระเบียบ มีการแตกขาดเป็นเส้นจากการนำเมล็ดข้าวออกด้วยการแยกด้วยเครื่องแยกเมล็ด หรือรถสีข้าว ฟางข้าวที่ได้จากการเกี่ยวมือจะมีลักษณะเป็นระเบียบ และฟางข้าวมีความสมบูรณ์ ไม่แตกเป็นเส้นเนื่องจากใช้แรงงานคนในการตีเมล็ดออก ซึ่งวิธีนี้ เป็นวิธีโบราณที่พบในบางท้องที่เท่านั้น เพราะเกษตรกรหันมาใช้รถเกี่ยวข้าวแทน ซึ่งทำให้ประหยัด สะดวก และรวดเร็วกว่ามาก

ภาพที่ ๓.๖ ฟางข้าวจากการเกี่ยวมือ

๒. ฟางข้าวจากการเกี่ยวมือ และนวดด้วยรถนวด

เป็นฟางข้าวที่ได้จากการนำมัดข้าวจากการเกี่ยวมือเข้าเครื่องนวดหรือรถนวดที่อาศัยการปั่นที่ทำให้ฟางข้าว และเมล็ดแยกออกจากกัน โดยฟางจะถูกแรงปั่นแยกออกทางด้านบนของเครื่อง และกองรวมกัน ส่วนเมล็ดที่มีน้ำหนักจะตกลงสู่ด้านล่างของเครื่องปั่นรวมกัน โดยใช้ถุงกระสอบรองรับ ลักษณะฟางที่ได้จากการนวดเมล็ดด้วยวิธีนี้จะทำให้ฟางมีลักษณะแตกเป็นเส้นขนาดเล็ก ไม่มีการจัดเรียงตัวที่เป็นระเบียบ วิธีนี้จะพบได้มากในพื้นที่ภาคอีสาน แต่ปัจจุบันเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากเกษตรกรหันมาใช้รถเกี่ยวข้าวแทน

ภาพที่ ๓.๗ ฟางข้าวจากการเกี่ยวมือ และนวดด้วยรถนวด

๓. ฟางข้าวจากรถอัดฟางข้าวเป็นฟางข้าวที่ได้จากการตัดเก็บตอซัง

การอัดฟางข้าวที่กองในแปลงนาหลังการไถรถเกี่ยวข้าว ซึ่งจะเป็นฟางผสมระหว่างตอซัง และฟางข้าวส่วนบนฟางข้าวที่หล่นในแปลงนาหลังการเกี่ยวข้าวด้วยรถเกี่ยวข้าวจะเป็นฟางข้าวที่มีการแตกขาดเป็นเส้นเหมือนกับฟางข้าวที่แยกเมล็ดด้วยเครื่องนวดข้าว และฟางชนิดนี้จะถูกปล่อยทิ้งตามแปลงนา ต้องใช้รถเก็บฟางข้าวรวบรวมอีกครั้ง ซึ่งจะได้ฟางข้าวจากการเกี่ยวข้าวร่วมกับฟางข้าวจากตอซังรวมกัน

ภาพที่ ๓.๘ ฟางข้าวจากรถอัดฟางข้าว

๓.๔ ปัญหาเร่งด่วนกับจำนวนโคพื้นเมืองขาดแคลน

โดยมีสาเหตุของปัญหามาจาก

๑.๑) ความต้องการซื้อสูง แต่ความสามารถในการผลิตต่ำ

ความต้องการของตลาดเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งด้านปริมาณและราคาแต่ความสามารถในการผลิตต่ำและในบางครั้งเพื่อให้ได้รายได้เข้ามาในระยะเวลาอันรวดเร็วเกษตรกรผู้เลี้ยงเล็กที่จะขายโคภายในฟาร์มของตน โดยขาดการวางแผนระยะยาวในการที่จะสร้างโคทดแทนภายในฝูง

๑.๒) ผลตอบแทนจากการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูกต่ำ

ผลตอบแทนของเกษตรกรที่เลี้ยงโคต้นน้ำหรือการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูกต่ำมาก เมื่อเปรียบเทียบกับระบบการผลิตอื่นจากงานวิจัยของ สกว. พบว่าผลตอบแทนที่ตลาดตอบแทนไปยังผู้ผลิตชั้นกลางลงไปไม่ถึงผู้ผลิตขั้นต้น (ผู้ผลิตที่เลี้ยงแม่ผลิตลูก) และผลตอบแทนจากการเลี้ยงแม่เพื่อผลิตลูกโคเนื้อที่เกษตรกรได้รับมีความแตกต่างกันระหว่างผู้เลี้ยงรายย่อยกลุ่มเกษตรกร และสหกรณ์ โดยผู้เลี้ยงที่สามารถรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์จะมีผลตอบแทนเข้าไปถึงได้มากกว่ากลุ่มของผู้เลี้ยงรายย่อย

๑.๓) ผู้ผลิตส่วนใหญ่สนใจการขุนโคปลายน้ำเพราะใช้เวลาน้อยและได้ผลตอบแทนสูงกว่า

ผู้ผลิตส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับธุรกิจโคขุนธุรกิจปลายน้ำ และการซื้อมาขายไป เนื่องจากได้เงินเร็วและได้ผลตอบแทนสูงกว่าส่งผลให้ฐานการผลิตและผู้เลี้ยงโคต้นน้ำมีปริมาณน้อยลง

๑.๔) ขาดการวางแผนและความร่วมมือในการผลิตและจำหน่าย

ภาครัฐ ภาคเอกชน สหกรณ์ และเกษตรกร ยังดำเนินธุรกิจด้านการผลิตโคพื้นเมืองในลักษณะต่างคนต่างทำจึงต้องหาวิธีการเพื่อให้เกิดความสามารถในการเชื่อมโยงของแต่ละระบบได้ ตั้งแต่ในส่วนของการผลิต การตลาด และภาคการส่งเสริมที่เกี่ยวข้อง

๑.๕) เกษตรกรและนักส่งเสริมขาดความรู้และความเข้าใจในเทคโนโลยีการผลิต

นักส่งเสริมหรือตัวเกษตรกรขาดความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยีเกษตรกรและการส่งเสริม เนื่องจากเกษตรกรและนักส่งเสริมในปัจจุบันโดยมากใช้ประสบการณ์ของตนเองมาเป็นหลักในการส่งเสริมส่งผลให้เทคโนโลยีหรือองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ไม่ได้รับความสนใจนำมาใช้ประโยชน์ ส่งผลให้ ประสิทธิภาพการผลิตจึงไม่ได้รับการพัฒนา และต้นทุนก็ยังคงสูงขึ้นฉะนั้นการแก้ปัญหาในประเด็นดังกล่าวคือ ทำอย่างไรให้ความรู้และเทคโนโลยีที่เป็นปัจจุบันสามารถไปถึงนักส่งเสริมและเกษตรกรเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

๑.๖) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่มีการวางแผนและสนับสนุนการเตรียมโครงสร้างการผลิตในภาพรวมเพื่อรองรับการแข่งขันในระยะยาวส่วนใหญ่เน้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้วางแผนอย่างรัดกุมและไม่มีการวางแผนและขาดการสนับสนุนในการเตรียมโครงสร้างการผลิตในภาพรวมเพื่อรองรับการแข่งขันในระยะยาวโดยส่วนใหญ่หน่วยงานต่างๆ มักกำหนดนโยบายเพื่อให้บรรลุดัชนีชี้วัดของหน่วยงานตัวเองเพราะฉะนั้นการรองรับหรือการเชื่อมโยงของหน่วยงานรัฐภายในประเทศและลักษณะการแก้ปัญหาจึงเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าซะเป็นส่วนใหญ่

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย เพื่อศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย และเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย ซึ่งผู้วิจัยเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

๔.๑ การอนุรักษ์พันธุ์โคพื้นเมือง

๔.๑.๑ จังหวัดเลยมีพื้นที่ที่มีการเลี้ยงปศุสัตว์ควบคู่กับการเกษตรด้านอื่นๆ มีเกษตรกรส่วนหนึ่งที่ประกอบอาชีพรับจ้างเลี้ยง ไก่ไข่ ไก่เนื้อ สุกร จากบริษัทเอกชน พื้นที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์จำนวน ๒๓,๓๓๖ ไร่ ปศุสัตว์ ๒๐,๗๑๙ ไร่ คอกสัตว์ ๙,๐๒๒ ไร่ และมีพื้นที่เลี้ยงสัตว์อื่นๆอีกจำนวน ๑๘๓,๗๒๒ ไร่ ภาครัฐฯ ได้ให้การสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลยสถานีวิจัย และทดสอบพันธุ์สัตว์เลย สถานีพัฒนาอาหารสัตว์เลย ด่านกักกันสัตว์เลยศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ตามพระราชดำริ อำเภอด่านซ้าย

การเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในจังหวัดเลยเป็นแบบเกษตรกรรายย่อย โรงเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่อยู่อาศัย และแรงงานเป็นสมาชิกในครอบครัว ส่วนการเลี้ยงโค ที่เป็นฟาร์มมาตรฐานขนาดใหญ่ มีจำนวนน้อย ด้านการตลาด เกษตรกรจะจำหน่ายโคผ่านพ่อค้าคนกลางหรือนำเข้าไปจำหน่ายในตลาดนัดโค ซึ่งในพื้นที่จังหวัดเลย มีตลาดนัดโค กระบือ จำนวน ๒ แห่ง ที่อำเภอเมืองเลย และอำเภอหนองหิน

การเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรในจังหวัดเลยมีการเลี้ยงในพื้นที่ ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเลย อำเภอเอราวัณ อำเภอเชียงคาน และอำเภอวังสะพุง พันธุ์โคพื้นเมืองที่เลี้ยงในพื้นที่จังหวัดเลย ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ลูกผสม ด้านการตลาดในพื้นที่จังหวัดเลย มีสถานที่รับซื้อน้ำนมดิบ ๒ แห่ง คือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดเลย และสหกรณ์การเกษตรเมืองเลยจำกัด ซึ่งจากข้อมูลสัตว์เศรษฐกิจจังหวัดเลย ปี ๒๕๕๓ พบว่า มีโคพื้นเมือง ๔๑,๑๗๙ ตัว มูลค่า ๔๙๔,๑๔๘,๐๐๐ บาท(กรมส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเลย, ๒๕๕๘)

กล่าวได้ว่า การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ซึ่งประกอบด้วย ๑๔ อำเภอ ๘๙ ตำบล ๘๔๐ หมู่บ้าน มีประชากร ๕๑๘,๕๘๒ คน มีการเลี้ยงโคพื้นเมืองกันแทบทุกอำเภอแบบปะปนและมีความสำคัญอย่างมากในการสืบทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ของปู่ ย่า ตายาย พ่อแม่ ซึ่งมีลักษณะจากรุ่นสู่รุ่นและเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันใน

ครอบครัวและสังคมใกล้เคียงเท่านั้น หากไม่อนุรักษ์และช่วยกันสืบทอดภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคจะทำให้องค์ความรู้จะสูญหายไปตามกาลเวลาจึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย นโยบาย กลไก และแนวทางการเลี้ยงโคตามแบบพื้นบ้าน

กระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย เป็นการค้นคว้าวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของคนในจังหวัดเลยในด้านต่างๆที่มีความรู้เกี่ยวข้องกับการการเลี้ยงโคพื้นเมืองของคนในท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น จะเห็นได้ว่ากระบวนการต่างๆจะให้ความเป็นมาในอดีตอย่างชัดเจน และสภาพการณ์ในปัจจุบัน การอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้นๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวเนื่องกับหลักการที่จะทำให้ท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองได้รู้ถึงวิถีชีวิตของตนเองอย่างแท้จริง

การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังสูญหาย หรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยม การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มการพัฒนาอาชีพ ควรนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีมาช่วยเพื่อต่อยอดใช้ในการผลิต การตลาด และการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมามีเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผลอย่างรอบคอบและรอบด้าน แล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

การเผยแพร่แลกเปลี่ยน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับจังหวัดอื่นๆ ทั่วประเทศ การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีการยกย่องประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ คุ้มครองลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาของคนจังหวัดเลยเพื่อรักษาภูมิปัญญาของชุมชน เช่น ชื่อดอกฝ้ายเมืองเลย ชื่อผีตา

โชน เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรเข้ามาดูแลเรื่องการจดลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาของคนในจังหวัดเลย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ คือ เป็นมรดกที่บรรพบุรุษในอดีตได้สั่งสมมาอย่างยาวนาน มีความสร้างสรรค์ และมีการสืบทอดภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการสืบสานเรื่องราวอันทรงคุณค่าอย่างมากมาย ส่งผลให้คนในท้องถิ่นจังหวัดเลยเกิดความรักความสามัคคีกัน มีความภาคภูมิใจและร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อกันมาและต่อไปในอนาคต ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับคนท้องถิ่นในจังหวัดเลย

ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของสังคมเป็นสิ่งที่มีความหมายเป็นสิ่งสำคัญมีความหมายและคุณค่าต่อการดำรงอยู่ร่วมกันที่จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมตลอดจนทำให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนได้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอกและเป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆทั้งนี้เพื่อเป็นการกำหนดท่าทีในการทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านได้มากยิ่งขึ้น

๔.๒ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโคพื้นเมือง

แผนยุทธศาสตร์ด้านการผลิตโคพื้นเมือง มีมาตรการและแนวทางการดำเนินงานดังต่อไปนี้
๑)องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดโครงการให้มีการฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้ด้านเทคโนโลยีเกี่ยวกับด้านการผลิตโคพื้นเมือง สู่เกษตรกรให้เหมาะสมกับศักยภาพของเกษตรกรแต่ละระดับในระบบการผลิตที่แตกต่างกัน โดยคำนึงถึงความรู้ ทรัพยากร พื้นที่แหล่งอาหารสัตว์ และการลงทุน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และลดต้นทุนการผลิต

๒) สนับสนุนให้เกษตรกรเก็บรักษาแม่โคพื้นเมืองพันธุ์ดีไว้ขยายพันธุ์ เพื่อผลิตโคพื้นเมืองที่มีคุณภาพจากสภาพการณ์โคพื้นเมืองมีราคาที่สูงขึ้นในปี ๒๕๕๓ เป็นต้นมาทำให้เกษตรกรมีความสนใจที่อยากจะเลี้ยงโคพื้นเมืองเพื่อไว้ขาย แต่เนื่องสภาพดินฟ้าอากาศการเลี้ยงโคตามธรรมชาติไม่ค่อยเอื้ออำนวย เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่จะเลี้ยงโคพื้นเมืองเป็นแบบปล่อยธรรมชาติ จึงส่งผลต่อการดูแลเนื่องจากโคพื้นเมืองถ้าปล่อยไปแบบธรรมชาติปราศจากการดูแลแบบใกล้ชิดจะทำให้โคไปกินพืชผักชาวเกษตรกรที่ปลูกไว้ ดังนั้นจึงมีการควบคุมการเลี้ยงโคในพื้นที่จำกัด

๔.๓ มาตรการและกลไกการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔.๓.๑ ด้านการผลิตเนื้อโค

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่เขตอำเภอ ๔ อำเภอ ประกอบด้วยอำเภอเมือง อำเภอวังสะพุง อำเภอเอราวัณ และอำเภอเซียงคาน ได้มีการจัดโครงการฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยี ด้านการผลิตโคพื้นเมืองสู่เกษตรกรอย่างเป็นระบบและมีแบบแผนโดยมีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการที่มีความเกี่ยวข้องและมีความชำนาญด้านการเลี้ยงโค เช่น ปศุสัตว์จังหวัด เป็นต้น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีมาตรการและกลไกโดยการสนับสนุนให้เกษตรกรเก็บรักษาแม่โคพื้นเมืองพันธุ์ดีไว้ขยายพันธุ์เพื่อผลิตโคพื้นเมืองที่มีคุณภาพสูง มาตรการดังกล่าวจะเป็นลักษณะเชิงนโยบายในการกำหนดเป็นระเบียบออกมาเพื่อให้เกษตรกรนำไปปฏิบัติให้ถูกต้องตามที่หน่วยงานราชการหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กำหนดเอาไว้ เพื่อจะเป็นแบบแผนและเป็นแนวทางการปฏิบัติให้เหมือนกัน เพราะมาตรการดังกล่าวจะนำมาซึ่งความเป็นระเบียบจากรุ่นสู่รุ่นสืบไปในอนาคต

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่มีความเกี่ยวข้องได้มีมาตรการและกลไกโดยการเพิ่มการผลิตโคพื้นเมืองให้มีคุณภาพสำหรับตลาดระดับสูงโดยใช้วิธีผสมเทียม และโคพ่อพันธุ์ ซึ่งได้มีการขยายเครือข่ายไปสู่จังหวัดที่อยู่ใกล้เคียงเพื่อได้ตลาดและโคพื้นเมืองที่เป็นพ่อพันธุ์ โดยหน่วยงานดังกล่าวจะเป็นกระบอกเสียงให้กับเกษตรกร ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีความเชื่อมั่นในหน่วยงานของรัฐกล้าที่จะตัดสินใจลงทุนเลี้ยงโคเพราะมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาสนับสนุน จึงมีความเชื่อว่าจะมีการลดความเสี่ยงในการผลิตโคพื้นเมืองลงบ้าง

สนับสนุนให้เกษตรกรผลิตพืชอาหารสัตว์เพื่อจำหน่าย หรือเพื่อการเลี้ยงโคพื้นเมืองของตนเอง

- ๕) สนับสนุนการถ่ายทอดจากกลุ่มผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเลี้ยงโคพื้นเมือง
- ๖) พัฒนาฟาร์มโคพื้นเมืองของเกษตรกรให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์ม

๔.๓.๒ ด้านการควบคุมป้องกันโรคระบาด

- ๑) เพิ่มการผลิตวัคซีนป้องกันโรคที่สำคัญให้มีคุณภาพและมีปริมาณเพียงพอ
- ๒) กระจายอำนาจโรงงานผลิตวัคซีนให้ภาคเอกชนดำเนินการโดยภาครัฐทำหน้าที่ควบคุมกำกับ ดูแล ด้านคุณภาพ
- ๓) เพิ่มประสิทธิภาพด้านชายแดนในการป้องกันโรคและควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์
- ๔) ควบคุมโรคจากการนำเข้าโคมีชีวิต และเนื้อโคจากต่างประเทศ
- ๕) ฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านการควบคุม ป้องกันโรคระบาดสัตว์แก่เจ้าหน้าที่ประเทศเพื่อนบ้าน

- ๖) จัดทำเครื่องหมายและขึ้นทะเบียนโคพื้นเมืองแห่งชาติ

๔.๓.๓ ด้านการพัฒนากระบวนการตลาด

๑.ตลาดโคมีชีวิต

- ๑) สนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยรวมตัวเป็นกลุ่มหรือสหกรณ์

- ๒) จัดทะเบียนฟาร์มเกษตรกรที่เลี้ยงโค และจัดตั้งศูนย์สารสนเทศโคพื้นเมือง
- ๓) จัดทำระบบ ตรวจสอบย้อนหลัง
- ๔) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการขยายตลาดขายพันธุ์โคพื้นเมือง และเนื้อคุณภาพให้ครอบคลุมทั่วประเทศ

๒.ตลาดโคพื้นเมือง

- ๑) ประชาสัมพันธ์การใช้ประโยชน์และส่งเสริมการบริโภคเนื้อโค
- ๒) พัฒนาโรงฆ่าโคให้ได้มาตรฐาน สะอาด ถูกสุขอนามัย พร้อมทั้งมีเครื่องหมายรับรองคุณภาพ
- ๓) ปรับปรุงรูปแบบการจำหน่ายเนื้อโคในตลาดสดเพื่อสร้างระบบ Food Safety
- ๔) การศึกษาวิจัย การแปรรูปเนื้อโคเป็นอาหารประเภทพร้อมบริโภค
- ๕) สร้างเครื่องหมายสินค้า (band) จากเนื้อโคพื้นเมืองของไทย
- ๖) สร้างเนื้อ Natural beef หรือ Organic beef เพื่อขยายตลาด
- ๗) พัฒนาคำแนะนำให้แก่ผู้ประกอบการ หรือเจ้าของโรงฆ่าสัตว์
- ๘) ควบคุมการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศ เพื่อป้องกันราคาเนื้อโคในประเทศตกต่ำ

๔.๓.๔ ด้านศึกษาวิจัย

- ๑) ศึกษาวิจัยและทดสอบพันธุ์โคที่เหมาะสมกับภูมิศาสตร์ในจังหวัดในจังหวัดเลย
- ๒) ศึกษาวิจัยอาหารสัตว์ พันธุ์พืชอาหารสัตว์ และการใช้อาหารสัตว์ ให้ถูกต้องตามวิธีที่กำหนดไว้
- ๓) ศึกษาวิจัยเทคโนโลยีชีวภาพการพัฒนาโคพื้นเมือง เช่น การ Cloning E.T.
- ๔) ศึกษาวิจัยระบบการจัดการภายหลังการฆ่า
- ๕) ศึกษาวิจัยระบบและกลไกจัดการภายหลังการฆ่า
- ๖) ถ่ายทอดผลการศึกษาวิจัย สู่เกษตรกร

๔.๓.๕ ด้านการบริหารจัดการองค์การ

- ๑) ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในชุมชน
- ๒) จัดตั้งศูนย์สารสนเทศโคพื้นเมือง
- ๓) ปรับปรุงหรือแก้ไขกฎหมาย และระเบียบที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดโคพื้นเมือง

โคพื้นเมืองของไทยมีลักษณะรูปร่างกะทัดรัดลำตัวเล็กขาเรียวยาว เพศผู้มีตะโหนก ข น าด เล็ก อัตราการเจริญเติบโตโดยทั่วไปไม่เกิน ๕๐๐ กรัมต่อวัน โคพื้นเมืองเป็นโคที่ทนทานต่ออากาศร้อน และการเลี้ยงโคพื้นเมืองนั้นมีความเหมาะสมกับเกษตรกรไทยเพราะมีสาเหตุและปัจจัยที่เอื้ออำนวยหลายประการ ดังนี้

๑. สภาพพื้นที่ในจังหวัดเลยส่วนใหญ่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างสูง มีหญ้าและพืชตระกูลถั่วหลายชนิดขึ้นตามธรรมชาติ

๒. โคนินหญ้าและพืชตระกูลถั่วเป็นอาหารหลัก ถ้าเลี้ยงโคจำนวนไม่มากเกินไปเป็นอาชีพเสริมอาจไม่จำเป็นต้องปลูกหญ้าหรือพืชอาหารสัตว์

๓. เกษตรกรไทยส่วนใหญ่มีจิตใจรักการเลี้ยงสัตว์อยู่แล้ว

๔. เกษตรกรสามารถเลี้ยงโคควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพการเกษตรอื่นๆ โคสามารถใช้แรงงานได้หลายอย่าง เช่นใช้ลากเกวียน ลากล้อเลื่อน นอกจากนี้แม่โคที่สมบูรณ์หากได้ผสมพันธุ์ในจังหวะและเวลาที่เหมาะสมแล้วแม่โคก็จะให้ลูกเกือบทุกปีซึ่งหากเลี้ยงไว้ขายก็จะเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

๕. ฟุ้งหญ้าสาธารณะของหมู่บ้าน ตลอดจนพื้นที่ในที่ดอน หรือพื้นที่ที่ปลูกพืชอย่างอื่นไม่ได้ผล แต่ปลูกหญ้าหรือมีหญ้าตลอดทั้งปีซึ่งตระกูลถั่วขึ้นใช้เลี้ยงโคได้อย่างดี

๖. ผลพลอยได้จากการเกษตรกรรมซึ่งไม่ได้ใช้ประโยชน์ เช่น ฟางข้าว ต้นถั่วชนิดต่างๆ ชังข้าวโพด ยอดอ้อย เปลือกของผลสับปะรด ฯลฯ นำมาเป็นอาหารโคได้เป็นอย่างดี

๗. โคขับถ่ายมูลสดออกมาปีละ ๕,๐๐๐ - ๗,๐๐๐ กก. ต่อหนึ่งตัว หรืออาจมากกว่านี้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ

ขนาดของโคแต่ละตัวซึ่งมูลโคนี้ใช้เป็นปุ๋ยได้อย่างดี

๘. โคพื้นเมืองขายได้ตลอดเวลา ในช่วงที่ราคาโคตกต่ำสามารถที่จะรอให้ราคาสูงขึ้นในราคาที่เหมาะสมแล้วค่อยขายก็ได้

ข้อนี้เป็นข้อได้เปรียบของโค ซึ่งหมู และไก่ไม่สามารถกระทำได้ การเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลยในปัจจุบัน ได้ขยายตัวไปมาก แต่อย่างไรก็ตามปริมาณเนื้อโคก็ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร ตลอดจนการขยายตัวและความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ ต่างมีส่วนผลักดันให้ความต้องการอาหารเพื่อการบริโภคภายในจังหวัดเลยมีสูงขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นแรงจูงใจและผลักดันให้มีการพัฒนาอาชีพการเลี้ยงโคพื้นเมืองให้มีมาตรฐานสูงขึ้น จากระบบการเลี้ยงที่เป็นอาชีพเสริม หรือแบบรายย่อยซึ่งมีการลงทุนต่ำ มาสู่ระบบการเลี้ยงที่อาศัยวิชาการและมีการลงทุนมากขึ้น แต่จากจำนวนโคพื้นเมืองทั้งหมดภายในจังหวัดพบว่ากว่าร้อยละ ๙๐ ยังคงอยู่ในมือของเกษตรกรรายย่อย การพัฒนาวิธีการเลี้ยงไปสู่ระบบฟาร์มขนาดใหญ่ ทำได้ยากเพราะต้องลงทุนสูงมาก โดยเฉพาะปัญหาในเรื่องที่ดินมีราคาแพง การเพิ่มผลผลิตของเนื้อโคไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคในอนาคต จะต้องพึ่งเลี้ยงหรือเน้นหนักไปที่เกษตรกรรายย่อยเป็นหลัก

การเลี้ยงโคพื้นเมืองจะให้ได้กำไรจะต้องสามารถผลิตลูกโคให้ได้จำนวนมาก เช่น แม่โคควรสามารถให้ลูกได้ปีละตัว เมื่อหย่านมลูกโคมีขนาดใหญ่และมีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาด การที่จะสามารถทำกำไรได้ดีดังกล่าวจะต้องเริ่มตั้งแต่เลือกพันธุ์ ให้อาหารที่เหมาะสม และมีการจัดการเลี้ยงดูที่เหมาะสม

สภาพปัญหาในการผลิตโคพื้นเมือง

ข้อมูลของกรมปศุสัตว์และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรชี้ให้เห็นว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ปริมาณโคพื้นเมืองที่เกษตรกรในจังหวัดเลยผลิตได้และถูกฆ่าเพื่อการบริโภคนั้นมีประมาณ ๑,๐๐๐ ตัว หากวิเคราะห์ด้านการตลาดหรือความต้องการเนื้อโคลักษณะต่างๆเพื่อการบริโภคแล้วสามารถจำแนกตลาดหรือความต้องการได้ ๓ระดับได้แก่

ตลาดระดับบน

เป็นตลาดเนื้อโคคุณภาพสูงที่เน้น “ไขมันแทรกในกล้ามเนื้อ” มีสัดส่วนของตลาดในจังหวัดเลยประมาณร้อยละ ๑ ของความต้องการบริโภคทั้งหมดของประเทศ และมีจำนวนโคพื้นเมืองที่ถูกฆ่าเพื่อจำหน่ายในตลาดนี้เฉลี่ย ๑,๐๐๐ ตัวต่อปี

ตลาดระดับกลาง

มีสัดส่วนตลาดประมาณร้อยละ ๔๐ ของความต้องการบริโภคทั้งหมดในประเทศ มีโคพื้นเมืองถูกฆ่าเพื่อจำหน่ายในตลาดนี้เฉลี่ย ๕,๐๐๐ ตัวต่อปี ลักษณะของเนื้อโคที่เข้าสู่ตลาดระดับกลางนี้เน้นสัดส่วนและคุณภาพของ “เนื้อแดง” เป็นหลัก ไม่เน้นไขมันแทรก และ

ตลาดระดับล่าง

เป็นตลาดของโคเนื้อทั่วไปเกษตรกรไม่เน้นคุณภาพเนื้อโคตามหลักสากลตลาดนี้มีสัดส่วนของการบริโภคในประเทศประมาณร้อยละ ๕๙ หรือ คิดเป็นจำนวนโคที่ถูกฆ่าและใช้ในการบริโภคเฉลี่ย ๑๐,๐๐๐ ตัวต่อปี

ลักษณะความต้องการโคพื้นเมืองและเนื้อโคที่แตกต่างกันนี้ส่งผลให้เกษตรกรแต่ละกลุ่มที่อาศัยอยู่ในแต่ละท้องถิ่นของจังหวัดเลยมีรูปแบบการผลิตที่แตกต่างกันโดยเกษตรกรที่ผลิตโคพื้นเมืองเข้าสู่ตลาดระดับบนส่วนใหญ่จะผลิตหรือต้องการโคพื้นเมืองลูกผสมมาใช้สำหรับการขุนซึ่งโดยทั่วไปเกษตรกรมักผลิตโคพื้นเมืองลูกผสมดังกล่าวโดยใช้น้ำเชื้อพันธุ์ ที่ให้ไขมันแทรกในกล้ามเนื้อและสัดส่วนซากสูงผสมกับ แม่โคพันธุ์บราห์มัน หรือโคลูกผสมบราห์มันพื้นเมือง ซึ่งเป็นแม่โคพื้นฐานส่วนใหญ่ที่ถูกเลี้ยงภายในฟาร์มของเกษตรกรไทยจากนั้น จึงนำลูกโคที่ผลิตได้เข้าสู่ระบบการเลี้ยง และนำไปขุนแบบประณีตเพื่อเน้นการสะสมไขมันแทรกในกล้ามเนื้อในปัจจุบัน เกษตรกรในกลุ่มดังกล่าวประสบปัญหาการขาดลูกโคและโคเนื้อ (โคต้นน้ำ) คุณภาพดีส่งผลให้ไม่สามารถผลิตโคขุนคุณภาพสูงให้เพียงพอกับความต้องการของตลาดภายในจังหวัดเลย

รูปแบบการผลิตโคเนื้อเพื่อสนองต่อความต้องการของตลาดระดับกลางมีความคล้ายคลึงกับผู้ผลิตโคเนื้อคุณภาพสูงโดย ผู้ผลิตส่วนใหญ่นิยมผลิตโคเนื้อลูกผสมบราห์มันชาร์โลเลส์หรือโคบราห์มันพันธุ์แท้เป็นหลัก โดยใช้แม่โคกลุ่มเดียวกันกับระบบการผลิตโคเนื้อคุณภาพสูง(แม่พันธุ์โคบราห์มัน x พื้นเมือง) ทั้งนี้ระบบการผลิตโคเนื้อ ทั้ง ๒ระบบ เป็นผลมาจากการเลือกใช้น้ำเชื้อของพ่อพันธุ์ที่จะนำมาผสมกับแม่โคพื้นฐานภายในฟาร์มและการจัดการของลูกโคที่ผลิตได้(วิธีการขุน) การขุนโคเนื้อเพื่อเข้าสู่ตลาดระดับกลางมักเน้นการขุนแบบประณีตและใช้เวลาระยะสั้น เน้นโตเร็ว เนื้อนุ่ม อายุสั้น และไม่เน้นปริมาณไขมันแทรก อย่างไรก็ตามปริมาณความต้องการบริโภคเนื้อโคในตลาดนี้ยังมีมากกว่าความสามารถในการผลิตของเกษตรกรจำนวนลูกโคเนื้อยังคงมีจำนวนไม่เพียงพอสำหรับการขุนเช่นเดียวกับผู้ผลิตเนื้อโคในตลาดระดับสูง

ส่วนรูปแบบการผลิตโคเนื้อเพื่อความต้องการของตลาดระดับล่างนั้นเป็นการเลี้ยงโดยเกษตรกรรายย่อยที่กระจายอยู่ทั่วจังหวัดเลยโดยไม่ได้เน้นการผลิตโคเนื้อในเชิงธุรกิจ ทั้งนี้ โคพื้นฐานประกอบไปด้วยโคพื้นเมืองหรือโคพื้นเมือง x บราห์มัน ซึ่งไม่ได้เน้นการนำมาใช้ประโยชน์ในเรื่องของการขุนแบบประณีต แต่เน้น ด้านการเลี้ยงโดยใช้ต้นทุนต่ำที่สุดเพื่อรอการใช้ประโยชน์เท่านั้น

ข้อดี

๑. เลี้ยงง่าย หากินเก่ง ไม่เลือกอาหาร
๒. ให้ลูกตกส่วนใหญ่ให้ปละตัว
๓. ทนทานต่อโรคและแมลงและสภาพอากาศในบ้านเราได้ดี
๔. เลี้ยงลูกเก่งเหมาะสำหรับใช้เป็นแม่โคพื้นฐานกับโคพันธุ์ต่างประเทศ

ข้อเสีย

๑. เป็นโคขนาดเล็ก
๒. ไม่เหมาะที่จะนำมาเลี้ยงขุน

โคพื้นเมืองชาวจังหวังเลยหรือโคกระโดน เลี้ยงกันมากทางอำเภอวังสะพุง อำเภอเชียงคาน อำเภอเมืองและอำเภอหนองหินและจังหวัดใกล้เคียง เพื่อใช้ลากจูง เทียมเกวียน และเป็นอาหารโปรตีนที่สำคัญโดยเฉพาะในงานพิธีและเทศกาลที่สำคัญ ลักษณะประจำพันธุ์วัวตัวสีน้ำตาลแกมแดง อาจมีสีแตกต่างกัน เช่น วัวแดง น้ำตาลผู้ประกอบการอาจจะดำเนินกิจการเฉพาะกิจการใดกิจการหนึ่งเท่านั้น เช่น เลี้ยงเฉพาะโคพันธุ์แท้ เพื่อขายสำหรับใช้เป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ อีกฟาร์มหนึ่งอาจจะเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตโครุ่นลูกผสมสำหรับ ขุน หรืออาจจะเลี้ยงเฉพาะโคขุน ขณะเดียวกันผู้ประกอบการอาจจะดำเนินกิจการมากกว่าหนึ่งอย่าง หรืออาจจะรวมทุกกิจการทั้งหมดมาดำเนินการแบบครบวงจรก็ได้กิจการเลี้ยงโคเนื้อพันธุ์กับการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูกโคมีลักษณะคล้ายกัน ต่างกันตรงที่การเลี้ยงพันธุ์แท้การเลี้ยงโคพ่อแม่พันธุ์เพื่อผลิตลูก มักจะดำเนินกิจการในท้องที่ห่างไกลตัวเมือง ที่ดินราคาไม่สูง สามารถจัดทำแปลงหญ้าเลี้ยงโค เพื่อลดต้นทุนการผลิต ส่วนกิจการขุนโคมักจะตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งสามารถเลี้ยงได้ตามธรรมชาติ

๔.๔ ผลการวิเคราะห์หลักการเลี้ยงแม่โค

ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงโคพันธุ์แท้หรือการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตโครุ่นสำหรับขุน การเลี้ยงแม่โคมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ให้ได้จำนวนลูกโคหย่านมสูงสุด ให้แม่โคคลอดลูกได้ปละตัว ลักษณะที่สำคัญ ทางเศรษฐกิจที่ต้องการคือ สมรรถภาพในการสืบพันธุ์ของแม่โค (reproductive performance) ซึ่ง พิจารณาจากจำนวนลูกหย่านมคิดเป็นร้อยละของแม่โคในฝูง และน้ำหนักหย่านม (weaning weight) ของลูกโค

๔.๔.๑ การให้ลูกของแม่โค

ปัจจัยสำคัญที่กระทบต่อการให้ลูกของแม่โคได้แก่

๑. พันธุ์โค
๒. สภาพทางโภชนาการของแม่โค
๓. การควบคุมการผสมพันธุ์
๔. ความสมบูรณ์ในการสืบพันธุ์
๕. สัตส่วนพ่อ

การเลือกพันธุ์โคที่เหมาะสมและปรับตัวเข้าสภาพแวดล้อมมีความสำคัญ โดยยุโรปพันธุ์แท้หรือโคที่มีสายเลือดพันธุ์ยุโรปสูงกว่าร้อยละ ๗๕ มักจะทนอากาศร้อน แมลง และโรคได้ไม่ดี ทำให้การสืบพันธุ์มีปัญหาไปด้วย นอกจากแม่โคที่นำมาเลี้ยงควรจะปรับตัวกับอุณหภูมิได้แล้วยังต้องปรับตัวเข้า

กับภูมิประเทศได้ด้วย เช่น ความลาดชันของพื้นที่ ความแห้งแล้ง นอกจากนี้ความสามารถในการเพาะ เลี้ยงกินอาหารก็มีความสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่เลี้ยงโคไม่สู้จะมีอาหารสมบูรณ์สภาพทางโภชนาการ ของแม่โค ไม่เพียงแต่จะขึ้นกับปริมาณอาหารที่โคกินได้ แต่ขึ้นกับคุณภาพและความสมดุลของโภชนาการ ด้วย แม่โคที่ได้รับอาหารไม่พอ ขาดโปรตีน และขาดแร่ธาตุ ส่งผลให้แม่โคมีการควบคุมการผสมพันธุ์ที่ไม่ตามเกณฑ์มาตรฐานที่ได้กำหนดเอาไว้

การควบคุมการผสมพันธุ์ ได้แก่ การจัดการไม่ให้มีการผสมเลือดชิด (เช่น พ่อผสมลูก หรือพี่น้องผสมพันธุ์กันเอง) ไม่ให้โคสาวที่ร่างกายยังมีขนาดเล็กถูกผสมพันธุ์พ่อแม่พันธุ์ที่เลี้ยงควรปลอดจากโรคซึ่งทำให้แท้งลูกหรือผสมติดยาก เช่น โรคบูร์เซลโลสิส (Brucellosis) พ่อพันธุ์ที่นำมาใช้ผสมพันธุ์ ควรจะทดสอบคุณภาพน้ำเชื้อ พ่อโคควรมีความอยากผสมพันธุ์ ควรคัดทิ้งพ่อพันธุ์ที่ขี้เกียจผสมและเป็นหมันออกไป ดูแลสัดส่วนพ่อโคต่อจำนวนแม่โคให้พอเหมาะ โดยทั่วไปพ่อโคที่โตเต็มที่ควรมีจำนวนที่ใช้คุมฝูงประมาณร้อยละ ๓ ของจำนวนแม่โค หรือพ่อโคหนึ่งตัวต่อแม่โค ๓๐ ตัว แต่ถ้าพ่อโคหนุ่มหรือสภาพพื้นที่เป็นอุปสรรคต่อพ่อโคในการติดตามผสมแม่โคตามจำนวน

๔.๔.๒ การผสมเทียม

การนำวิธีผสมเทียมมาใช้ในการเลี้ยงโคฝูงนั้น มีความยุ่งยากหลายประการ เช่น การเฝ้าสังเกตการณ์เป็นสัตว์ของแม่โค ดังนั้นการผสมเทียมจึงไม่เป็นที่นิยมในการเลี้ยงโคพ่อ-แม่พันธุ์ฝูงใหญ่ กรณีที่ใช้วิธีผสมเทียมมักควบคุมการเป็นสัตว์ส่วนโดยบังคับให้แม่โคเป็นสัตว์ส่วนพร้อมกันการที่แม่โคเป็นสัตว์ในระยะเวลาใกล้เคียงกันทำให้การจัดการผสมทำได้สะดวกขึ้น

๔.๔.๓ การให้อาหาร

แม่โคหลังคลอดลูกจนถึงเวลาผสมพันธุ์ ต้องการอาหารสำหรับฟื้นฟูระบบอวัยวะสืบพันธุ์ และผลิตน้ำนมดังกล่าว หากแม่โคมีน้ำหนักเพิ่มขึ้นจะทำให้การผสมติดดีขึ้นและลดระยะห่างของการให้ลูกลงได้ แต่การทำให้โคมีน้ำหนักเพิ่มขึ้นโดยให้อาหารชั้นเสริมต้องเสียค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง แม่โคหลังคลอดจะกินอาหารเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การให้แม่โคได้กินหญ้าอ่อนในแปลง ๓-๔ สัปดาห์ก่อนการผสมพันธุ์ แม่โคจะเริ่มทำน้ำหนักเพิ่มขึ้นและมีอัตราการผสมติดดีขึ้นแม่โคที่ท้องใกล้คลอดจะกินอาหารน้อยกว่าเมื่อไม่ท้อง ดังนั้นระยะนี้จึงจำเป็นต้องให้อาหารคุณภาพดี หรืออาจต้องให้อาหารเสริมเพื่อชดเชยจำนวนอาหารที่แม่โคกินน้อยลง ถ้าให้อาหารพลังงานไม่เพียงพอจะมีผลทำให้อัตราการผสมติดต่ำ อัตราการตายของลูกโคเมื่อคลอดและหย่านมสูงการเลี้ยงโคฝูงเพื่อผลิตลูกโค โดยปกติจะใช้อาหารหยาบเป็นหลักเพื่อลดต้นทุนการผลิตลูกโค อาหารหลักที่ใช้เป็นหลักได้แก่ หญ้า พืชตระกูลถั่ว เศษเหลือจากการเพาะปลูกพืชที่นำมาเลี้ยงโค เช่น ฟางต้นข้าวโพดหลังเก็บฝัก และต้นถั่ว เป็นต้น อาหารชั้นจะให้ต่อเมื่อมีความจำเป็น เช่น อาหารหยาบไม่พอ หรือในกรณีต่างๆ เช่น ลูกโคที่เจริญเติบโตช้า แม่โคพอม ไม่สมบูรณ์ โคป่วย พ่อพันธุ์ที่ใช้ผสมพันธุ์บ่อยครั้งกว่าปกติหญ้าและพืชตระกูลถั่วที่ใช้เลี้ยงโค อาจจะมีพยาธิจากธรรมชาติตามพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ป่าหรือที่รกร้างยังไม่ได้ใช้ทำประโยชน์ หรือจากการปลูกสร้างแปลงหญ้า การเลี้ยงโคในเขตร้อนเพื่อป้องกันไม่ให้โคขาดแร่ธาตุสำคัญ ได้แก่ แคลเซียม ฟอสฟอรัส และโซเดียม ซึ่งโคต้องการในปริมาณสูงกว่าธาตุตัวอื่นๆ จึงควรวางแร่ธาตุในคอกให้โคได้เลือกกินตามใจชอบ ส่วนผสมแร่ธาตุต่างๆ ใช้กระดุกปั้น ๒ ส่วนกับเกลือ ๑ ส่วน หรือ

อาจจะซื้อแร่ธาตุก่อนวางให้โคเลียกิน สำหรับน้ำดื่มนั้นควรมีให้โคได้ดื่มน้ำสะอาดตลอดเวลาหลักการให้อาหารโคพื้นเมืองเลี้ยงปล่อยฝูง มีหลักดังนี้

๑. ในฤดูฝน คือ ช่วงตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน มีหญ้าสด ที่มีคุณภาพดี มาก อาจปล่อยโคเลี้ยงในแปลงหญ้าสด และตัดหญ้าสดให้กินอย่างเต็มที่ โดยไม่ให้อาหารข้นเลยก็ได้

๒. ในปลายฤดูหนาวและฤดูแล้ง นับตั้งแต่เดือนธันวาคมไปจนถึงเดือนเมษายน เป็นช่วงหญ้าเริ่มแก่ หญ้าเริ่มหมด และหญ้ามีคุณภาพต่ำ ควรให้อาหารข้นอย่างเต็มที่

๓. ถ้าไม่แน่ใจว่าโคมีน้ำหนักรับน้อยเพียงใดอาจพิจารณาให้อาหารข้นโคอย่างคร่าว ๆ ตัวละ ๒ - ๒.๕ กิโลกรัม

๔. อาหารข้นโคเมื่อควรให้หลังจากโคกินหญ้าเต็มที่แล้ว คือให้ตอนเย็น วันละครั้งก็พอ

๕. พยายามกระจายอาหารให้ทั่วราง ให้โคทุกตัวได้กินอาหารพร้อม ๆ กัน อย่ยากองอาหารเป็นจุด ๆ เพราะจะทำให้โคบางตัวถูกแย่งอาหาร

๖. ควรตั้งอาหารแร่ธาตุชนิดก้อนหรือชนิดผงไว้ให้โคกินตลอดเวลาปกติแล้วโคเนื้อจะกินอาหารแร่ธาตุวันละ ๑๐๐ - ๒๐๐ กรัม (วันละ ๑ - ๒ ชีด) แม้จะผสมอาหารแร่ธาตุ ในอาหารข้นแล้วก็ตาม ต้องเสริมอาหารแร่ธาตุตั้งทิ้งไว้ให้กินเสมอ

๗. แม่โคที่ตั้งท้อง ลูกในท้องเจริญเติบโตเร็วจึงต้องการอาหารมากกว่าปกติ ดังนั้นควรจะให้ อาหารข้นอย่างน้อยวันละ ๒.๕ กิโลกรัม และให้หญ้าสดอย่างเต็มที่

๘. หมั่นถ่ายพยาธิโคเนื้ออยู่เสมอ โดยเฉพาะโคที่เลี้ยงใกล้ๆ น้ำที่มีหอยซึ่งเป็น พาหะของพยาธิอยู่มาก

๙. มักจะพบอยู่เสมอว่าเกษตรกรไม่สามารถลงทุนเรื่องอาหารข้นได้ เพราะเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายเกษตรกรควรแก้ปัญหาโดยใช้พืชตระกูลถั่ว เช่น ใบกระถิน ใบแค ถั่วฮามาเต้า และถั่วอื่นๆ เป็นอาหาร

๔.๔.๔ การดูแลแม่โคตั้งท้อง

แม่โคที่ผสมติดและตั้งท้องและไม่แสดงอาการเป็นสัตว์อีก อย่อย่างไรก็ตามเพื่อยืนยันการอุ้มท้องของแม่โค การล้วงทวารหนักเพื่อคลอดมดลูก เป็นการตรวจท้องที่ปฏิบัติกันทั่วไป การตรวจท้องสามารถยืนยันได้หลังการผสมพันธุ์แม่โคแล้ว ๕๐ วัน การเฝ้าสังเกตการเปลี่ยนแปลงสภาพภายนอก ร่างกาย ถ้าแม่โคอุ้มท้องไม่เกิน ๕ เดือน ค่อนข้างสังเกตยาก แต่การตั้งท้องตั้งแต่ ๕ เดือนขึ้นไป แม่โคจะดูอ้วนขึ้น ขนาดท้องใหญ่ขึ้นจนสังเกตได้ค่าเฉลี่ยการอุ้มท้องของแม่โคนาน ๒๘๓ วัน โคบางพันธุ์ อาจจะอุ้มท้องนานกว่านี้ เช่นโคบราห์มันมักอุ้มท้องนาน ๒๘๕-๒๙๐ วัน โคพื้นเมืองอุ้มท้องนาน ประมาณ ๒๗๐-๒๗๕ วัน

๔.๕ การเลี้ยงลูกโค

๑. การดูแลลูกโคเกิดใหม่

เมื่อลูกโคคลอดออกมาแล้ว แม่โคจะเลียเมือกที่ติดตัวลูกจนตัวลูกโคแห้ง การเลียนี้ช่วยกระตุ้น

การหายใจและการไหลเวียนโลหิตของลูกโค กรณีที่แม่โคไม่แข็งแรงเสียตัวลูกโคไม่ได้ ผู้เลี้ยงต้องให้ความช่วยเหลือโดยช่วยล้างเมือกในปากและจมูกออกมา เช็ดตัวให้แห้ง ถ้าสถานที่เลี้ยงไม่สะอาด ควรตัดสายสะดือลูกโค เพื่อป้องกันการติดเชื้อ วิธีตัดให้ใช้คัตเตอร์ตัดสายสะดือลูกโคห่างจากตัวลูกโคประมาณ ๕ ซม. ตัดสายสะดือส่วนที่เหลือแล้วทาทางเจอร์ไอโอดีนเพื่อฆ่าเชื้อโรคและใช้ยาผงซัลฟาโรยสะดือป้องกันการติดเชื้ออักเสบและทำให้แห้งเร็วขึ้น เมื่อสายสะดือแห้งจะหลุดออกในที่สุดหลังคลอดลูกควรปล่อยให้แม่โคอยู่กับลูกโคอย่างอิสระ ลูกสามารถยืนและดูดนมแม่ได้หลังจากคลอดประมาณครึ่งชั่วโมง หากลูกโคช่วยตัวเองไม่ได้ ต้องให้ความช่วยเหลือให้มันกินนมแม่โดยเร็ว นมแม่ที่ให้ในระยะ ๓-๕ วันแรกนี้ เรียกว่านมน้ำเหลือง (colostrums) มีคุณค่าทางอาหารสูงและให้ภูมิคุ้มกันโรคแก่ลูกโค ระยะ ๑-๒ เดือนหลังคลอด ไม่ควรปล่อยให้ลูกโคตามแม่ไปหากินไกล ควรจัดแปลงหญ้าที่มีอาหารบริบูรณ์แก่แม่โคเลี้ยงลูกในระยะนี้

การเจริญเติบโตของลูกโคระยะดูดนมแม่ขึ้นกับการให้นมของแม่เป็นสำคัญ เพราะลูกโคกินอาหารอื่นไม่ได้มาก ดังนั้นน้ำหนักหย่านมของลูกโคจึงเป็นตัวสะท้อนความสามารถในการให้นมเลี้ยงลูกของแม่โค ปกติจะหย่านมลูกโคเมื่ออายุได้ประมาณ ๗ เดือน ที่อายุนี้อายุโคกินหญ้าได้เก่งและพึ่งตัวเองได้แล้วกรณีที่แปลงหญ้าไม่สมบูรณ์ หรือต้องการให้ลูกโคโตเร็ว อาจเสริมอาหารให้ลูกโคได้กิน โดยกินเป็นคอกที่มีช่องให้ลูกโคเข้าไปกินอาหารชั้นเสริม แต่โคใหญ่ไม่สามารถเข้าไปกินได้ อาหารลูกโคนี้เรียกว่า creep feed มักจะมีส่วนผสมง่ายมีโปรตีนประมาณร้อยละ ๑๓ ใช้วัตถุดิบอาหาร ได้แก่ รำ ปลายข้าว กากถั่วเหลือง ถั่วลิสง กระดุกป่น ผสมรวมกัน

การหย่านมลูกโค

สถานภาพปัญหาในการผลิตโคพื้นเมือง สามารถกล่าวได้ ๕ ประเด็น ดังนี้

๑. ปัญหาเร่งด่วนตอนนี้คือ จำนวนโคพื้นเมืองขาดแคลน

โดยมีสาเหตุของปัญหามาจาก

๑.๑) ความต้องการซื้อสูง แต่ความสามารถในการผลิตต่ำ

ความต้องการของตลาดเพิ่มสูงขึ้นอย่างชัดเจน ทั้งด้านปริมาณและราคาแต่ความสามารถในการผลิตต่ำและในบางครั้งเพื่อให้ได้รายได้เข้ามาในระยะเวลาอันรวดเร็วเกษตรกรผู้เลี้ยงเลือกที่จะขายโคภายในฟาร์มของตน โดยขาดการวางแผนระยะยาวในการที่จะสร้างโคทดแทนภายในฝูง

๑.๒) ผลตอบแทนจากการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูกต่ำ

ผลตอบแทนของเกษตรกรที่เลี้ยงโคต้นน้ำหรือการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูกต่ำมาก เมื่อเปรียบเทียบกับระบบการผลิตอื่นจากงานวิจัยของ สกว. พบว่าผลตอบแทนที่ตลาดตอบแทนไปยังผู้ผลิตชั้นกลางลงไปไม่ถึงผู้ผลิตขั้นต้น (ผู้ผลิตที่เลี้ยงแม่ผลิตลูก) และผลตอบแทนจากการเลี้ยงแม่เพื่อผลิตลูกโคเนื้อที่เกษตรกรได้รับมีความแตกต่างกันระหว่างผู้เลี้ยงรายย่อยกลุ่มเกษตรกร และสหกรณ์ โดยผู้เลี้ยงที่สามารถรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์จะมีผลตอบแทนเข้าไปถึงได้มากกว่ากลุ่มของผู้เลี้ยงรายย่อย

๑.๓) ผู้ผลิตส่วนใหญ่สนใจการขุนโคปลายน้ำเพราะใช้เวลาสั้นและได้ผลตอบแทนสูงกว่า

ผู้ผลิตส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับธุรกิจโคขุนธุรกิจปลายน้ำ และการซื้อมาขายไป เนื่องจากได้เงินเร็วและได้ผลตอบแทนสูงกว่าส่งผลให้ฐานการผลิตและผู้เลี้ยงโคต้นน้ำมีปริมาณน้อยลง

๑.๔) ขาดการวางแผนและความร่วมมือในการผลิตและจำหน่าย

ภาครัฐ ภาคเอกชน สหกรณ์ และเกษตรกร ยังดำเนินธุรกิจด้านการผลิตโคพื้นเมืองในลักษณะต่างคนต่างทำจึงต้องหาวิธีการเพื่อให้เกิดความสามารถในการเชื่อมโยงของแต่ละระบบได้ ตั้งแต่ในส่วนของการผลิต การตลาด และภาคการส่งเสริมที่เกี่ยวข้อง

๑.๕) เกษตรกรและนักส่งเสริมขาดความรู้และความเข้าใจในเทคโนโลยีการผลิต

นักส่งเสริมหรือตัวเกษตรกรขาดความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยีเกษตรกรและการส่งเสริม เนื่องจากเกษตรกรและนักส่งเสริมในปัจจุบันโดยมากใช้ประสบการณ์ของตนเองมาเป็นหลักในการส่งเสริมส่งผลให้เทคโนโลยีหรือองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ไม่ได้รับความสนใจการนำมาใช้ประโยชน์ ส่งผลให้ ประสิทธิภาพการผลิตจึงไม่ได้รับการพัฒนา และต้นทุนก็ยังคงสูงขึ้นฉะนั้นการแก้ปัญหาในประเด็นดังกล่าวคือ ทำอย่างไรให้ความรู้และเทคโนโลยีที่เป็นปัจจุบันสามารถไปถึงนักส่งเสริมและเกษตรกรเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

๑.๖) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่มีการวางแผนและสนับสนุนการเตรียมโครงสร้างการผลิตในภาพรวมเพื่อรองรับการแข่งขันในระยะยาวส่วนใหญ่เน้นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้วางแผนอย่างรัดกุมและไม่มีการวางแผนและขาดการสนับสนุนในการเตรียมโครงสร้างการผลิตในภาพรวมเพื่อรองรับการแข่งขันในระยะยาวโดยส่วนใหญ่หน่วยงานต่างๆ มักกำหนดนโยบายเพื่อให้บรรลุดัชนีชี้วัดของหน่วยงานตัวเองเพราะฉะนั้นการรองรับหรือการเชื่อมโยงของหน่วยงานรัฐภายในประเทศและลักษณะการแก้ปัญหาจึงเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าซะเป็นส่วนใหญ่

๒. เกษตรกรขาดความรู้และแรงจูงใจ

โดยมีสาเหตุของปัญหาจากโดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑) โอกาสและความสามารถในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้และเทคโนโลยีของเกษตรกรน้อย

เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่ที่เลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลความรู้และเทคโนโลยีเนื่องจากกิจวัตรประจำวันของเกษตรกรไม่เอื้อต่อการเดินทางหรือไม่สามารถละทิ้งภาระหน้าที่ในแต่ละวันส่งผลให้หลายหน่วยงานที่เอาความรู้เทคโนโลยีลงไปเผยแพร่หรือส่งเสริมให้แก่เกษตรกรต้องใช้วิธีการต่างๆเพื่อให้เกษตรกรเกิดความสนใจ ยกตัวอย่าง เช่น การจ่ายเงิน (ค่าเดินทาง) ให้เกษตรกรเข้ามาฟังเสวนาหรือบรรยาย เป็นต้น เพราะฉะนั้นการส่งเสริมและพัฒนาด้วยรูปแบบที่ผ่านมาไม่สัมฤทธิ์ผลเนื่องจากข้อมูลความรู้และเทคโนโลยีที่ภาคส่งเสริมนำไปมอบให้นั้นไม่ได้เกิดจากความต้องการของตัวเกษตรกรซึ่งเป็นตัวชี้วัดได้ว่าความรู้ที่ส่งเสริมให้แก่เกษตรกรนั้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงหรือไม่หรือในส่วนของเกษตรกรที่ให้ความสนใจในการพัฒนาการเลี้ยงโคเนื้อของตนจะสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ต่างๆได้อย่างไร

๒.๒) ความสามารถ ความจริงใจ และความต่อเนื่องในการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่และหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาคและข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ด้านการส่งเสริมในแต่ละท้องถิ่นส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ชั่วคราวเนื่องจากต้องมีการโอนย้ายตำแหน่งเพื่อความก้าวหน้าทางอาชีพส่งผลให้แม้ว่าเจ้าหน้าที่จะทุ่มเทในการพัฒนา แต่เมื่อเปลี่ยนคนก็จะมี การเปลี่ยนแผนการดำเนินงานและนโยบายซึ่งทำให้การส่งเสริมดังกล่าวขาดความต่อเนื่องในการดำเนินงานและเกษตรกรเกิดความเคยชินกับสถานการณ์ดังกล่าว

๒.๓) การเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูกโคใช้เวลา นาน ได้รับผลตอบแทนช้า น้อยและไม่คุ้มค่า

รูปแบบการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูกโคเป็นระบบการเลี้ยงที่ใช้เวลานานและก็ได้ผลตอบแทนช้าเมื่อเปรียบเทียบกับการระบบอื่นๆในการผลิตโคพื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นการลงทุนระยะยาวที่มีระยะเวลาประมาณ ๑- ๒ ปีถึงจะได้รับผลตอบแทนทำให้ไม่ทันต่อการใช้ประโยชน์ จากปัญหาดังกล่าวในฐานะของผู้ส่งเสริมจะอย่างไรเพื่อลดระดับของปัญหาดังกล่าวเช่น การหาแนวทางให้ผู้เลี้ยงแม่เพื่อผลิตลูกมีรายได้เพิ่มขึ้นหรือคุ้มค่าเพียงพอเพื่อให้เกษตรกรเกิดแรงจูงใจในการรักษาแม่พันธุ์โคเพื่อผลิตลูกให้กับคนที่เลี้ยงสำหรับทำการขุนได้อย่างพอเพียง

๒.๔) ความเป็นผู้ผลิตรายย่อยจำกัดโอกาสในการผลิต ความน่าเชื่อถือทางธุรกิจ อำนาจต่อรอง และความสามารถในการเชื่อมต่อกับตลาด

ความเป็นผู้ผลิตโคพื้นเมืองรายย่อยเนื่องจากเลี้ยงโคจำนวนน้อยมีปัญหาที่แก้เป็นตัวเองไปส่งผลให้ไม่มีความจำเป็นที่จะหาความรู้หรือโอกาสในเรื่องของการผลิตแนวทางที่จะพัฒนาการเลี้ยงของตนเพื่อเข้าสู่การผลิตโคพื้นเมืองเชิงการค้าดังนั้นเมื่อเกิดการรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์หรือวิสาหกิจชุมชนเพื่อเพิ่มโอกาสในการผลิตและความสามารถในการเชื่อมต่อกับตลาดจะส่งผลให้เกษตรกรมองเห็นช่องทางในการพัฒนาอาชีพและให้ความสำคัญกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองมากขึ้น

๒.๕) ข้อจำกัดทางวัฒนธรรมและรูปแบบในการเรียนรู้

คนจังหวัดเลยส่วนใหญ่ไม่บันทึกข้อมูล และมักคุยโต้ตอบกันด้วยจินตนาการร่วมกับประสบการณ์ ทำให้ข้อมูล ความรู้หรือแนวทางในการดำเนินงานขาดประสิทธิภาพและความแม่นยำ

๓. กลุ่มเกษตรกรขาดความเข้มแข็งและไร้ประสิทธิภาพในการเลี้ยงและขาดประสิทธิภาพในเรื่องของการตลาด

โดยมีสาเหตุของปัญหาจาก

๓.๑) เกษตรกรที่มารวมกลุ่มกัน อาจมีความสามารถในการผลิตแต่ขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ และขาดความเข้าใจ ในการบริหารจัดการ การตลาดและการแข่งขันทางธุรกิจ

เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองที่มารวมตัวเป็นเกษตรกรรายย่อยที่เน้นการใช้ประสบการณ์ในการผลิตซึ่งไม่ได้ผลิตด้วยความชำนาญการส่วนใหญ่นิยมผลิตสินค้าเพื่อให้ได้ความต้องการของตลาดใน

พื้นที่ใกล้เคียงขาดความรู้ด้านการบริหารจัดการ การตลาด และการแข่งขันทางธุรกิจเพราะฉะนั้นถ้าเราเอาความรู้พวกนี้เข้าไปเกษตรกรสามารถเอาความรู้เรื่องการแข่งขันและการตลาดเข้าไปเชื่อมโยงกับการผลิตของตนเองเพื่อพัฒนาระบบการเลี้ยงของตน

๓.๒) สมาชิกและผู้บริหารกลุ่มหรือสหกรณ์ยังมีความเข้าใจในรูปแบบ บทบาท หน้าที่และหลักการบริหารจัดการกลุ่มหรือสหกรณ์ไม่มากนัก

สมาชิกและผู้บริหารของสหกรณ์ มีความเข้าใจในรูปแบบบทบาทหน้าที่ของตนเองน้อย ส่วนใหญ่สมาชิกที่เข้าไปบริหารสหกรณ์ทั้งโคพื้นเมืองและโคนมมักอิงการเมืองและผลประโยชน์โดยมองว่าสหกรณ์คือบริษัทของตัวเองซึ่งผิดหลักการของการก่อตั้งสหกรณ์ ดังนั้นจะมีวิธีการอย่างไรเพื่อให้สมาชิกสหกรณ์เข้าใจถึงหลักการในการก่อตั้งสหกรณ์อย่างถูกต้องและมีการกระจายผลประโยชน์จากการประกอบการอย่างทั่วถึงแก่สมาชิก

๓.๓) กลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์ส่วนใหญ่ขาดความสมบูรณ์ ความเชื่อมโยงและความพร้อมในการแข่งขันทางการค้า

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองหรือสหกรณ์ส่วนใหญ่ขาดความเชื่อมโยงและความพร้อมในการแข่งขันทางการค้า เช่น บางแห่งมีหน่วยการผลิตมากแต่ไม่มีตลาด(โรงฆ่าสัตว์) บางแห่งไม่มีพื้นที่สำหรับการผลิตแต่มีความต้องการของตลาดสูงหรือบางแห่งขาดปัจจัยที่มีความสำคัญในการผลิต เพราะฉะนั้นสหกรณ์บางสหกรณ์ที่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ในทุกมิติ ส่งผลให้เกิดการเหลื่อมล้ำกันในด้านของประสิทธิภาพและความสามารถในการแข่งขัน ดังนั้น จะมีวิธีการอย่างไรให้สหกรณ์ที่มีความจำกัดในด้านต่างๆมารวมมือทางธุรกิจกับสหกรณ์ที่มีความพร้อมโดยเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๔) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองหรือสหกรณ์ส่วนใหญ่ยังคงขาดความน่าเชื่อถือทางธุรกิจ

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคและสหกรณ์ส่วนใหญ่ยังคงขาดความน่าเชื่อถือทางธุรกิจการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์ตามหลักการแล้วต้องส่งผลให้ความน่าเชื่อถือและสภาพทางการเงินมีความมั่นคงมากขึ้นจากการประกอบธุรกิจรายย่อยแต่เนื่องจากปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมา ทำให้สหกรณ์โคเนื้อที่จัดตั้งขึ้นมาในปัจจุบันยังไม่มี ความน่าเชื่อถือทางการเงินเท่าที่ควร เพราะฉะนั้นเมื่อต้องการกู้เงินจากแหล่งเงินกู้หรือทำโครงการเพื่อเสนอขอรับเงินจากบริษัทหรือว่าธนาคารจึงมีปัญหาในเรื่องของการปล่อยเงินกู้ ดังนั้นจะทำการอย่างไรให้การรวมกลุ่มของเกษตรกรและสหกรณ์โคพื้นเมืองที่เกิดขึ้นมีความเข้มแข็งทางการเงินและมีความน่าเชื่อถือทางธุรกิจเพื่อที่จะใช้ธุรกิจของตัวเองเป็นตัวค้ำประกันในการขอเงินหรือสามารถเสนอโครงการเพื่อการพัฒนาในอนาคตโดยอาศัยเงินจากแหล่งทุนเหล่านั้นได้

๓.๕) ปัญหาการเมืองและการหาผลประโยชน์ภายในกลุ่มหรือสหกรณ์ของตนเอง

ปัญหาทางการเมืองส่วนใหญ่มักจะพบกับกลุ่มผลประโยชน์ที่คอยหาแสวงหาจากเกษตรกรผู้เลี้ยงโค โดยจะเข้ามาในรูปแบบการเปิดตลาดการค้าโคและมีการกำหนดราคาเอง ผ่านพ่อค้าคนกลางจึงส่งผลให้เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองไม่สามารถกำหนดราคาได้ด้วยเอง และอีกประการยังทำให้กลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองไม่มีแรงจูงใจที่จะเลี้ยงโคพื้นเมืองไว้ขาย

๔. กฎหมายและข้อบังคับขาดความเหมาะสมเนื่องจากไม่ได้รับการแก้ไขหรือปรับให้มีความเหมาะสมกับระบบการผลิตและการตลาดที่เปลี่ยนแปลงและถูกบังคับใช้อย่างไม่ยุติธรรม

โดยมีสาเหตุของปัญหาจาก

๔.๑) ความเก่า ไม่ทันสมัย (ทันต่อสถานการณ์) ของกฎหมายและข้อบังคับต่างๆ มีผลทำให้ขาดประสิทธิภาพในการผลิตและการแข่งขันทางการค้า

กฎหมายที่ใช้ขาดความเหมาะสมและถูกบังคับใช้อย่างไม่ยุติธรรมทำให้ประสิทธิภาพการผลิตและการแข่งขันขาดความคล่องตัวเมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศโดยมีสาเหตุหลักมาจากกฎหมายและข้อบังคับไม่ได้รับการปรับปรุงหรือแก้ไขมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานดังนั้นจะอย่างไรเพื่อที่จะให้กฎหมายสามารถปกป้องผลประโยชน์หรือสนับสนุนผลประโยชน์ของคนในชาติไม่ใช่มาตั้งเงื่อนไขและทำให้คนในชาติไม่สามารถแข่งขันกับคนอื่นได้

๔.๒) ปัญหาในความรู้และความเข้าใจที่เท่าเทียมกันระหว่างเกษตรกร ผู้ผลิตผู้เกี่ยวข้องในการผลิตและเจ้าหน้าที่ของรัฐทำให้เกิดช่องว่างและปัญหาในการปฏิบัติตามข้อบังคับ การบังคับ การหลีกเลี่ยง และการอ้างบังคับใช้กฎหมายและข้อบังคับต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ปัญหาความรู้ความเข้าใจที่เท่าเทียมกันระหว่างเกษตรกร ผู้ผลิตผู้เกี่ยวข้องในระบบการผลิต และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่บังคับใช้กฎหมายเนื่องจากความรู้ไม่เท่าเทียมกันจึงเกิดการอ้างใช้กฎหมายส่งผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างบุคคลแต่ละกลุ่ม เกิดความไม่ไว้วางใจกันและเกิดการปัดป้องในที่สุด

๔.๓) การไม่มีระบบตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่ควรจะมีส่วนช่วยหรือสนับสนุนการผลิตและอุตสาหกรรมของคนภายในประเทศ

การไม่มีระบบตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบังคับใช้กฎหมาย

๔.๔) บทลงโทษที่ยุติธรรม ทั้งในส่วนของผู้ประพฤตินิดๆ และเจ้าหน้าที่ที่ไม่ปฏิบัติหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่อย่างไม่ยุติธรรม บทลงโทษที่ยุติธรรม ทั้งผู้ที่ประพฤตินิดๆ และเจ้าหน้าที่ที่ประพฤตินิดๆ เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันผู้ที่ประพฤตินิดๆ บางคนเท่านั้นที่ได้รับการลงโทษ

๕. ความพร้อมและความสามารถในการแข่งขันกับตลาดการค้านอกประเทศที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น

โดยมีสาเหตุของปัญหาจาก

๕.๑) ความสามารถในการผลิต ความล้ำหน้าในเทคโนโลยีและต้นทุนการผลิตที่ต่ำกว่าของประเทศคู่แข่งความสามารถในการผลิตความล้ำหน้าของเทคโนโลยี และต้นทุนในการผลิตของประเทศไทยต่ำกว่าของประเทศที่เป็นคู่แข่งสูงมากโดยเฉพาะประเทศออสเตรเลียที่มีฐานการผลิตอยู่ที่ อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ซึ่งสามารถที่จะผลิตโคเนื้อคุณภาพที่มีราคาถูกและสามารถส่งเข้ามาแข่งขันกับตลาดการผลิต

เนื้อโคที่ผลิตภายในประเทศไทย ดังนั้น ต้องมีการพิจารณาเป็นพิเศษเพื่อจัดลำดับในการแก้ไขปัญหา โดยกำหนดลำดับความสำคัญก่อน – หลัง โดยเฉพาะเรื่องการใช้เทคโนโลยี

๕.๒) มาตรการทางภาษี และเงื่อนไขคุณภาพ มาตรการทางภาษีและเงื่อนไขคุณภาพส่วนใหญ่จะรู้ เฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐนักวิชาการ และผู้ที่เกี่ยวข้องทางธุรกิจ โดยที่เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถ รับรู้ถึงมาตรการดังกล่าวดังนั้นต้องมีวิธีการอย่างไรผู้เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วนของระบบการผลิตเนื้อ เข้าใจ เพื่อผลิตโคได้สอดคล้องตามความต้องการของตลาด และสามารถแข่งขันทางการค้าได้

๕.๓) ความรู้ ความเข้าใจ และค่านิยมของผู้บริโภคที่ไม่สมบูรณ์ ความรู้ ความเข้าใจ และค่านิยม ผู้บริโภคที่ไม่สมบูรณ์ต้องได้รับการประชาสัมพันธ์และให้ความรู้ที่ถูกต้องสมบูรณ์แก่ผู้บริโภคจากผู้ ที่เกี่ยวข้องด้านการผลิตและด้านธุรกิจทุกภาคส่วน

๕.๔) ผลประโยชน์ร่วมทางธุรกิจและการค้า ผลประโยชน์ร่วมทางธุรกิจและการค้าผลประโยชน์ทาง การค้าร่วมระหว่างธุรกิจในประเทศกับคนต่างประเทศในการนำสินค้าจากต่างประเทศเพื่อเข้ามาขาย ในประเทศซึ่งเป็นผลจากค่าเสรีที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตดังนั้นต้องทำอะไรเพื่อสามารถนำข้อมูล ต่างๆ มาวางแผนเพื่อกำหนดเป็นนโยบายต่อไปยกตัวอย่างเช่น กรณีที่ทางทูตของไทย และทูตของ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ร่วมปรึกษาหารือถึงความเป็นไปได้ในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทาง การค้าในการนำเข้าเนื้อโคจากประเทศออสเตรเลียโดยมีจุดประสงค์เพื่อวิเคราะห์ว่าอุตสาหกรรมของ ประเทศไทยมีความพร้อมมากเพียงใดหรือต้องปรับตัวอย่างไรเพื่อรองรับสถานการณ์ด้านการค้าเสรีที่ กำลังเกิดขึ้น

๕.๕) ขาดการสนับสนุนการแข่งขันทางการค้าอย่างจริงจังของภาครัฐบาล ขาดการสนับสนุนการแข่งขัน ทางการค้าจากทางรัฐอย่างจริงจังโดยเฉพาะเรื่องของการปฏิบัติซึ่งยังไม่เห็นโครงการอะไรที่ชัดเจนใน การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

๔.๖ องค์ความรู้จากการวิจัยและแนวทางปฏิบัติตามนวัตกรรมเพื่อลดปัญหา

นวัตกรรมเพื่อการลดปัญหา

ประกอบด้วยหลักการแก้ปัญหา ๕ ข้อ ได้แก่

๑. เพื่อเพิ่มจำนวนและฐานการผลิตแม่โคพื้นเมือง
๒. เพื่อพัฒนาความรู้และสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกร
๓. เพื่อการส่งเสริมการร่วมกลุ่มและพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายในรูปกลุ่มเกษตรกร หรือสหกรณ์
๔. เพื่อการปรับปรุงกฎหมายข้อบังคับให้เหมาะสมพัฒนาระบบบริหารจัดการให้เกิดความยุติธรรม
๕. เพื่อใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเพื่อสร้างโอกาสในการแข่งขันทางการค้า

แนวทางปฏิบัติตามนวัตกรรมเพื่อลดปัญหา

๑. ข้อเสนอในการวางแนวทางในการเพิ่มฐานการผลิตและจำนวนแม่โคพื้นเมือง ประกอบด้วย

- ๑.๑) นำเข้าแม่โคและโคพร้อมคุณภาพ ในจำนวนที่เพียงพอต่อการผลิตเพื่อความต้องการของผู้บริโภค
- ๑.๒) ส่งเสริมและสนับสนุนการเพิ่มจำนวนการเลี้ยงแม่โคเพื่อผลิตลูก เพื่อสร้างฐานการผลิตของประเทศในระยะยาว
- ๑.๓) เพิ่มฐานการผลิตโคพื้นเมืองโดยใช้แม่พันธุ์โคในการผลิตโคลูกผสมระหว่างโคพื้นเมือง - โคนื้อ
- ๑.๔) ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกร/สหกรณ์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรมกับทุกฝ่าย
- ๑.๕) ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรสร้างความเข้าใจในการใช้เทคโนโลยี เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ในที่นี้ คือธุรกิจด้านการเลี้ยงแม่โค การขุนโค การตลาดและการแปรรูปเนื้อโค

๒. การพัฒนาความรู้และสร้างแรงจูงใจ

- ๒.๑) สร้างโอกาสของเกษตรกรในการเข้าถึงแหล่งความรู้ ผ่านสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ อบต. และหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่เป้าหมาย
- ๒.๒) กำหนดให้มีการพัฒนาความสามารถอย่างต่อเนื่อง มีความรวดเร็วในการส่งเสริมด้านการเลี้ยงโคเนื้อ จากเจ้าหน้าที่และหน่วยงานภาครัฐเป็นระยะโดยต้องมีการสุ่มตรวจเจ้าหน้าที่เพื่อป้องกันคอร์รัปชั่น
- ๒.๓) ส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรและการจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อการจัดสรรรายได้ที่เป็นธรรมและเพียงพอต่อการผลิตในทุกระบบ
- ๒.๔) การประชาสัมพันธ์และสร้างความนิยมให้กับผู้ผลิตโคพื้นเมือง ให้เกิดความมั่นใจว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ และสามารถสร้างผลตอบแทนอย่างเพียงพอเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น

๓. การส่งเสริมการร่วมกลุ่ม และพัฒนาการเชื่อมโยงเครือข่ายในรูปกลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์

- ๓.๑) พัฒนาความรู้ประสบการณ์ และความเข้าใจในการจัดการ บริหารตลาด การแข่งขันทางธุรกิจของผู้บริหารและสมาชิกสหกรณ์ ที่มีอยู่แล้ว ให้เกิดความเข้มแข็ง เพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่เกษตรกรในบริเวณใกล้เคียงให้เกิดแรงกระตุ้นในการเข้ามารวมกลุ่มจากเดิมที่มีอยู่แล้วให้เกิดความแข็งแกร่งเพิ่มขึ้นไม่ใช่ไปสร้างกลุ่มใหม่เพิ่มขึ้นแต่ไม่มีประสิทธิภาพ
- ๓.๒) สร้างความเข้าใจในรูปแบบบทบาท หลักการบริหารจัดการสหกรณ์ และกลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้าใจ เพื่อไม่ให้เกิดการหลงประเด็นในหลักการจัดการและบริหาร
- ๓.๓) สนับสนุนโอกาสการลงทุนของกลุ่มเกษตรกร และสหกรณ์ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ สามารถเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายตั้งแต่ระบบการผลิตไปจนถึงผู้บริโภคและมีความพร้อมในการแข่งขันทาง

การค้ากับต่างประเทศ เช่นการพัฒนาโรงฆ่ามาตรฐานคุณภาพการตัดแต่งซาก หรือแม้กระทั่งบรรจุภัณฑ์ต้องมีการนำนวัตกรรมด้านความรู้และเทคโนโลยีมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความสามารถในการแข่งขันมากขึ้น

๓.๔) ส่งเสริมความน่าเชื่อถือทางธุรกิจให้กับกลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ เพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งทุนหรือสินเชื่อง่ายและสะดวกมากขึ้น

๔. การปรับปรุงกฎหมายข้อบังคับให้เหมาะสมพัฒนาระบบบริหารจัดการให้เกิดความยุติธรรม

๔.๑) ทบทวนกฎหมายเดิม ที่ต้องมีการเพิ่มเติม หรือปรับปรุงแก้ไขในตัวบทกฎหมายข้อใดบ้างเพื่อให้เกิดความทันสมัย และเอื้อต่อการพัฒนาทั้งระบบการผลิตโคเนื้อของประเทศในสถานการณ์ปัจจุบัน

๔.๒) ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้เท่าเทียมกัน ระหว่างกลุ่มเกษตรกร ผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบการผลิตภาคเอกชนด้านการตลาด รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและอคติต่อกัน

๔.๓) พัฒนาระบบตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ โดยเน้นให้มีการเพิ่มในส่วนช่วยเหลือหรือสนับสนุนการผลิตและอุตสาหกรรมของคนไทยเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของเนื้อโคที่ผลิตในประเทศไทย

๔.๔) กำหนดบทลงโทษที่ยุติธรรมต่อผู้ประพฤติผิด และเจ้าหน้าที่ที่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่อย่างเหมาะสม

๕. ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีเพื่อสร้างโอกาสในการแข่งขันทางการค้าสร้างประสิทธิภาพในการผลิต และลดต้นทุนการผลิตด้วยเพื่อจุดมุ่งหมายให้เกษตรกรได้รับผลตอบแทนที่สูงขึ้น

๕.๑) พัฒนาและเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต รวมถึงความสามารถในการแข่งขันด้านการค้า

๕.๒) ส่งเสริมความรู้ในมาตรการทางภาษี และเงื่อนไขด้านคุณภาพของคู่แข่งทางการค้า

๕.๓) ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และค่านิยมของผู้บริโภค

๕.๔) การสร้างผลประโยชน์ร่วมทางธุรกิจ และการค้าให้กับอุตสาหกรรมการผลิต

๕.๕) รมรณรงค์ให้มีการสนับสนุนด้านการค้าเพื่อให้เกิดการแข่งขันทางการค้าอย่างจริงจังจากทุกฝ่าย

บทที่ ๕

สรุปอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๒) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย และ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย โดยการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ได้แก่ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองของไทย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่น ส่วนรูปแบบการเก็บข้อมูลซึ่งแบ่งเป็น ๒ เทคนิค ได้แก่ ๑) เทคนิคการเชิงสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การสัมภาษณ์เจาะลึกผู้เชี่ยวชาญ (In-depth Interview) กลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย มี ๔ อำเภอคือ อำเภอเมืองเลย อำเภอหนองหิน อำเภอวังสะพุงและอำเภอเชียงคาน จำนวน ๑๘ ราย และกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเลย จำนวน ๑๒ ราย ประกอบด้วยเทศบาลเมืองเลย จำนวน ๓ ราย เทศบาลวังสะพุงจำนวน ๓ ราย เทศบาลหนองหินจำนวน ๓ ราย เทศบาลเชียงคานจำนวน ๓ ราย รวมทั้งหมด ๓๐ ราย โดยใช้วิธีการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาด้วยหลัก SWOT Analysis การจำแนก การจัดระบบข้อมูล (Typology and Taxonomy) และการวิเคราะห์สรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction) มาวิเคราะห์เพื่อหาบทสรุปพร้อมกัน พร้อมทั้งนำเสนอผลสรุปการวิจัยและอภิปรายผลแบบพรรณนาวิเคราะห์ต่อไป

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย สรุปประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๕.๑ ประวัติและกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย

โคพื้นเมืองเป็นโคที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมาเป็นเวลานานมีขนาดเล็กทนทานต่อสภาพ อากาศร้อนชื้นทนต่อโรคพยาธิและแมลงรบกวนได้ดีหากินเก่งให้ลูกดกสามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบ ได้ดีซึ่งเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาการขาดแคลนพืชอาหารสัตว์ตามธรรมชาติ และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ตามธรรมชาติมีแนวโน้มลดลงการเลี้ยงโคพื้นเมืองจึงถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรรายย่อยสามารถ นำมาเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัวได้ แต่ปัญหาที่สำคัญคือปัจจุบันโคพื้นเมืองมีปริมาณลดลงเนื่องจาก นโยบายการเลี้ยงโคที่รัฐบาลในอดีตที่ผ่านมา ได้

เน้นการผลิตเพื่อบริโภคและทดแทนการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศทำให้เกษตรกรหันมาเลี้ยง โคพันธุ์ต่างประเทศทั้งพันธุ์แท้และลูกผสมจนทำให้โคพื้นเมืองไม่ได้รับความเอาใจใส่ในด้านการเลี้ยงดู การปรับปรุงพันธุ์และขาดการอนุรักษ์พันธุ์อย่างจริงจังทำให้โคพื้นเมืองซึ่งสามารถเจริญเติบโตและขยาย พันธุ์ได้ดีในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรถูกละเลยไป ทั้งๆที่โคพื้นเมืองมีคุณลักษณะที่โดดเด่นเหมาะสมกับ สภาพการเลี้ยงดูของเกษตรกรและสภาพท้องถิ่นมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมมานับ พันๆ ปี ปล่อยให้ถูกดกในสภาพแวดล้อมของเกษตรกรรายย่อย เลี้ยงง่ายโดยปล่อยให้หากินตามทุ่งหญ้าสาธารณะ ตามป่าละเมาะไล่ต้อนตามป่าเขาสามารถใช้เศษเหลือจากผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก นอกจากนี้ยังใช้ ต้นทุนในการเลี้ยงดูต่ำกว่าโคพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ ปัจจุบันโคพื้นเมืองมีบทบาทที่สำคัญมากขึ้นเพราะการแข่งขันในการใช้พื้นที่การเกษตรเพื่อผลิตอาหารและเครื่องอุปโภคโดยเฉพาะการผลิตอาหารโปรตีนเพื่อให้พอเพียงกับการบริโภคในท้องถิ่น จากข้อมูลเศรษฐกิจการปศุสัตว์ประจำปีพ.ศ.2542รายงานว่าประเทศไทยมีจำนวนโคเนื้อรวมทั้งสิ้น 4,635,741 ตัว ในจำนวนนี้ประกอบด้วยประชากรโคพื้นเมือง ซึ่งเลี้ยงกระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ของประเทศจำนวน 2,981,381 ตัวกรมปศุสัตว์ได้เห็นถึงความสำคัญของการเลี้ยงโคพื้นเมืองเหล่านั้นไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากร ทางพันธุกรรมและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนเนื่องจากโคพื้นเมืองมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ ในด้านใช้เป็นอาหารสัตว์ใช้งานธนาคารออมทรัพย์ของเกษตรกรรายย่อย เป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมและทรัพยากรของประเทศกรมปศุสัตว์ได้ดำเนินการโครงการวิจัยทดสอบ พันธุ์และกระจายพันธุ์โคพื้นเมืองในเกษตรกรรายย่อย โดยร่วมมือกับเกษตรกรในการวิจัยและพัฒนาพันธุ์โคพื้นเมืองในทั่วทุกภาคของประเทศทั้งในแง่ผลิตเป็นโคเนื้อและโคที่ใช้เป็นกีฬาประจำท้องถิ่นนั้นๆส่งเสริม ให้มีการรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่าย จัดวางแผนระบบการจัดเก็บข้อมูลและฐานข้อมูลที่จะเอื้อประโยชน์ต่อ การอนุรักษ์ ปรับปรุงการให้ผลผลิตให้สูงขึ้นกว่าเดิม กระจายพันธุกรรมโคพื้นเมืองที่ได้รับการปรับปรุงพันธุ์ แล้วอย่างมีระบบและพัฒนาเป็นสินค้าส่งออกในอนาคต

โคพื้นเมือง ได้มีการเลี้ยงดูมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ยังไม่ทราบแน่ชัดในสายพันธุ์ดั้งเดิม และประวัติความเป็นมาในอดีต โคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองจะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคของประเทศ โดยโคพื้นเมืองแต่ละตัวจะอยู่ในเขตภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนทางภาคเหนือและภาคใต้โคพื้นเมืองบางส่วนจะมีรูปร่างแตกต่างกันออกไป เพราะมีสายเลือดโคอื่น โดยเฉพาะโคอินเดียผสมปนเปไปบ้างแล้ว จึงมีโครงสร้างใหญ่ โดยเฉพาะพอโคบางตัวอาจมีน้ำหนักตัวสูงถึง 480 กิโลกรัม โคพื้นเมืองจัดอยู่ในกลุ่มโคอินเดีย Bos indicus มีขนาดค่อนข้างเล็ก มีขนสั้นเกรียน โดยทั่วไปมีลำตัวสีน้ำตาลแกมแดง แต่อาจมีสีแตกต่างกันหลายสี เช่น ดำ แดง น้ำตาล ขาว เหลือง เป็นต้น หน้ายาวบอบบาง หน้าผากแคบ ตะโพนก (hump) เล็ก เหนียงคอ (dewlap) และหนังใต้ท้องไม่มากนัก ใบหูเล็ก นิสัยเปรี้ยว ตื่นตกใจง่าย รักฝูง จัดจำฝูงได้ดี มีความแข็งแรงทนทาน และอดทนมาก จึงเป็นโคสำหรับใช้งานโดยแท้จริง ทนทานต่อสภาพแวดล้อมอากาศร้อนชื้น โรคพยาธิและแมลงได้ดี มีความสามารถใช้อาหารหยาบที่มีคุณภาพต่ำ

๕.๑.๑ กระบวนการเลี้ยงชีพในเมืองในจังหวัดเลย พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเก็บรักษาไว้ โดยมีกระบวนการในการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย ดังนี้

แนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยสามารถกระทำได้ดังนี้

๑. การค้นคว้าวิจัย คว้าศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่างๆ ในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาของท้องถิ่น ควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีตและสภาพการณ์ในปัจจุบัน

๒. การอนุรักษ์ กระทำโดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในท้องถิ่นที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือพิพิธภัณฑ์ชุมชนขึ้น เพื่อแสดงสภาพวิถีชีวิตและความเป็นมาของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

๓. การฟื้นฟู โดยการเลือกสรรภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหายหรือที่สูญหายไปแล้วมาทำให้มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น โดยเฉพาะพื้นฐานทางจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยม

๔. การพัฒนา ควรริเริ่มสร้างสรรค์และปรับปรุงภูมิปัญญาให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยใช้ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการรวมกลุ่มในการพัฒนาอาชีพ ควบนำความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาต่อยอดในการผลิต การตลาดและการบริหาร ตลอดจนการป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๕. การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านการเลือกสรรกลั่นกรอง ด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ

๖. การส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

๗. การเสริมสร้างอัตลักษณ์ ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานและปราชญ์ท้องถิ่น ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญาและพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มที่ จัดให้มีการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในลักษณะต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีโอกาสได้รับการยกย่องและประกาศเกียรติคุณในระดับที่สูงขึ้นไป

๘. การเผยแพร่แลกเปลี่ยน การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมให้เกิดการเผยแพร่แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ ส่งเสริมและสนับสนุนการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มชนและท้องถิ่นต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งประเทศอื่นๆ ทั่วโลก

การรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องร่วมมือ ร่วมใจกันดำเนินการ ซึ่งไม่เพียงการรักษาให้คงอยู่เท่านั้น หากแต่ต้องสามารถยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่

การใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและเมื่อพัฒนาท้องถิ่นซึ่งเป็นฐานสำคัญของประเทศ ประเทศก็จะเติบโตด้วยฐานที่มั่นคงและยั่งยืน^๑

๕.๑.๒ นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการเลี้ยงโค พบว่า การศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเลย คณะผู้วิจัยได้จัดออกเป็น ๒ ด้าน ได้แก่ นโยบายทั่วไปขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย และกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

๑) นโยบายทั่วไปขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

นโยบายการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อในจังหวัดเลย ได้กำหนดไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นองค์การบริหารส่วนตำบลศรีสองรัก เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ และ ๑๐ ระบุว่า รัฐจะส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตโคพื้นเมืองให้เพียงพอต่อการบริโภคของประเทศ เพื่อทดแทนการนำเข้าและส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงเล็งเห็นความสำคัญของนโยบายแห่งชาติ จึงได้มีการสนับสนุนให้เกษตรกรในท้องถิ่นของตนสามารถเลี้ยงโคพื้นเมืองเป็นระบบธุรกิจได้ โดยรัฐจะเป็นผู้สนับสนุนปัจจัยการผลิตพื้นฐาน เงินทุน ดอกเบี้ยต่ำภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงโค สนับสนุนให้มีการส่งออกโคพื้นเมือง โคพันธุ์ และผลิตภัณฑ์โคออกไปขายยังต่างประเทศ โดยรัฐเป็นผู้เจรจากับประเทศคู่ค้าและอำนวยความสะดวกในการส่งออก

และจากนโยบายดังกล่าวสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลยในฐานะผู้รับผิดชอบงานด้านการผลิต การพัฒนาปศุสัตว์และการส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ต่างๆมาโดยตลอด จึงเล็งเห็นความสำคัญในการผลิตโคเนื้อ โดยเฉพาะโครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อของชาวจังหวัดเลย และที่สำคัญ จะมีโครงการต่างๆมากมาย อาทิเช่น โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อตามแผนปรับโครงสร้างและระบบการผลิต การเกษตร โครงการธนาคารโค - กระบือเพื่อเกษตรกรกรมตามพระราชดำริ เป็นต้น แต่การส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อต่างๆ เหล่านี้ ยังมีปัญหาอยู่หลายประการ เช่น ปัญหา ด้านการส่งเสริม ด้านการผลิต ด้านการตลาด และด้านโรคระบาดสัตว์ เป็นต้น^๒

โคเนื้อเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ความนิยมและความต้องการบริโภคเนื้อโคภายในประเทศมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น จังหวัดเลยก็เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีเกษตรกรให้ความสนใจในการเลี้ยงโคจำนวนมาก รูปแบบการเลี้ยงโคเนื้อในปัจจุบันจึงปรับเปลี่ยนเป็นการเลี้ยงเชิงธุรกิจมากขึ้น เกษตรกรมีรูปแบบการเลี้ยงแบบจริงจัง เลือกรูปร่างที่ผสมต่อรูปแบบการผลิตและมีการวางแผนการผลิตอย่างเป็นระบบ ทำให้เนื้อโคที่ได้มีคุณภาพดีกว่าเดิม และสามารถทดแทนเนื้อโคคุณภาพดีที่นำเข้าจากต่างประเทศได้ การผลิตโค

^๑อ้างแล้ว, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, หน้า ๘๘

^๒สัมภาษณ์, นายประจวบ ศีลธรรม, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลศรีสองรัก, เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม

เนื้อในจังหวัดเลยคิดเป็นร้อยละ ๔.๐๓ ของจำนวนโคเนื้อทั้งหมดในประเทศไทย ระบบการตลาดโคเนื้อในจังหวัดเลยอยู่ในระดับขนาดกลางๆ และตลาดระดับล่างเป็นรูปแบบการเลี้ยงโคเนื้อในจังหวัดเลย มีทั้งแบบการขังคอกและการแบบปล่อยฝูง ในการเลี้ยงโคเนื้อแบบขังคอกเป็นการเลี้ยงระยะสั้น การเลี้ยงโคเนื้อในแต่ละรูปแบบอาศัยปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกัน^๓

ตามกรอบและนโยบายของรัฐบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพยายามผลักดันให้เกษตรกรปฏิบัติตามนโยบายการส่งเสริมเกษตรกรให้เลี้ยงโคเนื้อในทุกภูมิภาค แต่เนื่องด้วยสภาพโดยทั่วไปไม่ค่อยเอื้ออำนวยต่อการเลี้ยงโค จึงทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคไม่สอดคล้องกับนโยบายการเลี้ยงโคมากเท่าที่ควร ตามนโยบาย ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการส่งเสริมการเลี้ยงโคเนื้อ ด้านการกำหนดราคารับซื้อโคเนื้อ ด้านคุณภาพของเนื้อโคและด้านการตลาด

๒) กลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

การส่งเสริมการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในจังหวัดเลย จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์และงบประมาณ ของโครงการที่ได้กำหนดไว้ โดยเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบระดับจังหวัดและปศุสัตว์อำเภอที่เกี่ยวข้อง ร่วมคัดเลือกพื้นที่ ชี้แจงโครงการถ่ายทอดความรู้ด้านการเลี้ยงโคพื้นเมือง การจัดการด้านอาหารสัตว์ การดูแลสุขภาพสัตว์ การป้องกันโรคในโคพื้นเมือง ทั้งรูปแบบการฝึกอบรม การสาธิต การทัศนศึกษา ดูงาน และรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้เกษตรกรได้รับความรู้สามารถนำไป ปฏิบัติได้จริง อย่างไรก็ตามการดำเนินกลไกสำหรับการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรในจังหวัดเลย มีข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคในการส่งเสริมอยู่หลายประการ ได้แก่ อุปสรรคด้านบุคลากรของหน่วยงาน งบประมาณ คุณสมบัตินี้และความต้องการของเกษตรกร รวมถึงระบบส่งเสริมการปศุสัตว์ที่ไม่เหมาะสม ซึ่งเป็นปัญหาต่อความสำเร็จ และไม่สนองตอบต่อความต้องการของเกษตรกรที่เลี้ยงโคเนื้อในจังหวัดเลยอย่างแท้จริง ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงได้กำหนดกลไกสำหรับคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย แยกออกเป็น ๕ ด้าน ได้แก่ กลไกด้านผลิตโคเนื้อ กลไกด้านการควบคุมป้องกันโรคระบาดสัตว์ กลไกด้านพัฒนาระบบการตลาด กลไกด้านตลาดเนื้อโค และกลไกด้านการบริหารจัดการองค์กร^๔

๓) กลไกด้านผลิตโคเนื้อ

- ๑) จัดให้มีการฝึกอบรมและถ่ายทอดความรู้เทคโนโลยีด้านผลิตโคเนื้อให้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงโค
- ๒) สนับสนุนให้เกษตรกรเก็บรักษาแม่โคเนื้อพันธุ์ดีไว้ขยายพันธุ์ เพื่อผลิตโคเนื้อที่มีคุณภาพ โดยให้ทุนในการสนับสนุนเอาใจใส่ดูแลเกษตรกรต่อไป
- ๓) เพิ่มการผลิตเนื้อโคคุณภาพสำหรับตลาดระดับสูงโดยใช้วิธีผสมเทียม และโคพ่อพันธุ์ฝึกฝนเกษตรกรให้ทดลองทำจริงเพื่อเกิดความชำนาญ

^๓สัมภาษณ์, นายเจษฎา สอนเสียง, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๔ ตำบลปากตม, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

^๔สัมภาษณ์, ดร.อรุณีย์ ราชภักดิ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาโคก, เมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๙.

๔) สนับสนุนให้เกษตรกรผลิตพืชอาหารสัตว์เพื่อจำหน่าย หรือผลิตเพื่อการเลี้ยงโคเนื้อของตนเองให้ครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่

๕) สนับสนุนและส่งเสริมการถ่ายพยาธิลูกโคเนื้อของเกษตรกรเพื่อลดอัตราการตายของลูกโคเนื้อ

๖) มีการพัฒนาฟาร์มโคเนื้อของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานฟาร์มโคเนื้ออย่างแท้จริงและยั่งยืนถึงรุ่นสู่รุ่น

๗) สนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาให้มีการผลิตโคเนื้อพื้นเมือง ในรูปเนื้อโคธรรมชาติและเนื้อโคอินทรีย์^๕

๔) กลไกด้านการควบคุมป้องกันโรคระบาดสัตว์

๑. เพิ่มการผลิตวัคซีนป้องกันโรคที่สำคัญให้มีคุณภาพและมีปริมาณให้เพียงพอต่อความต้องการ

ของเกษตรกร

๒. การกระจายอำนาจให้เอกชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการเกี่ยวกับวัคซีน โดยองค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นทำหน้าที่ควบคุมกำกับดูแลด้านคุณภาพ

๓. เพิ่มประสิทธิภาพด่านชายแดนในการป้องกันโรคและควบคุมการเคลื่อนย้ายสัตว์ โดยเฉพาะ

ชายแดนที่ติดริมน้ำโขง ประกอบด้วย อ.เชียงคาน อ.ท่าลี่ อ.นาแห้ว อ.ปากชม เป็นต้น

๔. ควบคุมโรคจากการนำเข้าโคมีชีวิต และเนื้อโคจากต่างประเทศ เพื่อลดการติดเชื้อที่ไม่สามารถตรวจสอบได้เนื่องจาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีเครื่องมือที่ทันสมัยมากเท่าที่ควร

๕. ฝึกอบรมให้ความรู้ในด้านการควบคุม ป้องกันโรคระบาดสัตว์แก่เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประเทศเพื่อนบ้านอย่างรัดกุมและต่อเนื่องอยู่ตลอด

๖. ควรจัดให้มีการจัดทำเครื่องหมายและขึ้นทะเบียนโคเนื้อแห่งชาติ^๖

๓.๑.๒.๓ กลไกด้านการพัฒนาระบบการตลาด

๑. สนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยรวมตัวเป็นกลุ่มหรือสหกรณ์ โดยสร้างเครือข่ายความเชื่อมโยงด้านการผลิตกับด้านการตลาดมีการประสานงานกันอย่างเป็นระบบ

๒. จัดทะเบียนฟาร์มเกษตรกรที่เลี้ยงโคและจัดตั้งศูนย์สารสนเทศโคเนื้อ เพื่อให้ทราบข้อมูลด้านการผลิตและความต้องการของตลาดโคเนื้อมีความชัดเจนและรัดกุมมากขึ้น

^๕สัมภาษณ์, นายเหล่าทอง สายวิเศษ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปากหมาก, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

^๖สัมภาษณ์, นางจีระพันธ์ พิศถาน, ผู้ใหญ่บ้านหัวนาหมู่ที่ ๘ ตำบลนาโป่ง, เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

๓. พัฒนาตลาดโคมีชีวิต ให้มีระบบตรวจสอบย้อนกลับได้ เพื่อความต่อเนื่องและยั่งยืน
๔. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการขยายตลาดขายพันธโคเนื้อและเนื้อโคคุณภาพในต่างประเทศ โดยเน้นประเทศในเขต อาเซียน เป็นอันดับแรกเพื่อการรองรับไปสู่ระดับโลกในอนาคต
๕. บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรแนะนำ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้มีการบริโภคเนื้อโคขุนที่ผลิตภายในประเทศให้เพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับตลาดที่จะเพิ่มขึ้น
๖. มีการตรวจสอบและพัฒนาโรงฆ่าสัตว์ให้ได้มาตรฐาน สะอาด ถูกสุขอนามัย พร้อมทั้งมีเครื่องหมายรับรองคุณภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง
๗. ปรับปรุงรูปแบบการจำหน่ายเนื้อในตลาดสด โดยกำหนดให้เก็บรักษาเนื้อสัตว์ในตู้เย็นเพื่อจำหน่าย เพื่อสร้างระบบอาหารปลอดภัย
๘. ศึกษา วิจัยการแปรรูปเนื้อโคเป็นอาหารประเภทพร้อมบริโภค
๙. สร้างเครื่องหมายสินค้าจากเนื้อโคพื้นเมืองในรูปแบบเนื้อธรรมชาติหรือเนื้ออินทรีย์
๑๐. การควบคุมการนำเข้าเนื้อโคจากต่างประเทศ เพื่อป้องกันราคาเนื้อโคในประเทศตกต่ำ
๑๑. พัฒนาความรู้ให้แก่ผู้ประกอบการ หรือเจ้าของโรงฆ่า และผู้ตัดแต่งเนื้อโคให้มีความรู้ความสามารถ ในการเก็บรักษาเนื้อโคหลังถูกฆ่า แยกชนิดของเนื้อตามคุณภาพ
๑๒. ส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์จำหน่ายและศูนย์กระจายสินค้าเนื้อโคให้มีความรู้ของสหกรณ์โคเนื้อในเมืองใหญ่ๆ และแหล่งท่องเที่ยวสำคัญๆ เช่น ภูเรือ ภูกระดึง และอำเภอเชียงคาน เป็นต้น^๗

๕) กลไกด้านการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- ๑) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของสินค้าเนื้อโคคุณภาพของสหกรณ์โคเนื้อโดยการนำระบบการบริหารจัดการแบบคล่องตัวมาขับเคลื่อนตลอดห่วงโซ่การผลิตและการตลาด
- ๒) จัดตั้งศูนย์สารสนเทศโคเนื้อ เพื่อทำหน้าที่ประสานความร่วมมือด้านข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีหน้าที่รวบรวมข้อมูลการนำเข้า ส่งออก และการค้าเนื้อโค โคเนื้อ ผลิตผลและผลิตภัณฑ์จากโคเนื้อความเคลื่อนไหวทั้งภายในและภายนอกประเทศ
- ๓) ปรับปรุงและแก้ไขกฎหมายและระเบียบที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดโคเนื้อให้มีความสมดุลเท่าเทียมกัน
- ๔) ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อรวมตัวเป็นสถาบันเกษตรกรและสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนาโคเนื้อทั้งระบบการผลิตและการตลาดกระจายทั่วทุกเทศบาล

^๗สัมภาษณ์, นายประจักษ์ คุ้มพันธ์, กำนันตำบลศรีสองรัก, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

๕)บริหารจัดการรวบรวมข้อมูลให้เป็นปัจจุบันมากที่สุด กลั่นกรองและเผยแพร่สู่ผู้เลี้ยงโคเนื้อทั่วทุกอำเภอในจังหวัดเลย

๖)วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อซึ่งได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะในทางลบอันเนื่องมาจากการทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีต่อรัฐบาล^๔

๕.๑.๓ การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย พบว่า วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยเป็นสิ่งที่ดึงมาสู่สังคมไทยซึ่งคนไทยควรภาคภูมิใจและช่วยกันอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่ต่อไป แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑. การตั้งสถาบันในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ที่ดำเนินงานส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย เช่น สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น

๒. สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย ต้องมีผลงานที่เป็นรูปธรรมและเข้าถึงวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนเพื่อให้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน

๓. คุ้มครองลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาไทยเพื่อรักษาภูมิปัญญาไทย เช่น ชื่อมวยไทย ชื่อข้าวหอมมะลิไทย เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรเข้ามาดูแลเรื่องการจดลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาไทย

๔. ประกาศยกย่องผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติและประกาศยกย่องผู้ทรงภูมิปัญญาไทย เช่น ศิลปินแห่งชาติครูภูมิปัญญาไทย เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรรปรุงแต่ง พัฒนาและถ่ายทอดต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้การแก้ปัญหาการจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาที่มีความเด่นชัดในหลายด้าน เช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านศิลปกรรม ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านปรัชญา ศาสนา ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านภาษาและวรรณกรรมและประเพณี และ ด้านโภชนาการ ตัวอย่างเช่น ครอบครัวยุคใหม่มีปู่ย่าตายาย พ่อแม่ลูก วงศาคณาญาติสั่งสอนสืบทอดความคิด ความเชื่อ และความรู้ที่กลมกลืนกับวิถีชีวิต เด็กเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับธรรมชาติ ทำงานเป็น ปรับตัวได้ เติบโตเป็นผู้ใหญ่ สร้างสรรค์

สังคมไทยสังคมไทย ความเป็นชาติไทย มีฐานที่มั่นคงของภูมิปัญญาไทย คนไทยรู้จักเลือกถิ่นฐานสร้างบ้านเรือน เรามีหมู่บ้านริมสองฝั่งคลอง บนที่ดอน บนเนิน ตามหุบเขา สร้างบ้านใต้ถุนสูง ฝนน้ำท่วม หลังคาหน้าจั่วรับลมฝน ทำเหมืองฝาย กักน้ำไว้ทำนาทำไร่เรามีเครื่องมือทำมาหากิน มีไถ

^๔สัมภาษณ์, จำลิสอบเอกสุภกรณ ประเสริฐไทย, ข้าราชการบำนาญ, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

มีคราด แร้ว เบ็ดราว ระเบิดวิดน้ำ ชาวสวนแช่ยาฉุน เปลือกสะเดา เพื่อพ่นทำลายแมลงที่กัดกินไม้ผล
แม่บ้านเก็บดอกฝ้าย กรอใยไหม ทอเสดลายงดงาม ย้อมผ้าด้วยแก่นขนุน มีสันสวดสวยของดอกไม้ เย็บ
เสื้อผ้าแบบไทยชาติไทยมีอักษรไทยและเลขไทยของเราเอง เรามีถ้อยคำร้อยกรองที่ไพเราะ เพลง
กล่อมเด็ก เพลงพื้นบ้าน ทำร้ายรำที่งดงามอ่อนช้อย รำเริงสง่างาม ตามเสียงดนตรีไทย สมุนไพรรานา
ชนิด คิดค้นนำมาบดผสมเป็นยาสุขุมแก้ไข้อาหารไทยนั้นปรุงอย่างประณีต รสอร่อยเลิศ ทั้ง หลน ยำ
ปล่าแกง คั่ว ผัด ทอด งานครัวฝีมือปรุงหลากหลาย เช่น ปิ้ง ย่าง หลาม เผา ผิง คำสั่งสอนชวนคิดเป็น
สุภาพิต คำพญา จารึกโบราณวรรณกรรมตัวอย่างที่กล่าวมานี้ เป็นศักดิ์ศรีของชาติ เป็นความฉลาด
ความเชี่ยวชาญ ของบรรพบุรุษที่สั่งสมสืบทอดกันมาเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย ดังภาพที่ปรากฏ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๒.๑ กระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย พบว่า ประชาชนผู้เลี้ยงโคยังคงขาด
ทักษะและยังไม่มีประสบการณ์ที่เพียงพอ รวมไปถึงด้านความรู้ที่ยังไม่ผ่านการอบรมด้านให้ความรู้
เกี่ยวกับการเลี้ยงโคที่แท้จริงส่งผลให้การเลี้ยงโคพื้นเมืองยังมีปัญหาและอุปสรรคต่างๆตามมา เพราะ
ยังเป็นการเลี้ยงโคแบบครอบครัวอยู่ยังไม่มีการรวมกลุ่มอย่างแท้จริง **ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัย
ของ รัตนา นิกเร็ว และจิรสิน พันธุ์โสตา** ได้ศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองและความพึงพอใจของ
เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง ในจังหวัดสมุทรสงคราม จำนวน ๕๕ ราย เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์
และวิเคราะห์ข้อมูลโดยโปรแกรมสำเร็จรูป Statistical Packages for the Social Science (SPSS)
ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอายุระหว่าง ๔๑-๖๐ ปี และมี
ระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้น เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองส่วนมากไม่มีสถานภาพทางสังคม
มีสมาชิกในครอบครัว ๔-๖ คน และไม่มีสมาชิกที่กำลังศึกษา มีพื้นที่ถือครอง น้อยกว่า ๑๑ ไร่และมี
รายได้จากการเลี้ยงโคพื้นเมือง ระหว่าง ๑๐,๐๐๑-๒๐,๐๐๐ บาทต่อครอบครัวต่อปี มีวัตถุประสงค์ใน
การเลี้ยงโคพื้นเมือง เพื่อผลิตลูกขาย เกษตรกรส่วนมากเลี้ยงโคพื้นเมืองน้อยกว่า ๑๑ ปี แรงงานที่ใช้ใน
การเลี้ยงโคพื้นเมือง ๑-๒ คน ส่วนใหญ่จะเลี้ยงโคด้วยตนเอง และเกษตรกรไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรม
ด้านการเลี้ยง พบว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองระหว่าง ๑-๕ ตัว/ครอบครัว และใช้พ่อพันธุ์โคพื้นเมือง
ในการผสมพันธุ์ และมีการคัดเลือกพ่อแม่พันธุ์ เกษตรกรมีคอกขังโคพื้นเมือง ซึ่งแยกต่างหากจาก
บ้านพัก และไม่มีพื้นที่ปลูกหญ้าอาหารสัตว์ แต่มีการสำรองพืชอาหารสัตว์ (ฟางข้าว) ไว้ให้โคยามขาด
แคลน และไม่ใช้อาหารข้นในการเลี้ยง ขณะที่ใช้แร่ธาตุเสริมในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ส่วนการป้องกัน
และรักษาโรค พบว่า เกษตรกรนำโคพื้นเมืองไปรับบริการฉีดวัคซีนป้องกันโรคระบาดจากเจ้าหน้าที่ปศุ
สัตว์ แต่ไม่มีการถ่ายพยาธิโค การรักษาโคพื้นเมืองที่ป่วย พบว่า เกษตรกรใช้บริการจากเจ้าหน้าที่กรม
ปศุสัตว์ และในรอบปีที่ผ่านมาไม่มีการตายของโค ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการเลี้ยงโคพื้นเมือง
ในด้านสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองในปัจจุบัน การจำหน่ายและผลตอบแทนจากการเลี้ยงโคพื้นเมือง
การรวมกลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง และการให้บริการของเจ้าหน้าที่กรมปศุสัตว์อยู่ในระดับความพึงพอใจ
มาก สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการเลี้ยงโคพื้นเมือง พบว่า เกษตรกรมีปัญหาด้านพื้นที่เลี้ยงโค

พื้นเมืองไม่เพียงพอมากที่สุด รองลงมาอาหารหยาบไม่เพียงพอ นอกจากนี้ยังขาดแรงงานในการเลี้ยงโคและขาดแหล่งเงินทุน สำหรับใช้ในการเลี้ยงโคพื้นเมือง^๙

๕.๒.๒ นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชฎารัตน์ บุญจันทร์ ได้ศึกษาระบบเกษตรและสภาพการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อพื้นเมือง และโคเนื้อลูกผสม อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า ผู้เลี้ยงโคเนื้อทั้งสองกลุ่มมีกิจกรรมทางการเกษตรแบบผสมผสานระหว่างการปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ เป็นอาชีพรองและเสริมในสภาพการเลี้ยงโคเนื้อพื้นเมืองมีการปล่อยในสวนยางพารา ไม่มีการให้วิตามิน แร่ธาตุ รวมถึงไม่มีการทำวัคซีนป้องกันโรค ส่วนผู้เลี้ยงโคเนื้อลูกผสมจำเป็นต้องมีแปลงหญ้าเพื่อปล่อยให้โคแทะเล็ม มีการให้อาหารชั้น วิตามิน แร่ธาตุ และทำวัคซีนป้องกันโรค อย่างไรก็ตาม ผู้เลี้ยงโคเนื้อทั้งสองกลุ่มให้ความสำคัญเห็นว่า การเลี้ยงโคเนื้อต้องใช้เงินลงทุนมากในระยะแรกมีความเสี่ยงในด้านราคาผลผลิต และภัยธรรมชาติน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ การปลูกพืช รวมถึงมีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคระบาดน้อยกว่าการเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่น และการเลี้ยงโคเนื้อยังช่วยเกื้อกูลกิจกรรมการปลูกพืชหลายประการ เช่น สามารถผสมผสานการปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เดียวกัน โดยปล่อยให้โคแทะเล็มวัชพืชในสวนยางพารา ใช้มูลโคเป็นปุ๋ย และนำผลพลอยได้ทางการเกษตรมาเป็นอาหารใช้เลี้ยงโคเนื้อ^{๑๐}

สมพร ดวนใหญ่ และคณะ ได้ศึกษาสภาพการผลิตเนื้อโคพื้นเมือง กรณีจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดยโสธร พบว่า ผู้เลี้ยงโคส่วนใหญ่ทำนาควบคู่กับการเลี้ยงโค มีจำนวนโคเฉลี่ยไม่เกิน ๑๐ ตัวต่อครัวเรือน ยกเว้นในเขตพื้นที่ภูเขาชายโขงที่ส่วนมากจะเลี้ยงเป็นฝูงใหญ่มากกว่า ๕๐ ตัวขึ้นไป เนื่องจากสภาพพื้นที่ป่าเขาที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ โคที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นโคเทศเมีย การผสมพันธุ์ยังคงเป็นการผสมพันธุ์แบบธรรมชาติ โดยผสมกันเองภายในฝูงหรือเลือกพ่อพันธุ์ให้ผสม การเลี้ยงดูส่วนใหญ่เป็นการปล่อยแทะเล็มหญ้าเวลากลางวันและขังคอกเวลากลางคืนสถานที่ที่แทะเล็มส่วนใหญ่เป็นที่ของตนเองหลังการเก็บเกี่ยว ที่สาธารณะ ริมหาด ไร่ถ่อนน ชายป่าและบนภูเขา ซึ่งกรณีปล่อยเลี้ยงบนภูเขาพบมากที่สุด อำเภอศรีเชียงใหม่ อำเภอโขงเจียมและอำเภอนาจะหลวย จ.อุบลราชธานี โคจะอยู่บนเขาตั้งแต่เริ่มฝนจนกระทั่งถึงฤดูการเก็บเกี่ยวโดยเจ้าของไม่ต้องขึ้นไปเฝ้าเมื่อสิ้นฝนบนเขาแล้งน้ำโคจะทยอยกลับลงพื้นที่ราบในสภาพที่สมบูรณ์เต็มที่ ผลการวิจัยในครั้งนี้จึงสรุปได้ว่า (๑)โคพื้นเมืองมีศักยภาพในการเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของประเทศไทย (๒)โคพื้นเมืองมีความเหมาะสมในการพัฒนาสู่การผลิตเนื้อโคตามวิถีธรรมชาติ (Natural beef) เพราะสามารถปล่อยเลี้ยงตามธรรมชาติบนพื้นที่ราบและป่าเขา เนื่องจากความเหมาะสมของขนาดตัว ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากอาหารตามธรรมชาติ ความสามารถในการปีนป่ายเมื่อเทียบกับโคเนื้อลูกผสมที่มีโครงสร้างสูงใหญ่กว่า (๓)ในพื้นที่ชายโขงและชายแดนติดประเทศเพื่อนบ้านที่ยังคงความ

^๙อ้างแล้ว, การศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองและความพึงพอใจของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดสมุทรสงคราม, หน้า ๓ -๔

^{๑๐} ชฎารัตน์ บุญจันทร์, ระบบเกษตรและสภาพการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อพื้นเมืองและโคเนื้อลูกผสม อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง, (วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตรปริญญา วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการเกษตร, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๒),

อุดมสมบูรณ์ของป่าเขา แหล่งน้ำและความงามของธรรมชาติ มีศักยภาพในการพัฒนาระบบการเลี้ยงโคพื้นเมืองที่ปล่อยเลี้ยงบนภูเขาสู่การเกษตรเชิงท่องเที่ยว^{๑๑}

รุ่งเรือง สารวิจิตร ได้ศึกษาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคพื้นเมือง ในตำบลนาแห้ว อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ผลการวิจัย พบว่า พันธุ์โคที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พื้นเมือง ร้อยละ ๙๐ รองลงมาคือพันธุ์ลูกผสมระหว่างพันธุ์พื้นเมืองกับพันธุ์อเมริกันบราห์มัน ร้อยละ ๗.๑๔ ปัญหาในการเลี้ยงโคคือ พื้นที่ในการเลี้ยงโคน้อยลง พบว่า มีภูมิปัญญาในการรักษาโรค การใช้ประโยชน์จากมูลโค การนำโคไปเลี้ยงในป่า และแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคพื้นเมืองดังนี้ ควรมีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ โดยชุมชนเพื่อชุมชน โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกฎเกณฑ์ข้อตกลงในการเลี้ยงโคในป่าควรร่วมกันอนุรักษ์แหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเลี้ยงโคและการเกษตรอื่นๆ โดยกักเก็บน้ำบริเวณต้นน้ำลำธาร การขุดสระ การสร้างอ่างเก็บน้ำ และควรส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสานและการทำวนเกษตร เพื่อการพึ่งพากันของพืช และสัตว์ตามหลักธรรมชาติ^{๑๒}

ยุทธนา วงศ์โสภา ได้ศึกษาการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วังปลาในแม่น้ำเลย กรณีศึกษาบ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย ผลการวิจัย พบว่าสภาพการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลยแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ (๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและแม่น้ำเลย แสดงออกผ่านการดำรงชีวิตของคนในแง่ต่างๆ ได้แก่ เครื่องมือหาปลา เครื่องมือต่างๆ ในการดำรงชีพ ลักษณะการหาอยู่หากิน และการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเลย (๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนต่างชุมชนแสดงออกผ่านความสัมพันธ์ในชุมชน ได้แก่ กฎกติกาในชุมชน การกำหนด เขตอนุรักษ์วังปลาและการช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ (๓) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งจะแสดงออกผ่านความเชื่อ จารีต ประเพณี เช่น ประเพณีบุญถ้ำดินลาย ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าพ่อวังเสือดงเจ้าปู่ภูหลวง และข้อห้าม (ชะล่า) ในการดำรงชีพ การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วังปลาในแม่น้ำเลยมี ๔ รูปแบบ ได้แก่ (๑) การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นให้กับเด็ก เยาวชนและบุคคลทั่วไป (๒) การสร้างกติกาชุมชนให้เป็นจารีตในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า (๓) การใช้ภูมิปัญญาในการฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำ (๔) การใช้ความเชื่อผ่านข้อห้าม (ชะล่า) และความเชื่อเรื่อง บุญ บาบ ผี เทวดา ด้วยพิธีกรรมความเชื่อท้องถิ่น^{๑๓}

^{๑๑}สมพร ดวนใหญ่, สุนทรินทร์ ดวนใหญ่ และวรวิทย์ ชนสุนทรสุทธิ, โครงการวิจัยการผลิต เนื้อโคพื้นเมืองกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร, ชุดโครงการโคพื้นเมือง สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว., ๒๕๕๐),

^{๑๒}รุ่งเรือง สารวิจิตร, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคพื้นเมืองในตำบลนาแห้ว อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย, (วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, ๒๕๕๓),

^{๑๓}ยุทธนา วงศ์โสภา, การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วังปลาในแม่น้ำเลย กรณีศึกษาบ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย, (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๒),

๕.๒.๓ แนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย พบว่า **ธิดารัตน์ รัตไว้** ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้ (๑)ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวา เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากประสบการณ์ชีวิตของผู้เลี้ยงนกเขาชวาท่ามกลาง การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม โดยเริ่มจากการเรียนรู้ในครอบครัว ผู้สืบทอดในการเลี้ยงนกเขาชวาทั้งหมดจะเป็นเด็กผู้ชาย ได้เรียนรู้การเลี้ยงนกเขาชวาจากการสังเกตจากผู้เป็นพ่อที่ถ่ายทอดให้ในรูปแบบความเชื่อเกี่ยวกับนกเขาชวา เกิดเป็นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในการเลี้ยง นกเขาชวา ที่อยู่ภายใต้ความศรัทธาทางศาสนา มีการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้ในการเลี้ยงนกเขาชวาให้สอดคล้องกับหลักคำสอนทางศาสนาอิสลาม เกิดเป็นกลุ่มผู้เลี้ยงนกเขาชวาที่มีความเชื่อและแนวปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน จนเกิดการเรียนรู้และเป็นประสบการณ์ที่ได้สั่งสมและถ่ายทอดสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน (๒)ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น เป็นการศึกษาถึงวิถีชีวิตของชุมชนผู้เลี้ยงนกเขาชวากับความสัมพันธ์ในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ซึ่งจากการศึกษา พบว่า ชุมชนมีการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นารอนุรักษ์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน เพราะการจัดการดิน น้ำ ป่า อากาศ ส่งผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนโดยรวม เนื่องจาก ระบบนิเวศของชุมชนที่มีความสมดุลเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเลี้ยงนกเขาชวา^{๑๔}

นันทนาและคณะ วิจัยเรื่อง สภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองในภาคใต้^{๑๕} ใช้วิธีการเลี้ยงแบบดั้งเดิม โดยใช้เชือกร้อยจุกและผูกถ่วงตามทุ่งนาที่ว่างเปล่า พื้นที่ร่องสวน บางพื้นที่มีการเลี้ยงโดยปล่อยรวมกันเป็นฝูงในทุ่งโล่ง หรือในทุ่งนาหลังฤดูเก็บเกี่ยว เมื่อถึงฤดูน้ำหลากจะนำมาเลี้ยงบริเวณที่ดอนหรือผูกถ่วงในคอกหรือบริเวณบ้านและเกี่ยวหญ้ามาให้กิน ในช่วงขาดแคลนหญ้าสดจะใช้ฟางข้าวที่รวบรวมไว้ในฤดูเก็บเกี่ยวมาเลี้ยงโคแทนหญ้าสด คอกหรือโรงเรือนของโคพื้นเมือง เกษตรกรส่วนใหญ่จะนำโคขังคอกในตอนกลางคืน คอกขังจะสร้างบริเวณใต้ถุนหรือข้างบ้าน ในตอนกลางคืนอาจมีการสูมไฟเพื่อไล่ยุงบ้าง ลักษณะคอกส่วนใหญ่ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น สำหรับคอกหรือโรงเรือนที่สร้างแบบถาวรหรือกึ่งถาวรมีน้อย ลักษณะคอกที่ใช้เลี้ยง คือ เป็นคอกหรือโรงเรือนแบบชั่วคราว คอกหรือโรงเรือนแบบกึ่งถาวร และคอกหรือโรงเรือนแบบถาวร

^{๑๔}ธิดารัตน์ รัตไว้, ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา, การค้นคว้าแบบอิสระ การศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘),

^{๑๕}อ้างในรัตนา นึกเร็ว และ จิรสิน พันธุ์เสิดา, การศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองและความพึงพอใจของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดสมุทรสงคราม, รายงานการวิจัย, (สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดนครปฐม, ๒๕๕๕), หน้า ๓ -๔.

ยุทธชัย นุชาญรัมย์ วิจัยเรื่อง การศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมือง^{๑๖} พบว่า โคพื้นเมืองไทยอยู่ในเผ่าโค *Bos indicus* ซึ่งสามารถแบ่งออกตามเขตท้องที่ได้ คือ โคพื้นเมืองสายภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สายอีสาน) สายภาคกลาง (วัวลาน) สายภาคใต้ (โคชน) สายภาคเหนือ (โคขาวลำพูน) ซึ่งโคพื้นเมืองไทยเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของประเทศไทยมานาน เป็นโคที่มีความทนร้อน ทนต่อโรคและแมลง หากินเก่ง สามารถใช้ประโยชน์จากอาหารหยาบคุณภาพต่ำได้ดี ลักษณะนิสัยโดยทั่วไปมีความปราดเปรียว และอาจดุร้ายในบางครั้ง ความสามารถในการเลี้ยงลูกดีมาก อายุเขาสุระยะเป็นหนุ่มเป็นสาว (puberty) เร็ว เฉลี่ยเพศเมีย ๑-๑.๕ ปี เพศผู้ ๑.๕ ปี อัตราการผสมติดสูงกว่า ๘๐% และช่วงระยะห่างของการคลอดลูก (calving interval) ประมาณ ๓๖๕-๔๑๓ วัน สั้นกว่าในโคลูกผสมเมืองหนาวที่เลี้ยงในเมืองไทย แต่โคพื้นเมืองเป็นโคที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักและขนาดของลูกแรกเกิดต่ำประมาณ ๑๕.๑ กิโลกรัม อัตราการเจริญเติบโตต่ำเปอร์เซ็นต์ซากเย็นเพียง ๕๑.๒ เปอร์เซ็นต์ ปริมาณและคุณภาพซากยังต่ำกว่าโคพันธุ์อื่นเป็นส่วนใหญ่

วิชา สันทวีวรกุล นนทกรณ อรุโสมถวิล วรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ และณรงค์ สามารถ วิจัยเรื่องระบบการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง ของจังหวัดอุบลราชธานี^{๑๗} พบว่า รูปแบบการเลี้ยงและการจัดการโคพื้นเมืองของเกษตรกรในพื้นที่ตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของจังหวัดอุบลราชธานีสามารถจำแนกได้ ๓ รูปแบบ คือ ๑. เลี้ยงแบบเขาไปเย็นกลับ จะพบในเกษตรกรบางรายที่มีโคจำนวนไม่มากมีเพียง ๒-๓ ตัว ๒. การเลี้ยงโคพื้นเมืองแบบปล่อยในพื้นที่ป่าเขาตลอดช่วงฤดูการทำนา เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จจึงทำการตอนโคลงจากเขามาไว้ในพื้นที่โคพื้นเมืองมีการผสมพันธุ์กันเองตามธรรมชาติ เนื่องจากลักษณะการเลี้ยงที่มีการปล่อยรวมกันเป็นฝูงโดยโคพอพันธุ์ที่มีในฝูงของตนเอง หรือพอพันธุ์โคพื้นเมืองของเพื่อนบ้าน โคพื้นเมืองมีการคลอดเองตามธรรมชาติไม่มีการช่วยคลอด ลูกโคที่เกิดมาส่วนใหญ่มี

สภาพปกติ แข็งแรง เกษตรกรไม่มีการแยกแม่โคไกลคลอดและแม่โคที่คลอดแล้วออกจากฝูง เลี้ยงรวมกันเป็นฝูงใหญ่ เกษตรกรนิยมซื้อโคตัวเมียเพื่อไว้ขยายพันธุ์ การซื้อโคจะซื้อกับเกษตรกรในกลุ่มด้วยกันเอง หรือจากตลาดนัดโคกระบือ การขายโคของเกษตรกรมีหลายเหตุผลด้วยกัน เช่น เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินหรือมีโคในฝูงเป็นจำนวนมากเกินไป แหล่งที่เกษตรกรขายโค คือ พอคานาทองถิ่น และตางถิ่นตลาดนัดโค

^{๑๖}ยุทธชัย นุชาญรัมย์, การศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจของโคพื้นเมือง, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, มปป), หน้า ๑.

^{๑๗}วิชา สันทวีวรกุล นนทกรณ อรุโสมถวิล วรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ และณรงค์ สามารถ, ระบบการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง ของจังหวัดอุบลราชธานี, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕.

স্যายันท์ สืบผาง ศุภชัย อุดชาชน Makoto Otsuka และ กฤตพล สมมาตย์ วิจัยเรื่อง สมรรถนะการผลิตของโคพื้นเมืองไทยที่ได้รับอาหารซูซีแห้งหรือฟางขาวปนแหล่งของอาหารหยาบหลัก^{๑๔}พบว่า สมรรถนะการผลิตของโคพื้นเมืองไทยที่ได้รับอาหารซูซีแห้งหรือฟางขาวปนแหล่งอาหารหยาบหลักใช้โคพื้นเมืองไทยเพศผู้ตอนอายุ ๓ ปีน้ำหนักเริ่มต้นเฉลี่ย 368 ± 29.6 กิโลกรัมจำนวน ๑๒ ตัว วางแผนการทดลองแบบสุ่มบล็อกสมบูรณ์กำหนดให้น้ำหนักตัวเป็นบล็อกจำนวน ๔ ซ้ำทำการสุ่มสัตว์ให้ได้รับอาหารสัปดาห์ละ ๒ ครั้งเป็นอาหารหยาบหลักให้กินแบบเต็มที่มี T๒) ฟางขาวปนอาหารหยาบหลักให้กินแบบเต็มที่มีและ T๓) ฟางขาวปนอาหารหยาบและคุณภาพเนื้อผลการทดลองพบว่าอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ยต่อวัน ปริมาณการกินโต คุณภาพซาก คุณภาพเนื้อและปริมาณ CLA ในเนื้อระหว่างปัจจัยทดลองไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ ($P > 0.05$)

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” ทำให้ผู้วิจัยเห็นสภาพการอนุรักษ์และข้อจำกัดมากมายที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพและคุณภาพในการปฏิบัติงานของคนในท้องถิ่นและหน่วยงานราชการ ซึ่งประกอบ ภาระงานการอนุรักษ์ กลไก และแนวทางในการจัดการต่างๆในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงทำให้ผู้วิจัยได้นำหลักการบริหารจัดการที่ดีมาประกอบเพื่อนำเสนอการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พึงประสงค์ให้สามารถยกระดับที่สอดคล้องกับความต้องการได้ ซึ่งผู้วิจัยจะขอเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเป็นสิ่งที่ผู้นำท้องถิ่นในเขตอำเภอทั้ง ๔ อำเภอ จะต้องนำไปสร้างระบบการบริหารจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาซึ่งควรวางไว้เป็นแนวทาง สำหรับการจัดแผนเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ต่อไป

๑. ควรมีการปรับปรุงการบริหารจัดการให้ผู้นำท้องถิ่น ด้วยการวางระบบให้กระจายหรือเผยแพร่ความรู้ให้กับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคให้มีความชัดเจน เช่น การกำหนดปฏิทินการประชุมประจำเดือน การกำหนดมาตรฐานของเกษตรกรในการผลิตหรือการเลี้ยงโคพื้นเมือง การกำหนดให้กลุ่มชาวบ้านที่มีความสนใจในการเลี้ยงโคพื้นเมือง การกำหนดการวัดและประเมินที่สอดคล้องกัน การกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนในการเลี้ยงโคพื้นเมือง เป็นต้น

^{๑๔}স্যายันท์ สืบผาง ศุภชัย อุดชาชน Makoto Otsuka และ กฤตพล สมมาตย์, สมรรถนะการผลิตของโคพื้นเมืองไทยที่ได้รับอาหารซูซีแห้งหรือฟางขาวปนแหล่งของอาหารหยาบหลัก, รายงานการวิจัย, (ภาควิชาสัตวศาสตร์คณะเกษตรศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

๒. ควรมีการปรับปรุงการบริการด้านบุคลากรในท้องถิ่น ด้วยการสร้างระบบการพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ตามที่นโยบายของรัฐที่ได้กำหนดไว้

๓. ควรมีการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมวิชาการและด้านการผลิตโคพื้นเมือง ด้วยการกำหนดรายละเอียดการผลิตผลในทางวิชาการด้านการเลี้ยงโคเพื่อบริการแก่สังคมให้มากที่สุดอย่างน้อยปีละ ๒ เล่ม เพื่อยกระดับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองให้เข้มแข็งต่อไป

๔. ควรมีการบริหารจัดการด้านการงบประมาณ ด้วยการพัฒนาระบบการวางแผนงบประมาณที่เกิดความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรให้มากที่สุด และกำหนดให้กลุ่มผู้เลี้ยงโคทุกคนได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงการจัดการจัดแผนบริหารความเสี่ยงทางการเงินที่มีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกรโดยตรง

๕. ควรมีการบริหารจัดการด้านการวัดผลและประเมินผล ด้วยการกำหนดให้ผู้นำท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมมีการวัดและประเมินผลอย่างแท้จริง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ควรมีการปรับปรุงการบริหารจัดการด้านสารสนเทศการประชาสัมพันธ์ ด้วยการกำหนดแผนการประชุม ๑ เดือน/ครั้ง ที่สามารถการรับรู้ความคิดร่วมกัน ให้ทุกคนสามารถปฏิบัติมีมาตรฐานเดียวกัน การแต่งตั้งให้คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถด้านการเกษตรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยตรง

๒. ควรมีการปรับปรุงการบริหารจัดการด้านบุคลากร ด้วยการกำหนดแผนการประชุมโดยใช้ระบบทีม บุคลากรสามารถเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรม อันมีข้อตกลงร่วมกันให้ความสำคัญต่อคนดี รับฟังความคิดเห็นร่วมกัน ผู้นำท้องถิ่นและบุคลากรตลอดจนกลุ่มผู้เลี้ยงโคควรมีความเมตตากรุณาต่อกัน

๓. ควรมีการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมวิชาการตามหลักการที่ได้วางเอาไว้ ด้วยการประชุมร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์หาเป้าหมายที่แท้จริง ซึ่งจะส่งผลทำให้ทุกคนทราบเป้าหมายเดียวกัน มุ่งสร้างคุณค่าต่อสถาบันท้องถิ่น สร้างกรอบกำหนดเงื่อนไข มีระยะเวลาการผลิตผลด้านการเกษตรและวิชาการด้านภูมิปัญญาส่งผลให้เกิดการสร้างต้นแบบทางวิชาการ และการยกย่องและให้กำลังใจผู้มีผลงานทางด้านการผลิตโคพื้นเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

๔. ควรมีการบริหารจัดการด้านการงบประมาณตามกรอบแผนที่ได้ตั้งเอาไว้ ด้วยกำหนดเกณฑ์ที่มีคุณภาพ บุคลากรรู้วิธีวัดและการประเมินผล กำหนดเกณฑ์การประเมินตามบุคคลที่สำคัญในท้องถิ่น รูปแบบ กฎเกณฑ์ของกรมปศุสัตว์ ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรมีสิทธิในการรับผิดชอบในการผลิตโคพื้นเมืองของกลุ่มคนเลี้ยงโคเพิ่มมากขึ้น ผู้นำท้องถิ่นทราบถึงวิธีการวัดและการประเมินผลและการให้เกณฑ์คนไม่เก่ง แต่ดีและมีความขยัน

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไปที่ยังคงมีประเด็นมากมายในการศึกษาโดยเฉพาะการนำประเด็นเหล่านี้ไปศึกษาในระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ล้วนเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้และเปรียบเทียบถึงประสิทธิภาพและคุณภาพจากผลการวิจัย รวมทั้งประเด็นอื่น ๆ ดังต่อไปนี้

๑. การพัฒนารูปแบบการจัดวางมาตรฐานสำหรับการบริหารจัดการภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคที่สามารถบูรณาการกับท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

๒. การมุ่งศึกษาประเด็นเชิงบูรณาการจัดการเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาไปใช้ เพื่อให้เห็นความแตกต่างและเพิ่มเติมผลการวิจัยให้มีความสอดคล้องมากยิ่งขึ้นในระดับการนำไปใช้

๓. การพัฒนารูปแบบภาคเครือข่ายทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพสูงไม่ว่าจะเป็นในระดับจังหวัด ระดับภาค หรือองค์กรภาคเอกชนต่างๆ

๔. การนำระเบียบวิธีวิจัยอื่น ๆ มาศึกษาเพื่อประยุกต์ใช้ให้การบริหารจัดการกับท้องถิ่นที่ใกล้เคียงและท้องถิ่นอื่นๆ สามารถนำไปใช้ได้รวมทั้งในภูมิภาค ต่อไป

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย :

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

กลุ่มวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักพัฒนาพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์, (ม.ป.ป.), โคพื้นเมือง, ๒๕๕๙.

กัญจนะ มากวิจิตร, **หลักการป้องกันและรักษาโรคโคเนื้อ**. นครปฐม : ศูนย์ส่งเสริมและอบรม การเกษตรแห่งชาติ, ๒๕๓๒.

จรัญ จันทลักขณา. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่ม ๓ เรื่องที่ ๙ วัวควาย : การเลี้ยง วัวควาย**. ม.ป.ป.

จักรกฤษณ์ ดาวโรสง. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น**. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๙, จาก โรงเรียนพิมายวิทยา, <http://www.pm.ac.th>, ๒๕๕๔

ประเวศ วะสี. **การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๔.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕**. กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

ถนัด รัตนานุกพงศ์. **การเสริมยูเรีย-กากน้ำตาลและไบโกระถิน-กากน้ำตาลในฟางข้าวสำหรับโคนม ในฤดูแล้ง**, ๒๕๓๑. ม.ป.ป.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. **ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔.

บัณฑิต อ่อนคำและวิริยา น้อยวงศ์ นยางค์. **ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท** :

ประสบการณ์ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๕๓.

ยิ่งยง เทาประเสริฐ. **วิธีการดูแลสุขภาพในระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา**. เชียงใหม่ : วนิดาเพรส, ๒๕๕๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖

ศรเทพ อัมวาสร. **การเลี้ยงโคเนื้อแนวทางการพัฒนาอาชีพเกษตรกรไทย**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสัตวบาล คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๙.

สมิต ยิ้มมงคล. **การวางแผนการผลิตโคเนื้อ**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕.

สว่าง อังกูโร และผดุง สุเตชะ. การเลี้ยงโคเนื้อ. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
ไทย จำกัด, ๒๕๓๒.

สามารถ จันทร์สุรย์. องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

สุดชญา สุทธิศร. วิถีธรรมวิถีไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๕๔.

เอกวิทย์ ณ กลาง. ภูมิปัญญาสี่ภาควิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.

นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.

๑.๒.๒ บทความ

จักรพันธ์ โสมะเกษตริน. การศึกษาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยี เพื่อการผลิตแบบยั่งยืน กรณีศึกษา เครื่องปั้นดินเผาบ้านโพนทรายอำเภอ
กันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ. สำนักบริหารโครงการวิจัยในอุดมศึกษาและพัฒนา
มหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ สำนักคณะกรรมการการอุดมศึกษา, ๒๕๕๕

ประสาธ เนืองเฉลิม. วิทยาศาสตร์ศึกษากบภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารศูนย์

๑๑ ,๑ (มกราคม-มีนาคม), ๒๕๕๖

รัตนา นิกเร็ว และจิรสิน พันธุ์โสดา. การศึกษาสภาพการเลี้ยงโคพื้นเมืองและความพึงพอใจของ
เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง ในจังหวัดสมุทรสงคราม. สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด
สมุทรสงคราม, สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดนครปฐม, ๒๕๕๕.

วริษา สันทวีวรกุล. นนทกรณ์ อรุโสมถน. วรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ และณรงค์ สามารถ.

ระบบการผลิตโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของจังหวัด
อุบลราชธานี, ๒๕๔๘

สมพร ดวนใหญ่. โคพื้นเมืองอุบล จากวิถีชีวิตสู่ทางเลือก มาตรฐานผลิตเนื้อวัวคุณภาพ.

คณะเทคโนโลยีการเกษตร : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๗.

สมพร ดวนใหญ่, สุนทรินทร์ ดวนใหญ่ และวรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ. โครงการวิจัยการผลิต เนื้อโค
พื้นเมืองกรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานีและยโสธร. ชุดโครงการโคพื้นเมือง สนับสนุน
โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว., ๒๕๕๐.

สารภี วรรณตรง. แหล่งการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ๑๐ ,
๑ (มกราคม-มิถุนายน), ๒๕๔๗.

สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. บทบาทของสถานศึกษากับภูมิปัญญาไทย. วารสารห้องสมุด, ๒๕๔๕.

อังกูล สมคณีย์. สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรโรงเรียน

ประถมศึกษา. สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี, ๒๕๔๐.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

- กฤตณภัต บุญยัชฌีเยร. การออกแบบระบบสารสนเทศแหล่งเรียนรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น สำหรับสถานศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต, ๒๕๔๘.
- ชลภัสส์ วงษ์ประเสริฐ. การสังเคราะห์นิยามและแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทย. วารสารวิจัยสมาคม ห้องสมุด. ๑, ๑ (มกราคม-มิถุนายน), ๒๕๕๑.
- ดวงฤทัย อรรถแสง. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๒.
- ชฎารัตน์ บุญจันทร์. ระบบเกษตรและสภาพการเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อพื้นเมือง และโคเนื้อลูกผสม อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการเกษตร, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๒.
- ธิดารัตน์ รัตไว้. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงนกเขาชวากับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา. การค้นคว้าแบบอิสระ การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘.
- บุญมา พงษ์โหมด. วิถีไทย. ฉะเชิงเทรา : มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, ๒๕๕๐.
- ยุทธนา วงศ์โสภณ. การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์วังปลาในแม่น้ำเลย กรณีศึกษา บ้านนาดินดำ ตำบลแก่งศรีภูมิ อำเภอภูหลวง จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๒.
- ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์. การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการศึกษานอกระบบโรงเรียนภาคตะวันออก. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- รัตนะ บัวสนธิ. การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในภาคกลางตอนบน. ปริญญาโทการศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิจัยและพัฒนาหลักสูตร. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๙.
- รุ่งเรือง สารวิจิตร. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคพื้นเมืองในตำบลนาแห้ว อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังแวดล้อมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, ๒๕๔๖.
- ลักษณา รอดสน. การสร้างหนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง“เรือ...สายน้ำ...

และชีวิตชาวปทุมธานี สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดปทุมธานี.

วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาบัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.

ศิริพงษ์ นวลแก้ว. การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียน ประถมศึกษา
สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน. วิทยานิพนธ์ ศ.ม.

นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๐.

สมจิต พรหมเทพ. รายงานการวิจัยการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของประชาชน ชนบท เชียงใหม่.

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๓.

สุภาพร วิสูงเร. การศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในอำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์.

ทุนอุดหนุนโดย มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์. ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗.

๑.๒.๔ เอกสารอัดสำเนา

กรมวิชาการ. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและ

มัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐.

กองบำรุงพันธุ์ กรมปศุสัตว์. การเลี้ยงโคเนื้อ. กรุงเทพฯ. กลุ่มวิจัยและพัฒนาโคเนื้อ.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๗.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงาน

ด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. แนวทางการนำภูมิปัญญาไทยเข้าสู่กระบวนการ

การเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์

การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๓.

panthakan netnooch. โคไทยพื้นเมือง. (ออนไลน์). ค้นเมื่อ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๙,

จาก <http://panthakannetnooch.blogspot.com/๒๐๑๕/๐๘/blog-post.html>,

๒๕๕๘.

๑.๒.๕ สัมภาษณ์

นายประจวบ ศิลธรรม, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลศรีสองรัก, สัมภาษณ์, ๗ มีนาคม ๒๕๕๙.

นายเจษฎา สอนเสียง, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่๔ ตำบลปากตม, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

ดร.อรุณีย์ ราชภักดิ์, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านนาโคก, สัมภาษณ์, ๑๑ มีนาคม ๒๕๕๙.

นายเหล่าทอง สายวิเศษ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านปากหมาก, สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

นางจิระพันธ์ พิศถาน, ผู้ใหญ่บ้านห้วยนาหมู่ที่ ๘ ตำบลนาโป่ง, สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

นายประจักษ์ คุณพันธ์, กำนันตำบลศรีสองรัก, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

จำสืบเอกสุภกรรณ ประเสริฐไทย, ข้าราชการบำนาญ, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

นายไสว โมรันโท, ผู้ใหญ่บ้านท่าบุงหมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๙.

นางบุปผาชาติ ไชยพงศ์, นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองเลย,
สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

นายวิบูลย์ เลิศวัฒนาสมบัติ, ปศุสัตว์จังหวัดเลย สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลย, สัมภาษณ์, ๑๐ มีนาคม
๒๕๕๙.

นายอภิรักษ์ มนตรี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลอ้อ, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม ๒๕๕๙.

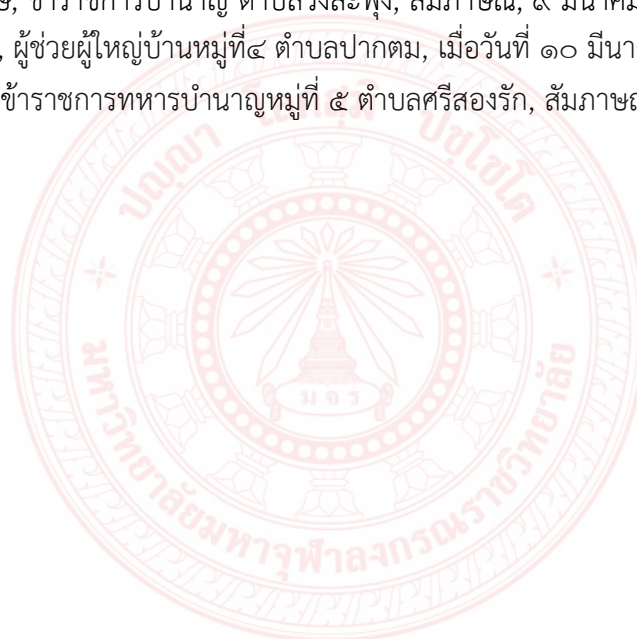
จำสืบเอกสงวน นาดิ, ข้าราชการทหารบำนาญหมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม
๒๕๕๙.

นายอภิรักษ์ มนตรี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑ ตำบลนาอ้อ, สัมภาษณ์, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๙.

นางพวงเพ็ชร พลวิเศษ, ข้าราชการบำนาญ ตำบลวังสะพุง, สัมภาษณ์, ๙ มีนาคม ๒๕๕๙.

นายไพศาล สอนเสียง, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๔ ตำบลปากตม, เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๙.

จำสืบเอกสงวน นาดิ, ข้าราชการทหารบำนาญหมู่ที่ ๕ ตำบลศรีสองรัก, สัมภาษณ์, ๘ มีนาคม
๒๕๕๙.

ภาคผนวก ก. บทความ

บทความวิจัยเรื่อง

เรื่อง การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย

Conservation and local wisdom of sister cattle in the Loei
Province

นายศตวรรษ สงกาพันธ์
Mr.Satawat Songkaphan

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการได้แก่ ๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและกระบวนการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๒. เพื่อศึกษานโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๓. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย โดยการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ได้แก่ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองของไทย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในจังหวัดเลยเป็นแบบเกษตรกรรายย่อย โรงเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่อยู่อาศัย และแรงงานเป็นสมาชิกในครอบครัว ส่วนการเลี้ยงโค ที่เป็นฟาร์มมาตรฐานขนาดใหญ่ มีจำนวนน้อย ด้านการตลาด เกษตรกรจะจำหน่ายโคผ่านพ่อค้าคนกลางหรือนำเข้าไปจำหน่ายในตลาดนัดโค ซึ่งในพื้นที่จังหวัดเลย มีตลาดนัดโค กระบือ จำนวน ๒ แห่ง ที่อำเภอเมืองเลย และอำเภอหนองหิน การเลี้ยงโคพื้นเมือง ของเกษตรกรในจังหวัดเลยมีการเลี้ยงในพื้นที่ ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเลย อำเภอเอราวัณ อำเภอเชียงคาน และอำเภอวังสะพุง พันธุ์โคพื้นเมืองที่เลี้ยงในพื้นที่จังหวัดเลย ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ลูกผสม ด้านการตลาดในพื้นที่จังหวัดเลย มีสถานที่รับซื้อน้ำนมดิบ ๒ แห่ง คือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดเลย และสหกรณ์การเกษตรเมืองเลยจำกัด

คำสำคัญ : การอนุรักษ์, การสืบทอดภูมิปัญญา, คนเลี้ยงโค

Abstract

Research study "Conservation and Succession of Local Wisdom of Cowboys in Loei Province" In conservation and inheritance of native cattle farming in Loei Province 3. To propose conservation and succession methods Local intelligence of cattle native to the province. By studying qualitative research (qualitative research), there are methods of studying documents and related research, including concepts and theories about conservation and inheritance of local wisdom. Conservation of Thai local wisdom Guidelines for conservation of Thai culture and wisdom Concepts of Thai native cattle raising Documents related to local wisdom, including the history of local wisdom The importance of local wisdom Process of conserving Thai local wisdom capital Roles of local wisdom on local development

The research results show that Native cattle raising of farmers in Loei province is a small-scale farmer model. The house is in the same area as the residence. And workers are family members For raising cattle Which is a large standard farm with a small amount of marketing. Farmers will sell cattle through middlemen or sell them in the cattle market. In Loei area, there are 2 cattle markets in Mueang Loei District And Nong Hin District Native cattle raising Of farmers in Loei Province, there is a culture in 4 districts, namely Mueang Loei District, Erawan District, Chiang Khan District And Wang Saphung District Native cows raised in Loei province Most of them are hybrid varieties. Marketing in Loei Province There are 2 places to buy raw milk, namely, local cattle farmers cooperatives in Loei land reform area. And Mueang Loei Agricultural Cooperative Ltd.

Keywords : Conservation, Inheritance wisdom, Cowboy

บทนำ

การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ได้ตระหนักถึงสถานการณ์และความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะผันผวนด้านเศรษฐกิจพลังงาน และภูมิอากาศ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งเชิงบวกและลบ ดังนั้น ทิศทางการบริหารจัดการประเทศภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเป็นการใช้จุดแข็งและศักยภาพที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตภาคเกษตร และการประกอบการของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องปรับตัวในการเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจโลกและภูมิภาค ซึ่งประเทศไทยมีพันธกรณีภายใต้กรอบความร่วมมือต่างๆ เพื่อสามารถใช้โอกาสที่เกิดขึ้นและเพิ่มภูมิคุ้มกันของทุนที่มีอยู่ในสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม พร้อมก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนในปี ๒๕๕๘ ขณะเดียวกัน จำเป็นต้องสร้างความพร้อมสำหรับเชื่อมโยงด้านกายภาพทั้งโครงสร้างพื้นฐาน การทำงานที่ควบคู่กับการยกระดับการพัฒนาคุณภาพคนในท้องถิ่น การเสริมสร้างองค์ความรู้ การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ ให้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทย

ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเรียนรู้มาจากปู่ ย่า ตา ยาย ญาติพี่น้อง และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน หรือผู้มีความรู้ในหมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากิน เช่น การจับปลา การจับสัตว์ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า การทำเครื่องมือการเกษตร นอกจากนี้ การเสริมสร้างองค์ความรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นความสามารถที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดมาให้เรา มีวิธีการหลายอย่างที่ทำให้ความรู้เหล่านี้เกิดประโยชน์แก่สังคมปัจจุบัน ได้แก่ ๑.การค้นคว้าวิจัย ๒.การอนุรักษ์ ๓.การฟื้นฟู ๔.การพัฒนา ๕.การถ่ายทอด ๖.การส่งเสริมกิจกรรม ๗.การเผยแพร่แลกเปลี่ยน และ๘.การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงโคเป็นที่มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ที่นิยมเลี้ยงเพื่อเป็นการเสริมสร้างเศรษฐกิจ และทำให้คนในชุมชนมีงานทำ คนในชุมชนมีความรักและผูกพันในถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมทางด้านสังคมให้น่าอยู่และมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน นอกจากนี้ ภูมิปัญญาการเลี้ยงหลายฝ่ายได้ให้ความสำคัญอย่างมากเพราะการเลี้ยงโคถือว่าเป็นวิถีชีวิตที่ตกทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของคนไทยที่ผูกพันกับอาชีพทางเกษตรกรรม ทำให้เกิดวิธีการทางองค์ความรู้มากมายที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชนบท แต่ในปัจจุบันปัญหาในการเลี้ยงโคเพราะขาดองค์ความรู้ไปอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ว่าจะมีการเลี้ยงโคก็จริง แต่องค์ความรู้ด้านการเลี้ยงโคไม่ใช่เฉพาะการให้หญ้าและน้ำเท่านั้นยังมีวิธีการดูแลรักษาโคไม่ให้เป็นโรคและความเจ็บป่วยที่เกิดจากสิ่งต่างๆ

อีกทั้งการเลี้ยงโคในปัจจุบันมีการเลี้ยงเพื่อธุรกิจมากขึ้นกลับทำให้ชาวบ้านที่เลี้ยงแบบธรรมชาติพลอยประสบปัญหาต่าง ๆ ไปด้วยอย่างเช่น การซื้อขายมาฉืดให้กับโคที่เป็นโรคซึ่งบางครั้งก็ต้องอาศัยเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งผิดกับคนสมัยก่อนที่ไม่ได้ใช้สิ่งเหล่านั้นแต่สามารถจะเลี้ยงโคให้อยู่รอดปลอดภัยได้ตามภูมิปัญญาพื้นที่ที่มีอยู่ ซึ่งโคนั้นมีหลายชนิด ได้แก่ โคพื้นเมือง โคขุน โคเนื้อ โคนม และอื่น ๆ แต่พยายามมุ่งเน้นไปที่ภูมิปัญญาการเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมืองของไทย (ปรางสุวรรณ คักดี โสภณกุล, ออนไลน์)

แต่ในปัจจุบันวิกฤติการณ์ปัญหาด้านจำนวนโคพื้นเมืองลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วทำให้เกิดแนวความคิดอนุรักษ์สัตว์พื้นบ้านที่อยู่คู่กับประเทศไทยมาช้านานซึ่งทางด้านคณะรัฐมนตรีเห็นชอบตามที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เสนอ ในการประชุมเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ ที่ผ่านมามีจำนวน ๓ โครงการ ได้แก่ โครงการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตกระบือ วงเงินดำเนินการ ๕,๘๑๖.๖๐ ล้านบาท โครงการเพิ่มประสิทธิภาพและผลิตน้ำนมโค วงเงิน ๑,๐๕๗ ล้านบาท และโครงการอนุรักษ์และพัฒนาผลิตไก่พื้นเมือง วงเงิน ๑๖.๒๗ ล้านบาท กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รายงานสถานการณ์การผลิตโคเนื้อและกระบือ มีปริมาณลดลงอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถเพิ่มผลผลิตได้ทันความต้องการ ประกอบกับโคและกระบือเป็นสัตว์ใหญ่ รอบการผลิตต้องใช้เวลามากกว่า ๑ ปี และลักษณะการเลี้ยงของเกษตรกรเป็นรายย่อย และมีแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างจากปศุสัตว์ชนิดอื่น และส่งเสริมการเลี้ยงไก่พื้นเมือง "โดยเฉพาะกระบือที่ประเทศไทยเคยมีความยิ่งใหญ่ แต่ปัจจุบันสถานการณ์แนวโน้มกระบือลดลง และจะหมดภายใน ๕ ปี จึงต้องเร่งแก้ไขปัญหาการเลี้ยง ส่วนโคนมจะขาดแคลนแรงงาน และมีแนวโน้มลดลง จึงต้องปรับโครงสร้างการผลิต เพื่อขยายปริมาณและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตน้ำนมโค รวมทั้งการวิจัยพัฒนาการเลี้ยงไก่พื้นเมือง เพื่อเสริมสร้างอาหารให้ชุมชนและท้องถิ่น" (สรวิศ ธานีโต รองอธิบดีกรมปศุสัตว์, ๒๕๕๗)

จังหวัดเลยมีพื้นที่ที่มีการเลี้ยงปศุสัตว์ควบคู่กับการเกษตรด้านอื่นๆ มีเกษตรกรส่วนหนึ่งที่ประกอบอาชีพรับจ้างเลี้ยง ไก่ไข่ ไก่เนื้อ สุกร จากบริษัทเอกชน พื้นที่ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ จำนวน ๒๓,๓๓๖ ไร่ ปลูกสวนป่า ๒๐,๗๑๙ ไร่ คอกสัตว์ ๙,๐๒๒ ไร่และมีพื้นที่เลี้ยงสัตว์อื่นๆอีกจำนวน ๑๘๓,๗๒๒ ไร่ ภาคราชการได้ให้การสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดเลยสถานีวิจัยและทดสอบพันธุ์สัตว์เลย สถานีพัฒนาอาหารสัตว์เลย ด่านกักกันสัตว์เลยศูนย์พัฒนาปศุสัตว์ตามพระราชดำริ อำเภอด่านซ้าย

การเลี้ยงโคเนื้อของเกษตรกรในจังหวัดเลยเป็นแบบเกษตรกรรายย่อย โรงเรือนอยู่บริเวณเดียวกันกับที่อยู่อาศัย และแรงงานเป็นสมาชิกในครอบครัว ส่วนการเลี้ยงโค ที่เป็นฟาร์มมาตรฐานขนาดใหญ่ มีจำนวนน้อย ด้านการตลาด เกษตรกรจะจำหน่ายโคผ่านพ่อค้าคนกลางหรือนำเข้าไปจำหน่ายในตลาดนัด โค ซึ่งในพื้นที่จังหวัดเลย มีตลาดนัดโค กระบือ จำนวน ๒ แห่ง ที่อำเภอเมืองเลย และอำเภอหนองหิน

การเลี้ยงโคนม ของเกษตรกรในจังหวัดเลยมีการเลี้ยงในพื้นที่ ๔ อำเภอ คือ อำเภอเมืองเลย อำเภอเอราวัณ อำเภอนาดัง และอำเภอวังสะพุง พันธุ์โคนมที่เลี้ยงในพื้นที่จังหวัดเลย ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ลูกผสมไฮลอสไตร์ฟริเซียนเลือด ๗๕ % ขึ้นไป ด้านการตลาดในพื้นที่จังหวัดเลย มีสถานที่รับซื้อน้ำนมดิบ ๒ แห่ง คือ สหกรณ์ผู้เลี้ยงโคนมในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดเลย และสหกรณ์การเกษตรเมืองเลย จำกัดซึ่งจากข้อมูลสัตว์เศรษฐกิจจังหวัดเลย ปี ๒๕๕๓ พบว่า มีโคนม ๔๑,๑๗๙ ตัว มูลค่า ๔๙๔,๑๔๘,๐๐๐ บาทและโคนม ๑,๒๒๐ ตัว มูลค่า ๑๒,๒๐๐,๐๐๐ บาท (กรมส่งเสริมการเกษตรจังหวัดเลย, ๒๕๕๘)

กล่าวได้ว่า การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาการเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ซึ่งประกอบด้วย ๑๔ อำเภอ ๘๙ ตำบล ๘๔๐ หมู่บ้าน มีประชากร ๕๑๘,๕๘๒ คน มีการเลี้ยงโคพื้นเมืองกันแทบทุกอำเภอแบบปะปนและมีความสำคัญอย่างมากในการสืบทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ของปู่ ย่า ตายาย พ่อแม่ ซึ่งมีลักษณะจากรุ่นสู่รุ่นและเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันในครอบครัวและสังคมใกล้เคียงเท่านั้น หากไม่อนุรักษ์และช่วยกันสืบทอดภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองจะทำให้องค์ความรู้จะสูญหายไปตามกาลเวลาจึงเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง และนอกจากนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่ออนุชนคนรุ่นหลังได้รู้ถึงวิธีการอนุรักษ์โคพื้นเมืองและชาวเกษตรกรผู้สนใจในการเลี้ยงโคพื้นเมืองสามารถนำภูมิปัญญาที่ได้จากการวิจัยนำไปใช้ในวิถีชีวิตกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองได้ถูกต้อง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย นโยบาย กลไก และแนวทางการเลี้ยงโคพื้นเมืองตามแบบพื้นบ้านอย่างไร

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

๑. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๓๐ ราย

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และพื้นที่การศึกษา

การคัดเลือกกลุ่มชาวบ้านผู้เลี้ยงโคในจังหวัดเลยจำนวน ๑๑ ราย ประกอบด้วย นักวิชาการเกษตรจำนวน ๘ ราย และผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวน ๑๑ ราย รวมทั้ง ๓๐ รายโดยมีกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ผู้เลี้ยงโคจังหวัดเลย

๓. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. **ขั้นรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research)** เป็นการศึกษาแนวความคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา วิธีการศึกษา รวมทั้งข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ โดยแบ่งแหล่งข้อมูล โดยศึกษาข้อมูลจากงานวิจัย หนังสือ เอกสารและตำราวิชาการที่เกี่ยวข้อง

กับกระบวนการ นโยบาย กลไก และแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโค

๒. ขั้นตอนในการวิจัยภาคสนาม

๑) ติดต่อประสานงานเพื่อกำหนดวัน และเวลาในการลงพื้นที่ในแต่ละรายตามกลุ่มผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง นักวิชาการเกษตร และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเลย

๒) กำหนดระยะเวลาในการเก็บข้อมูล โดยเริ่มเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน ๒๕๕๘ ถึงเดือน มีนาคม ๒๕๕๙ ซึ่งใช้เวลาในการเก็บข้อมูล รวม ๕ เดือน

๓. **เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย** คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน ๓๐ ราย ซึ่งผ่านตรวจสอบและการสร้างเครื่องมือการวิจัยโดยการกำหนดผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาในการตรวจสอบแบบสัมภาษณ์จำนวน ๕ ท่าน เพื่อช่วยในการปรับปรุงแก้ไข ให้คำแนะนำคำถามการวิจัยให้มีความชัดเจนมากที่สุดและเมื่อผ่านการสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้วจะนำมาถอดเนื้อหา และนำมาสรุปประเด็นไปนำไปแยกแยกตามวัตถุประสงค์ในเขตจังหวัดเลย ว่าตรงกับความเป็นจริงและสอดคล้องกับปัจจุบันมากน้อยเพียงใด

๔) **วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด** ด้วยเทคนิควิธีการจำแนก และจัดกลุ่มข้อมูลไปตามวัตถุประสงค์ เพื่อการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อให้มีการอบการวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และนำผลการวิจัยสรุปเป็นข้อเสนอแนะและนำเสนอต่อที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องตามลำดับเสร็จแล้ว จัดทำเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์นำเสนอผลการวิจัยที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ต่อไป

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการได้แก่ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๒) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย และ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย โดยการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ได้แก่ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองของไทย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนจังหวัดเลยถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเก็บรักษาไว้ โดยมีกระบวนการในการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนจังหวัดเลย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาของท้องถิ่น ควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน และมีการส่งเสริมการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในจังหวัดเลย จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์และงบประมาณ ของโครงการที่ได้กำหนดไว้ โดยเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบระดับ จังหวัดและปศุสัตว์อำเภอที่เกี่ยวข้อง ร่วมคัดเลือกพื้นที่ ชี้แจงโครงการถ่ายทอดความรู้ด้านการเลี้ยงโคพื้นเมือง การจัดการด้านอาหารสัตว์ การดูแลสุขภาพสัตว์ การป้องกันโรคในโคพื้นเมือง ทั้งรูปแบบการฝึกอบรม การสาธิต การทัศนศึกษา ดูงาน และรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้เกษตรกรได้รับความรู้สามารถนำไป ปฏิบัติได้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” ทำให้ผู้วิจัยเห็นสภาพการอนุรักษ์และข้อจำกัดมากมายที่เกี่ยวกับประสิทธิภาพและคุณภาพในการปฏิบัติงานของคนในท้องถิ่นและหน่วยงานราชการ ซึ่งประกอบ กระบวนการอนุรักษ์ กลไก และแนวทางในการจัดการต่างๆในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงทำให้ผู้วิจัย ได้นำหลักการบริหารจัดการที่ดีมาประกอบเพื่อนำเสนอการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่พึงประสงค์ให้สามารถยกระดับที่สอดคล้องกับความต้องการได้ ซึ่งผู้วิจัยจะขอเสนอแนะเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเป็นสิ่งที่ผู้นำท้องถิ่นในเขตอำเภอทั้ง ๔ อำเภอ จะต้องนำไปสร้างระบบการบริหารจัดการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาซึ่งควรวางไว้เป็นแนวทาง สำหรับการจัดแผนเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ต่อไป

๑. ควรมีการปรับปรุงการบริหารจัดการให้ผู้นำท้องถิ่น ด้วยการวางระบบให้กระจายหรือเผยแพร่ความรู้ให้กับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคให้มีความชัดเจน เช่น การกำหนดปฏิทินการประชุมประจำเดือน การกำหนดมาตรฐานของเกษตรกรในการผลิตหรือการเลี้ยงโคพื้นเมือง การกำหนดให้กลุ่มชาวบ้านที่มีความสนใจในการเลี้ยงโคพื้นเมือง การกำหนดการวัดและประเมินที่สอดคล้องกัน การกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนในการเลี้ยงโคพื้นเมือง เป็นต้น

๒. ควรมีการปรับปรุงการบริการด้านบุคลากรในท้องถิ่น ด้วยการสร้างระบบการพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพในการปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายของรัฐที่ได้กำหนดไว้

๓. ควรมีการบริหารจัดการส่งเสริมวิชาการและด้านการผลิตโคพื้นเมือง ด้วยการกำหนดรายละเอียดการผลิตผลในทางวิชาการด้านการเลี้ยงโคเพื่อบริการแก่สังคมให้มากที่สุดอย่างน้อยปีละ ๒ เล่ม เพื่อยกระดับกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองให้เข้มแข็งต่อไป

๔. ควรมีการบริหารจัดการด้านการงบประมาณ ด้วยการพัฒนาระบบการวางแผนงบประมาณที่เกิดความคุ้มค่าในการใช้ทรัพยากรให้มากที่สุด และกำหนดให้กลุ่มผู้เลี้ยงโคทุกคนได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงการจัดการจัดแผนบริหารความเสี่ยงทางการเงินที่มีความเกี่ยวข้องของกลุ่มเกษตรกรโดยตรง

๕. ควรมีการบริหารจัดการด้านการวัดผลและประเมินผล ด้วยการกำหนดให้ผู้นำท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. ควรมีการปรับปรุงการบริหารจัดการด้านสารสนเทศการประชาสัมพันธ์ ด้วยการกำหนดแผนการประชุม ๑ เดือน/ครั้ง ที่สามารถการรับรู้ความคิดร่วมกัน ให้ทุกคนสามารถปฏิบัติมีมาตรฐานเดียวกัน การแต่งตั้งให้คนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถด้านการเกษตรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโดยตรง

๒. ควรมีการปรับปรุงการบริหารจัดการด้านบุคลากร ด้วยการกำหนดแผนการประชุมโดยใช้ระบบทีม บุคลากรสามารถเป็นต้นแบบทางวัฒนธรรม อันมีข้อตกลงร่วมกันให้ความสำคัญต่อคนดีรับฟังความคิดเห็นร่วมกัน ผู้นำท้องถิ่นและบุคลากรตลอดจนกลุ่มผู้เลี้ยงโคควรมีความเมตตากรุณาต่อกัน

๓. ควรมีการบริหารจัดการด้านการส่งเสริมวิชาการตามหลักการที่ได้วางเอาไว้ ด้วยการประชุมร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์หาเป้าหมายที่แท้จริง ซึ่งจะส่งผลทำให้ทุกคนทราบเป้าหมายเดียวกัน มุ่งสร้างคุณค่าต่อสถาบันท้องถิ่น สร้างกรอบกำหนดเงื่อนไข มีระยะเวลาการผลิตผลการเกษตรและวิชาการด้านภูมิปัญญาส่งผลให้เกิดการสร้างต้นแบบทางวิชาการ และการยกย่องและให้กำลังใจผู้มีผลงานทางด้านการผลิตโคพื้นเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

๔. ควรมีการบริหารจัดการด้านการงบประมาณตามกรอบแผนที่ได้ตั้งเอาไว้ ด้วยกำหนดเกณฑ์ที่มีคุณภาพ บุคลากรรู้วิธีวัดและการประเมินผล กำหนดเกณฑ์การประเมินตามบุคคลที่สำคัญในท้องถิ่น รูปแบบ กฎเกณฑ์ของกรมปศุสัตว์ ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรมีสิทธิในการรับผิดชอบในการผลิตโคพื้นเมืองของกลุ่มคนเลี้ยงโคเพิ่มมากขึ้น ผู้นำท้องถิ่นทราบถึงวิธีการวัดและการประเมินผลและการให้เกณฑ์คนไม่เก่ง แต่ดีและมีความขยัน

ภาคผนวก ข. กิจกรรมที่เกี่ยวกับการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

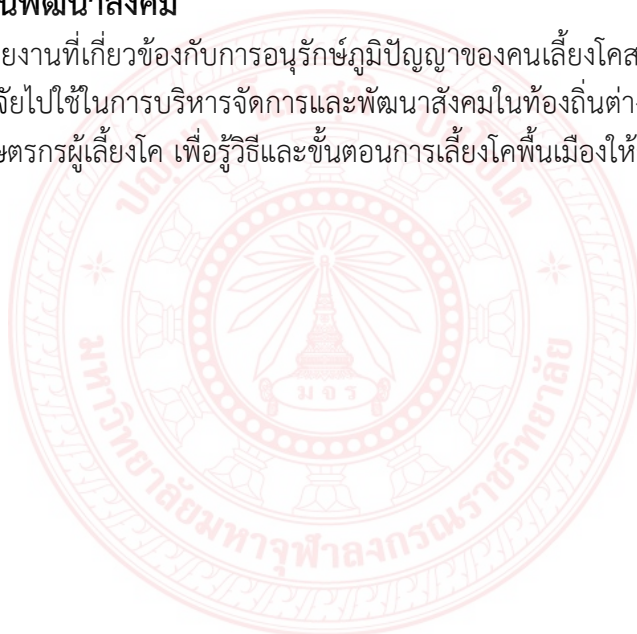

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- ๑) มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในศาสตร์วิชาต่างๆให้ผสมกลมกลืนกับวิทยาการสมัยใหม่ได้ และวิชาอื่นๆที่สามารถนำภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้หรือรักษาขนบธรรมเนียมในการสร้างสรรค์จรรโลงสังคมได้
- ๒) คณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา ในสถาบันต่างๆสามารถนำข้อมูลความรู้ไปใช้ในการตอบปัญหาสังคมที่เกี่ยวกับภูมิปัญญา ตอบข้อสงสัยของชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถเข้าใจได้อย่างทอ้งแท้ ตลอดจนสามารถนำไปพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความตระหนักรู้ในการดำเนินงานให้กับสังคมได้

๒. กิจกรรมด้านพัฒนาสังคม

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคสามารถนำองค์ความรู้และผลการวิจัยไปใช้ในการบริหารจัดการและพัฒนาสังคมในท้องถิ่นต่างๆได้ หรือเผยแพร่ให้ความรู้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงโค เพื่อรู้วิธีและขั้นตอนการเลี้ยงโคพื้นเมืองให้ถูกวิธี

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุมติประสงค์	โดยทำให้สามารถรู้
๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ทุติยภูมิจากเอกสาร	ได้ทราบกระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย	ข้อที่ ๑-๒	ทำให้สามารถวิเคราะห์สภาพปัญหาและกระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคและเข้าใจถึงความสำคัญของคนเลี้ยงโคที่มีปัญหาต่อการตลาดทางการค้าได้
๒. การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิทั้งทางด้านนโยบายและกลไก รวมไปถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น	ได้ทราบนโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย	ข้อที่ ๒-๓	ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนโยบายและการวางแผนตลอดจนถึงกลไกต่างๆเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น
๓. การประชุมสนทนากลุ่มระหว่างผู้ทรงคุณวุฒิด้านแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมือง	ได้ทราบถึงแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย	ข้อที่ ๓	ทำให้สามารถกำหนดแนวทางการประยุกต์ใช้หลักการสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อที่จะได้ปลูกฝังแก่เยาวชนโดยทางสื่อและหน่วยงานภาครัฐที่มีความเกี่ยวข้องสามารถสนับสนุนให้เกิด

			ระบบการปลูกฝัง สร้างจิตสำนึกได้
๔.การวิเคราะห์ ข้อมูลเชิงลึกจากการ รวบรวมข้อมูลทั้ง ๓ ด้าน ประกอบด้วย จากเอกสาร จากการ สัมภาษณ์ และจาก การสนทนากลุ่ม	สามารถนำไปใช้ได้ใน กระบวนการอนุรักษ์ และการสืบทอดภูมิ ปัญญาท้องถิ่นและ นโยบายกลไกของ องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นตลอดจนการ อนุรักษ์และการสืบ ทอดภูมิปัญญา ท้องถิ่นของคนเลี้ยง โคพื้นเมืองในส่วน งานราชการต่างๆใน จังหวัดเลยได้	ข้อที่ ๔	ทำให้สามารถพัฒนา เป็นนโยบาย การ วางแผน และเป็น แนวทาง อย่างยั่งยืน ได้

แบบสรุปโครงการวิจัย

<p>สัญญาเลขที่ MCU RS 610759125</p> <p>ชื่อโครงการ การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย</p> <p>หัวหน้าโครงการ นายศตวรรษ สงกาพันธ์</p> <p>สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย</p> <p>119 หมู่ 5 ต.ศรีสองรัก อ.เมือง จ.เลย 42100 โทร 042-801213, มือถือ 088-3808606</p>
<p>ความเป็นมาและความสำคัญ</p> <p>การศึกษาวิจัยเรื่อง การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาถึงปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในสังคมคนเมืองเลย เพื่อจะนำเสนอรูปแบบการพัฒนาของการอนุรักษ์และเพิ่มพูนการสืบทอดปัญญาของคนท้องถิ่นให้เกิดเป็นวงกว้าง บนพื้นฐานความเชื่อว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนจังหวัดเลยถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเก็บรักษาไว้ โดยมีกระบวนการในการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งโดยมีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๒. เพื่อศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๓. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <p>๑. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย</p> <p>๒. เพื่อศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย</p> <p>๓. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย</p>
<p>ผลการวิจัย</p> <p>การศึกษาวิจัยเรื่อง “การอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคในจังหวัดเลย” ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการได้แก่ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย ๒) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย และ ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนเลี้ยงโคพื้นเมืองในจังหวัดเลย โดยการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวิธีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ ได้แก่ แนวคิด และ</p>

ทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงโคพื้นเมืองของไทย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย บทบาทของภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนจังหวัดเลยถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องเก็บรักษาไว้ โดยมีกระบวนการในการอนุรักษ์ทุนภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนจังหวัดเลย ควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ในระดับท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาของท้องถิ่น ควรมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีตและสภาพการณ์ในปัจจุบัน และมีการส่งเสริมการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในจังหวัดเลย จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์และงบประมาณ ของโครงการที่ได้กำหนดไว้ โดยเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบระดับจังหวัดและปศุสัตว์อำเภอที่เกี่ยวข้อง ร่วมคัดเลือกพื้นที่ ชี้แจงโครงการถ่ายทอดความรู้ด้านการเลี้ยงโคพื้นเมือง การจัดการด้านอาหารสัตว์ การดูแลสุขภาพสัตว์ การป้องกันโรคในโคพื้นเมือง ทั้งรูปแบบการฝึกอบรม การสาธิต การทัศนศึกษา คูงาน และรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้เกษตรกรได้รับความรู้สามารถนำไป ปฏิบัติได้จริง

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ๑) มหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในศาสตร์วิชาต่างๆ ให้ผสมกลมกลืนกับวิทยาการสมัยใหม่ได้ และวิชาอื่นๆ ที่สามารถนำภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้หรือรักษาขนบธรรมเนียมในการสร้างสรรค์จรรโลงสังคมได้
- ๒) คณาจารย์ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา ในสถาบันต่างๆ สามารถนำข้อมูลความรู้ไปใช้ในการตอบปัญหาสังคมที่เกี่ยวกับภูมิปัญญา ตอบข้อสงสัยของชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถเข้าใจได้อย่างทอ้งแท้ ตลอดจนสามารถนำไปพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความตระหนักรู้ในการดำเนินงานให้กับสังคมได้
- ๓) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของคนเลี้ยงโคสามารถนำองค์ความรู้และผลการวิจัยไปใช้ในการบริหารจัดการและพัฒนาสังคมในท้องถิ่นต่างๆ ได้ หรือเผยแพร่ให้ความรู้กับเกษตรกรผู้เลี้ยงโค เพื่อรู้วิธีและขั้นตอนการเลี้ยงโคพื้นเมืองให้ถูกวิธี

ประวัตินักวิจัย

- ชื่อผู้วิจัย :** นายศตวรรษ สงกาผัน
- สถานที่อยู่ปัจจุบัน :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย
119 หมู่ 5 ต. ศรีสองรัก อ.เมือง จ.เลย 42100
- ประวัติการศึกษา :** นักธรรมชั้นเอก จากแม่กองสนามหลวง กรมการศาสนา
กระทรวงศึกษาธิการ
รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย
ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต (รัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย
- ตำแหน่งปัจจุบัน :** ประธานหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทร ๐๔๒-๘๐๑๒๐๓
มือถือ ๐๘๘๓๘๐๘๖๐๖
- ประสบการณ์วิจัย :** การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองและโครงสร้างอำนาจ
ผู้นำในจังหวัดเลย ปี พ.ศ. ๒๕๖๐
การติดตามบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย รุ่นที่ ๖๒ ปี ๒๕๖๑
การพัฒนารูปแบบป้องกันการทุจริตเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน
ของประชาชนในอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ปี พ.ศ. ๒๕๖๑
- ดร.สามารถ บุญรัตน์** นักวิจัยร่วม
- ประวัติการศึกษา** นักธรรมชั้นเอก, เปรียญธรรม 1-2 ประโยค
ปริญญาตรี (ศน.บ.) ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต(การเมืองการปกครอง)
มจร.
ปริญญาโท (ศน.ม.) ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต (สังคมวิทยา) มจร.
ปริญญาเอก(พธ.ด.) พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รปศ) มจร.
- ผลงานทางวิชาการ**
- ปี 2557 เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการพระปริยัติธรรมในจังหวัดเลย”
- ปี 2557 เป็นผู้ร่วมวิจัยเรื่อง “การติดตามพุทธศาสตรบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย รุ่นที่ 60,”
- ปี 2558 เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “นโยบายการบริหารเชิง

- พุทธ
บูรณาการเพื่อสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวในเขต
เทศบาลเมืองเลย”
ปี 2558 เป็นผู้โครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเรียนการสอน
รายวิชาการเมืองการปกครองด้วยหลักอริยสัจของนิตยระดับ
ปริญญาตรี สาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์เลย”
- ตำแหน่งปัจจุบัน** อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐ
ประศาสนศาสตร์
- นางสาว วรรณพร ชุมพงศ์** ผู้ร่วมวิจัย
- ประวัติการศึกษา** ระดับปริญญาตรี (ศศ.บ) ศึกษาศาสตร์บัณฑิต มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
พธ.ม.รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย
ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและ
ภายนอกประเทศ โดยระบุสถานภาพในการทำวิจัยว่าเป็น
ผู้อำนวยการแผนงานวิจัยหัวหน้าโครงการวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยใน
แต่ละผลงานวิจัย
- ตำแหน่งปัจจุบัน** เจ้าหน้าที่ประจำสัญญาจ้างสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเลย
มือถือ 084-3586735 Email: pang_ka123@hotmail.com